

Lukiossa opiskelevien transnuorten kouluhyvinvointi

Tupu Ruuska

Pro gradu -tutkielma

Sukupuolentutkimuksen maisteriohjelma

Humanistinen tiedekunta

Helsingin yliopisto

Maaliskuu 2019

Tiedekunta – Fakultet – Faculty Humanistinen tiedekunta		Koulutusohjelma – Utbildningsprogram – Degree Programme Sukupuolentutkimuksen maisteriohjelma	
Opintosuunta – Studieriktning – Study Track Sukupuolentutkimus			
Tekijä – Författare – Author Tupu Ruuska			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Lukiossa opiskelevien transnuorten kouluhyvinvointi			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma		Aika – Datum – Month and year Maaliskuu 2019	Sivumäärä– Sidoantal – Number of pages 58 + 5
Tiivistelmä – Referat – Abstract			
<p>Lukiolain mukaan jokaisella opiskelijalla on oikeus fyysisesti, psyykkisesti ja sosiaalisesti turvalliseen opiskeluympäristöön. Oppilaat ja opiskelijat eivät kuitenkaan aina ole koulussa yhdenvertaisessa asemassa keskenään. Aikaisemman tutkimuksen mukaan esimerkiksi kiusaamisen ja syrjinnän kokemukset ovat huomattavasti yleisempiä transnuorten keskuudessa verrattuna muuhun samanikäiseen väestöön. Tutkielman tavoitteena on saada tietoa lukiossa opiskelevien transnuorten kouluhyvinvoinnista. Teemaa lähestytään kahden tutkimuskysymyksen kautta: Minkälaisia eroja on trans- ja cisnuorten kouluhyvinvoinnissa? Miten sukupuolen ohella seksuaalisuus, toimintakyky, syntyperä ja taloudellinen tilanne ovat yhteydessä kouluhyvinvointiin?</p> <p>Tutkielman teoreettinen perusta nojaa foucaultlaiseen valtakäsitykseen, cisnormatiivisuuteen sekä intersektionaalisuuteen. Lähtökohtana on Foucaultin ajatus tuottavasta vallasta ja koulusta yhtenä vallankäytön väylänä. Normit ovat yksi vallan teknologia, joiden kautta koulussa muovataan yksilöitä tietynlaisiin normeihin sopivaksi. Normien osalta perehdytään erityisesti cisnormatiivisuuteen, jonka kautta voidaan ymmärtää transihmisten kokemaan rakenteellista ja institutionaalista ulossulkemista yhteiskunnan eri osa-alueilla. Kouluhyvinvointia lähestytään myös intersektionaalisesti tutkimalla, miten sukupuolen ohella seksuaalisuus, toimintakyky, syntyperä sekä perheen taloudellinen tilanne ovat yhteydessä kouluhyvinvoinnin eri osa-alueisiin.</p> <p>Aineistona on Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen toteuttaman Kouluterveyskyselyn vuoden 2017 lukiolaisten aineisto. Aineisto muodostuu lukion 1. ja 2. vuoden opiskelijoiden vastauksista, ja transnuoria aineistossa on yhteensä 1140. Tutkielmassa kouluhyvinvointia kuvataan 16 eri Kouluterveyskyselyn indikaattorin avulla. Tutkielma on kvantitatiivinen ja tutkimusmenetelminä ovat ristiintaulukointi sekä binäärinen logistinen regressioanalyysi. Ristiintaulukoinnin avulla tutkitaan trans- ja cisnuorten välisiä kouluhyvinvointieroja. Binäärisen logistisen regressioanalyysin keinoin laajennetaan näkökulmaa sukupuolen ulkopuolelle ja analysoidaan kouluhyvinvointia kuvaavia indikaattoreita käyttämällä useita selittäviä muuttujia.</p> <p>Tutkielman tulosten perusteella voidaan todeta, että trans- ja cisnuorten kouluhyvinvoinnissa on merkittäviä eroja. Trans- ja cisnuorten välillä on eroja cisnuorten eduksi jokaisen tarkastellun indikaattorin kohdalla. Erityisen huolestuttavaa on, että transnuoret kokevat cisnuoria huomattavan paljon enemmän kiusaamista sekä yksinäisyyttä. Kouluhyvinvoinnin intersektionaalinen tarkastelu alleviivaa, kuinka mihin tahansa marginaaliseen ryhmään (sukupuoli- tai seksuaalivähemmistöön kuuluminen, toimintarajoitteisuus, ulkomaalaistausta, heikompi taloudellinen tilanne) kuuluminen lisää riskiä alhaisempaan kouluhyvinvointiin. Tulosten perusteella voidaan päätellä, että erityisen haastavassa asemassa ovat oppilaat ja opiskelijat, jotka samanaikaisesti kuuluvat useampaan edellä mainittuun ryhmään.</p> <p>Kouluterveyskyselyn perusteella ei ole mahdollista tehdä päätelmiä siitä, mitkä ovat juurisyitä havaittujen erojen taustalla. Analyysimenetelmät kertovat ainoastaan tiettyjen muuttujien välisistä yhteyksistä. Teoreettiseen viitekehykseen perustuen tulosten tulkitaan kertovan yhteiskunnasta, jossa institutionaalituneet normit arvottavat erilaisia ihmisiä eri tavoin. Tutkielman tulokset kertovat cisnormatiivisesta yhteiskunnasta, jossa transnuoret ja muut normeja haastavat nuoret kamppailevat omasta tilastaan. Kouluhyvinvoinnista kertoviin eroihin on syytä suhtautua vakavasti ja pohtia, miten kouluissa voitaisiin edistää yhdenvertaisuuden kokonaisvaltaisempaa toteutumista. Koulutusjärjestelmä ja koulut ovat keskeisiä paikkoja, jossa normeja voidaan purkaa ja alkaa toistaa toisin.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Sukupuolen moninaisuus, trans, cis, nuori, kouluhyvinvointi, Kouluterveyskysely, lukio, cisnormatiivisuus, intersektionaalisuus, binäärinen logistinen regressioanalyysi, transtutkimus			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Helsingin yliopiston pääkirjasto (Kaisa-talo)			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Sisällys

1 Johdanto.....	1
2 Teoreettinen viitekehys	5
2.1 Kouluhyvinvointi ja sitä kuvaamaan valitut muuttujat.....	5
2.2 Transnuorten hyvinvointi ja terveys tutkimuskohteena.....	7
2.3 Sukupuolivähemmistöt koulumaailmassa	10
2.4 Normit ja sukupuolen moninaisuus yhteiskunnassa	13
2.5 Cisnormatiivisuus	16
2.6 Intersektionaalisuus	18
3 Aineiston kuvaus	22
3.1 Sukupuolen moninaisuus Kouluterveyskyselyssä	23
3.2 Aineiston esittely ja luotettavuuden arviointi	25
3.3 Tutkijan ja tutkimuksen etiikka	28
4 Tutkimusmenetelmä	30
4.1 Ristiintaulukointi ja Pearsonin χ^2 -testi.....	30
4.2 Binäärinen logistinen regressioanalyysi	31
4.3 Selittävät muuttujat.....	32
5 Tulokset.....	35
5.1 Trans- ja cisnuorten väliset hyvinvointierot tilastollisesti erittäin merkitseviä	35
5.2 Marginaaliseen ryhmään kuulumisen lisää riskiä heikompaan kouluhyvinvointiin	39
6 Pohdinta – Ahtaat normit pahoinvointia aiheuttamassa?.....	45
7 Johtopäätökset	49
8 Kirjallisuus	52
Liitteet	59

1 Johdanto

Binäärinen sukupuolijärjestelmä perustuu länsimaissa ajatukseen kahdesta, toisilleen vastakkaisesta ja perustavanlaatuisesti erilaisesta sukupuolesta – naisesta ja miehestä, tytöstä ja pojasta. Tähän ajatteluun perustuu myös oletus siitä, että tiettyyn sukupuoleen synnyttään, joka jo lähtökohtaisesti sulkee transihmiset ulkopuolelle. Sukupuolen määrittää ensisijaisesti biologia huolimatta siitä, että sukupuolia ei ole edes biologisesti tarkasteltuna yksiselitteisesti vain kahta. (Hood-Williams 1996; Hird 2000.)

Normatiiviset sukupuolikäsitykset pitävät sisällään kertomuksen siitä, mitä sukupuolia ajatellaan olevan ja minkälaisia ominaisuuksia näihin sukupuoliin liitetään. Sukupuoleen kytkeytyvät normit eivät ole muuttumattomia, vakaita tai totaalisia, päinvastoin ne muuttuvat ajasta ja paikasta riippuen. Normatiivisia käsityksiä horjuttavat transihmisten ohella myös intersukupuoliset, joiden sukupuolta ei pystytä syntymän yhteydessä määrittämään biologisin eli käytännössä anatomisin perustein. (Butler 2004, 50–56.) Tämän tutkielman yhtenä tarkoituksena on tarkastella kriittisesti yhteiskunnassa vallitsevia normeja ja niiden tuottamaa eriarvoisuutta erityisesti transnuorten näkökulmasta.

Binäärinen sukupuolijärjestelmä, cisnormatiivisuus ja puutteet oikeudellisessa asemassa yhdessä tekevät erityisesti transihmisten elämästä haastavampaa, eivätkä syrjinnän, kiusaamisen ja väkivallan kokemukset ole poikkeuksellisia (Spade 2003; Butler 2004; Alanko 2014; Ungdromstyrelsen 2010; Lehtonen 2018; Lepola 2018). Normatiiviset sukupuolikäsitykset operoivat yhteiskunnan eri tasoilla ja erilaisten instituutioiden, kuten koulun, kautta. Foucaultia (1977, 170–194) mukaillen koulun voidaan ajatella olevan yksi vallankäytön väylä ja normien yksi vallan teknologia. Koulujärjestelmän yhtenä tehtävänä on foucaultlaisittain ajateltuna muovata yksilöitä tietynlaisiin normeihin sopivaksi.

Lukiolain (629/1998) 21 §:n mukaan jokaisella opiskelijalla on oikeus fyysisesti, psyykkisesti ja sosiaalisesti turvalliseen opiskeluympäristöön. Koulun tulee siis lain edessä olla paikka, jossa jokainen nuori voi tuntea olonsa mahdollisimman turvalliseksi. Peruskoulun sekä lukion opetussuunnitelmat alleviivaavat tätä oikeutta ja tavoitetta (OPH 2014; OPH 2015). Koulu tai oppilaitos on paikka, jossa nuori viettää merkittävän paljon aikaa, ja koulussa viihtyminen on olennainen osa nuoren hyvinvointia. Esimerkiksi koulukiusaamisella on todettu olevan vaikutuksia opintomenestykseen, työelämässä pärjäämiseen sekä mielenterveyteen. Koulukiusaamisen vaikutukset voivat pahimmil-

laan olla siis sekä kokonaisvaltaisia että pitkäkestoisia. (Lereya et al. 2015.) Voidaankin todeta, että koulun merkitys nuoren elämälle ja tulevaisuudelle on kiistaton.

Oppilaat ja opiskelijat eivät kuitenkaan ole koulussa aina yhdenvertaisessa asemassa keskenään, turvallisuuden tunteesta puhumattakaan. Aikaisemman tutkimuksen mukaan transnuoret kokevat kiusaamista ja ulkopuolisuuden tunteita muita ikätovereitaan huomattavan paljon useammin. Myös oman identiteetin salaaminen on transnuorille tyypillistä. (Lehtonen 2018; Alanko 2014; Ungdomstyrelsen 2010; Greytak et al. 2009.)

Tutkielman tavoitteena on saada tietoa lukiossa opiskelevien transnuorten kouluhyvinvoinnista. Lähestyn tutkimusaiheeni kahden kysymyksen kautta:

1. Minkälaisia eroja on trans- ja cisnuorten kouluhyvinvoinnissa?
2. Miten sukupuolen ohella seksuaalisuus, toimintakyky, syntyperä ja taloudellinen tilanne ovat yhteydessä kouluhyvinvointiin?

Käytän tässä tutkielmassa käsitettä **transnuori**. Käsitteen valintaan vaikuttivat yhtäältä aikaisempi transtutkimus ja teoretisointi sekä toisaalta käsittelemäni aineisto. Englanninkielisessä tutkimuskirjallisuudessa käsitettä *transgender* käytetään tyypillisesti kuvaamaan ihmisiä, joiden syntymän yhteydessä määritelty sukupuoli on ristiriidassa yksilön itse määrittelemän ja kokeman sukupuolen kanssa. Transgender käsittää kaikki sukupuoleltaan niin binääriset kuin ei-binääriset ihmiset, joiden syntymässä määritellyn sukupuolen ja sukupuoli-identiteetin välillä on ristiriita. Jonkin verran käytetään myös käsitettä *trans**, jonka tavoitteena on ollut korostaa trans- ja sukupuoli-identiteettien monimuotoisuutta. (Simmons & White, 2014, 3–5.)

Suomen kielessä transgenderiä vastaavana käsitteenä on käytetty sekä transsukupuolista että transihmistä. THL:n tasa-arvotiedon keskuksen ylläpitämän sanaston mukaan ”*Transihminen on yleistermi henkilöille, joiden sukupuoli-identiteetti tai sukupuolen ilmaisu eroaa siihen sukupuoleen liitetystä odotuksista, johon heidät on syntymähetkellä määritelty. Transihmisiin kuuluvat esimerkiksi transsukupuoliset, muunsukupuoliset sekä transvestiitit*” (THL, 2018a). Koska tämän tutkimuksen aineisto koostuu nuorista, käytän transihmisen sijaan käsitettä transnuori. Puhun nuorista, sillä koen sen parhaiten kuvaavan tutkimaani joukkoa: kyselyyn vastanneista lukion 1. ja 2. vuoden opiskelijoista noin 98 prosenttia oli vastaushetkellä 16–18-vuotiaita.

Olen tietoinen, että tutkimaani joukkoon kuuluvat nuoret eivät välttämättä kuvailisi itseään sanalla trans tai voivat kokea sen jopa loukkaavana (Simmons & White 2014, 5). Tällä tarkoitan sitä, että tutkimani nuoret eivät välttämättä liitä itseensä ja omaan identiteettiinsä sanaa trans, vaan kokevat

jonkin muun ilmauksen sopivampana. Sama kritiikki pätee myös cisnuoren käsitteeseen, sillä harva sukupuoliennemmistöön kuuluva puhuu itsestään cis-etuliitteellä. Kouluterveyskyselyssä ei puhuta eksplisiittisesti transsukupuolisista tai transidentiteetistä, vaan transnuoren käsitteen käyttäminen on oma tutkimuksellinen valintani. Käytän käsitettä transnuori siis sosiaalisena kategoriana (ks. Enke 2012a, 18), eikä tarkoitukseni ole määritellä kenenkään identiteettiä ulkopuolelta.

Transnuoren käsitteen rinnalla käytän käsitettä **cisnuori**, jolla tarkoitan cis-sukupuolisia nuoria. Cis-sukupuoliset identifioituvat heille syntymässä määriteltyyn sukupuoleen (Enke 2012a, 20; THL 2018a). Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että cis-sukupuoliset ilmaisisivat sukupuoltaan aina tiettyyn sukupuoleen liitettävien normien mukaisesti. Cisnuoren käsite on tarpeellinen tutkielmani kannalta, sillä tutkiessani transnuorten kouluhyvinvointia vertailuryhmänä toimii cisnuorista muodostuva joukko.

Anne Enke (2012b) kirjoittaa cis-sukupuolisuuden käsitteen kehittymisestä, yleistymisestä ja käsitteeseen sisältyvistä merkityksistä. Cis-sukupuolisuuden käsite on lähtöisin transaktivismiin parista. Sen yhtenä tavoitteena on ollut tehdä näkyväksi, kuinka cis-sukupuolisuus on vain yksi vaihtoehto tai identiteetikategoria muiden joukossa sen sijaan, että cis-sukupuolisuus toimisi aina normina, jonka kautta transsukupuolisuus ja transihmiset määritellään. (Ibid, 64–65.) Enke kuitenkin nostaa esiin, miten cis-sukupuolisuuden käsite itse asiassa saattaa asettaa kyseenalaiseksi sukupuolen sosiäaliskonstruktivistisen luonteen: on kuin onkin mahdollista ”syntyä naisena” (ibid, 65).¹

Kritiikin huomioiden koen silti perusteltuna käyttää cisnuoren käsitettä. Toinen vaihtoehto olisi ollut puhua esimerkiksi ei-transnuorista (vastaavasti kuten Olson et al. 2015). En kuitenkaan halunnut valita käsitettä, jota ei olisi mielekästä käyttää juuri missään muussa yhteydessä ja joka samalla heikentäisi tekstin sujuvuutta ja luettavuutta.

Tutkielman teoreettinen kehys nojaa foucaultlaiseen valtakäsitykseen, cismormatiivisuuteen sekä intersektionaalisuuteen. Hyödynnän intersektionaalisuutta sekä teoreettisesti että metodologisena työkaluna. Intersektionaalisuutta soveltamalla pystyn rakentamaan monipuolisemman kuvan tutkimastani ilmiöstäni laajentamalla perspektiiviäni pelkän sukupuolen ulkopuolelle, vaikka analyysini keskiössä ovat nimenomaan transnuoret. (Ks. Lykke 2003, 47–56.) Transnuoret eivät niin sanotusta vähemmistöstatuksesta huolimatta ole yhtenäinen joukko, joiden elämää määrittäisi pääasiassa vain sukupuoli. Tutkin kouluhyvinvointia näin ollen myös seksuaalisuuden, toimintakyvyn, synty-

¹ Enke viittaa tekstissään de Beauvoirin (1949) klassikkositaattiin “*One is not born, but rather becomes, a woman*”, vaikkei sitä eksplisiittisesti tuokaan ilmi.

perän sekä taloudellisen tilanteen kautta. Tutkielmani asettuu transtutkimuksen ja intersektionaalisen feminismin jatkumoon. Toisaalta ammennan tietoa myös esimerkiksi kasvatussociologiasta (ks. Lehtonen 2003, 17).

Tutkielman analyysimenetelmät ovat ristiintaulukointi ja binäärinen logistinen regressioanalyysi. Ristiintaulukoinnin kautta tutkin trans- ja cisnuorten välisiä hyvinvointieroja. Logistisen regressioanalyysin avulla tarkastelen kouluhyvinvointia sukupuolen ohella seksuaalisuuden, toimintakyvyn, syntyperän sekä taloudellisen tilanteen kautta. Lähestyn tuloksia normikriittisesti ja pohdin, miten normeja purkamalla ja kyseenalaistamalla voitaisiin vaikuttaa yhdenvertaisuuden toteutumiseen kouluissa.

Tutkimuksen aineistona on Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) toteuttaman Kouluterveyskyselyn vuoden 2017 aineisto lukiolaisten osalta. Lukiolaisista kyselyyn ovat vastanneet 1. ja 2. vuoden opiskelijat ($N=34\ 588^2$), joista transnuoria aineistossa on 1140. Valitsin tämän aineiston useasta syystä: työskentelin Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksella tutkimusprosessin alkaessa juuri Kouluterveyskyselyn parissa. Vuoden 2017 aineisto on laajuudeltaan ainutlaatuinen, sillä vuoden 2017 kyselyä varten uudistettu lomake tarjoaa ensi kertaa mahdollisuuden tutkia transnuorten kokemuksia, terveyttä ja hyvinvointia näin laajalla, kokonaisotantaan perustuvalla aineistolla. Kouluterveyskysely koostuu yli sadasta kysymyksestä, minkä vuoksi tarkasteluun on mahdollista ottaa vain pieni osa kysymyksistä. Tämän tutkielman keskiössä ovat lukiossa opiskelevien transnuorten kokemukset koulun sosiaalisesta ja fyysisestä ympäristöstä, jotka tulkitseen osaksi kouluhyvinvointia.

² Lukumäärä on laskettu opiskelijoista, jotka ovat vastanneet molempiin sukupuolta kartoitaviin kysymyksiin. Kokonaisuudessaan lukiolaisvastaajia oli 34 961.

2 Teoreettinen viitekehys

Tutkielman teoreettinen viitekehys muodostuu kouluhyvinvoinnin teoreettisesta määrittelystä, aikaisemmasta sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten hyvinvoinnin ja terveyden tutkimuksesta, cisnormatiivisuudesta sekä intersektionaalisuudesta. Määriteltyäni kouluhyvinvoinnin kehyksen esittelen, miten transnuorten hyvinvointia on tutkittu ja minkälaisessa asemassa transnuoret ovat koulumaailmassa. Tämän jälkeen otan askeleen hieman kauemmaksi ja pohdin sukupuolen moninaisuutta yhteiskunnassa erityisesti normien ja vallan näkökulmasta. Pohdin, miten normit ja eritoten cisnormatiivisuus operoivat yhteiskunnassa tuottaen transihmisten ulkopuolisuutta.

2.1 Kouluhyvinvointi ja sitä kuvaamaan valitut muuttujat

Tutkin transnuorten kokemuksia koulun sosiaalisesta ja fyysisestä ympäristöstä. Tulkitsen näiden kokemusten ja vastausten olevan osa kouluhyvinvointia. Kouluterveyskysely sisältää erilaisia kansainvälisesti validoituja mittareita, jotka mittaavat esimerkiksi ahdistuneisuutta, koulu-uupumusta ja positiivista mielenterveyttä (THL, 2018b). Yhtä varsinaista, kouluhyvinvoinnin mittaria Kouluterveyskyselyyn ei sisälly. Kouluterveyskyselyyn sisältyy kuitenkin monia, kouluhyvinvoinnin kannalta keskeisiä kysymyksiä ja teemoja. En väitä antavani – tai usko olevan edes mahdollista antaa – tässä tutkimuksessa tyhjentävää kuvaa transnuorten kouluhyvinvoinnista.

Hyvinvointi ei ole käsitteenä yksiselitteinen eikä sitä ole näin ollen myöskään kouluhyvinvointi. Kouluhyvinvointia voidaan ajatella kattokäsitteenä, joka muodostuu erilaisista osa-alueista. Suomessa esimerkiksi Anne Konu (2002) sekä Kirsi-Marja Janhunen (2013) ovat tutkineet kouluhyvinvointia ja tutkimuksiensa perusteella muodostaneet kouluhyvinvointia kuvaavat mallit. Sekä Konun että Janhusen malleissa vaikuttaa taustalla Erik Allardtin (1976) hyvinvointiteoria. Allardtin teorian mukaan hyvinvointia voidaan analysoida objektiivisesta eli tarveteoreettisesta näkökulmasta. Allardt jakaa hyvinvoinnin kolmeen perustarpeeseen, joita ovat: yhteisyysuhteet (loving) ja aineellinen ulottuvuus (having) sekä itsensä toteuttaminen (being). Näiden osa-alueiden tulee olla tasapainossa keskenään, jotta ihminen kokee itsensä hyvinvoivaksi. (Allardt 1976, 38–49.)

Kirsi-Marja Janhusen (2013) kouluhyvinvoinnin malli perustuu sekä aiempaan tarveteoreettiseen viitekehykseen että hänen analysoimaansa aineistoon, joka koostui 8. ja 9. vuosiluokkaa käyvien oppilaiden kirjoittamista kouluhyvinvointia käsittelevistä aineista ($N=461$). Janhusen mallissa korostuvat Allardtin hyvinvointimallia vahvemmin yhteisyysuhteiden eli sosiaalisten suhteiden sekä

itsensä toteuttamisen osa-alueet. Janhunen on jakanut kouluhyvinvoinnin seuraaviin osakokonaisuuksiin: 1) yhteisöllisyys, 2) turvallisuudentunne, 3) identiteetti, 4) toiminnallisuus ja osallisuus ja 5) ulkoiset ja materiaaliset järjestelyt. (Janhunen 2013, 79.)

Kouluhyvinvoinnin ulottuvuudet ovat toistensa kanssa osin päällekkäisiä – turvallisuudentunteeseen vaikuttavat esimerkiksi kaverisuhteet sekä koulun ilmapiiri, jotka liittyvät olennaisesti myös yhteisöllisyyteen sekä identiteettiin. Yhteisöllisyyden ulottuvuuden perustana ovat sosiaaliset suhteet. Janhunen mukaan oppilaat kokivat sosiaaliset suhteet selkeästi keskeisimpänä osana kouluhyvinvointia. Yhteisöllisyyttä eniten heikentäviksi tekijöiksi koettiin koulukiusaaminen ja yksinäisyys. Turvallisuudentunne puolestaan määrittyi koulun järjestyksen sekä koulun ja kodin yhteistyön toimivuuden kautta. Opettajien roolia turvallisuudentunteen luomisessa pidettiin tärkeänä. Identiteetin näkökulmasta keskeistä oli, että jokaisella olisi mahdollisuus olla oma itsensä sekä uskoa omiin kykyihin. Omien mielipiteiden ilmaisulle otollinen ilmapiiri on tärkeää identiteetin kannalta. Toiminnallisuuden ja osallisuuden ulottuvuuteen liittyy itsensä toteuttaminen toiminnan kautta, vaikutusmahdollisuuksien olemassaolo ja niiden käyttäminen sekä oman paikan löytäminen kouluyhteisöstä. Ulkoiset ja materiaaliset järjestelyt muodostuivat oppilaiden näkökulmasta esimerkiksi koulumatkoista ja -kuljetuksista, ruokailusta sekä opiskelutilojen yleisestä viihtyvyydestä. (Janhunen 2013, 80–88.)

Janhunen toteaa subjektiivisen näkökulman painottuvan objektiivista enemmän, kun kouluhyvinvointia tarkastellaan nimenomaan nuorten näkökulmasta. Sosiaaliset suhteet ja yhteisöllisyyden tunne koetaan merkittävämpänä kouluhyvinvoinnin kannalta kuin oppilaitoksen fyysinen ympäristö. (Janhunen 2013, 79.) Painotan myös itse tutkielmassani koulun sosiaalista ympäristöä, mutta olen valinnut aineistosta tarkasteluun myös joitain koulun fyysistä ympäristöä kuvaavia muuttujia. Tavoitteenani oli valita indikaattoreja kaikilta kouluhyvinvoinnin ulottuvuuksilta. Kuvioon 1 olen sijoittanut indikaattorit eri ulottuvuuksille havainnollistamaan tutkimaani kokonaisuutta. Indikaattoreita on yhteensä 16. Indikaattoreiden sijoittelu ulottuvuuksille on suuntaa antava, sillä kuten todettua, kouluhyvinvoinnin ulottuvuudet ovat todellisuudessa toistensa kanssa osin päällekkäisiä.

Tiedostan, että valitsemani kouluhyvinvoinnin kehys on laaja. Perustelen valintaani sillä, että oma erityisosaamisalueeni on nimenomaan sukupuolentutkimus eikä esimerkiksi sosiologia tai pedagogiikka, jolloin olisi kenties ollut luonnollista rajata tutkielman fokus vaikkapa pelkkään koulukiusaamisen tai kouluun kiinnittymisen. Valitsemallani lähestymistavalla on sekä etunsa että heikkoutensa. Tutkielman heikkoutena voi pitää sitä, että en pysty paneutumaan yksittäisiin analyysin kohteena oleviin ilmiöihin syvällisesti. Koen kuitenkin, että tutkielmani tärkeimpänä antina on 1) eriar-

voisuuden näkyväksi tekeminen mahdollisimmat laajasti ja 2) kouluhyvinvointierojen peilaaminen yhteiskunnallis-normatiiviseen kontekstiin.

Kuvio 1. Tutkielmaan valitut indikaattorit sijoitettuna Kirsi-Marja Janhusen kouluhyvinvoinnin mallin eri ulottuvuuksille (Janhunen 2013, 79).

2.2 Transnuorten hyvinvointi ja terveys tutkimuskohteena

Tutkielman tavoitteena on yhtäältä tuottaa tietoa transnuorten kouluhyvinvoinnista ja toisaalta pohdita, miten syrjivien normien vaikutukset heijastuvat näiden nuorten elämään. Yleisesti ottaen LHBTIQ-nuoriin (lesbot, homot, bit, transihmiset, intersukupuoliset ja queer-ihmiset) kohdistuva tutkimus on aikaisemmin painottunut seksuaalivähemmistöihin kuuluvien nuorten tutkimukseen (Toomey et al. 2012, 2). Suomessa tietoa niin sanottujen sateenkaarinnuorten hyvinvoinnista on ole-

massa kohtuullisesti. Usein näissä tutkimuksissa on tutkittu joko seksuaalivähemmistöihin kuuluvia nuoria tai sekä seksuaali- että sukupuolivähemmistöihin kuuluvia nuoria samanaikaisesti (ks. Lehtonen 2003; Alanko 2014). Tämä ei ole välttämättä ongelmallista. Samaan aikaan on kuitenkin havaittu, että erityisesti transnuorten tilanne on huolestuttava ja että normatiiviset sukupuolikäsitykset konkretisoituvat juuri heidän elämässään poikkeuksellisen voimakkaasti (Lehtonen 2018, 142). Tämä on keskeinen syy sille, miksi tutkielmani fokuksena on nimenomaan transnuoret.

Aikaisemman kansallisen ja kansainvälisen tutkimuksen valossa tiedolle on tarvetta, sillä sateenkaarinuoret kohtaavat monia hyvinvoinnin ja terveyden haasteita. Tiedolle on tarvetta myös siksi, että kouluissa ja kouluterveydenhuollossa voidaan ottaa opiskelijoiden ja sukupuolen moninaisuus paremmin huomioon. Lukio-opetuksen opetussuunnitelman arvopohja perustuu tasa-arvon, yhdenvertaisuuden, hyvinvoinnin ja demokratian edistämiseksi. Opetuksessa tulisi pyrkiä tunnistamaan sukupuolittuneita menetelmiä ja käytänteitä ja sitä kautta purkaa niitä. (OPH 2015, 12–14.) Koen, että tiedon tuottaminen erilaisista ryhmiin kuuluvista nuorista, tässä tapauksessa transnuorista, on yksi tapa edistää moninaisuuden kokonaisvaltaisempaa huomioon ottamista. Tutkimustiedon kautta voidaan tunnistaa ongelmakohtia ja saavuttaa syvällisempi ymmärrys siitä, miksi tiettyyn ryhmään kuuluvat nuoret kokevat enemmän hyvinvoinnin haasteita.

Transnuoria koskevia tutkimuksia on toteutettu erilaisia tiedonkeruumenetelmiä käyttäen: tietoa on kerätty osana laajempia väestötutkimuksia esimerkiksi *California Healthy Kids Survey* -tutkimuksessa (ks. Perez-Brumer et al. 2017) ja toisaalta suoraan transnuorille kohdistetuilla kyselyillä esimerkiksi *The Canadian Trans Youth Health Survey* -tutkimuksessa (ks. Veale et al. 2016) sekä *Hyvinvoiva sateenkaarinuori* -hankkeessa (ks. Alanko 2014). Haastatteluaineistoja on käytetty esimerkiksi *Rainbow Rights Promoting LGBTI Equality in Europe* -hankkeessa (ks. Lepola 2018). Oma aineistoni Kouluterveyskysely edustaa näistä ensimmäistä eli osana väestökyselyä toteutettua tiedonkeruuta.

Transnuorten hyvinvointia ja terveyttä on tutkittu suhteellisen paljon mielenterveydellisten ongelmien näkökulmasta. Tutkimukset osoittavat, että sukupuolivähemmistöihin kuuluvilla on merkittävästi useammin mielenterveydellisiä ongelmia verrattuna muuhun väestöön (ks. Grossmann & D’Augelli 2007; Reisner et al. 2015; Perez-Brumer et al. 2017). Perez-Brumer et al. (2017) ovat tutkineet itsemurha-ajattelun yleisyyttä sekä yhteyksiä yhdysvaltalaisilla transnuorilla. Tutkimuksessa hyödynnettiin kahta aineistoa: koko Kalifornian alueella toteutettavan *California Healthy Kids Survey* aineistoa ($N=621\ 189$) vuosilta 2013–2015 sekä *California Student Survey* edustavaa aliotosta ($N=28\ 858$). Transnuoria näissä kahdessa aineistossa oli yhteensä 7933. Perez-Brumer et al.

käyttivät transnuorten kategorian muodostamiseen kysymystä ”Mikä näistä kuvaa sinua parhaiten?”. Kysymyksen vastausvaihtoehtoina olivat: heteroseksuaali; homo, lesbo tai biseksuaali; transgender; en ole varma ja en halua vastata. Transnuoriksi katsottiin kaikki, jotka raportoivat olevansa transgender. (Ibid, 739–740.) Aineistojen tarkastelu osoitti transnuorilla esiintyvän lähes kaksi kertaa enemmän itsemurha-ajattelua verrattuna muihin nuoriin (ibid, 741).

Niin ikään Yhdysvalloissa toteutettu 12–29-vuotiaisiin transnuoriin ($N=180$) kohdistunut retrospektiivinen kohorttitutkimus osoittaa, että transnuorilla oli kaksin- tai jopa kolminkertainen riski kokea masentuneisuutta, ahdistuneisuutta, itsemurha-ajattelua, itsemurhan yrittämistä tai muita itsetuhoisuuden muotoja. Tutkimuksen kohderyhmänä olivat transnuoret, jotka olivat käyneet tietyn terveyskeskuksen vastaanotolla vuosien 2002–2011 välillä. Transnuorten vointia verrattiin ”ominaisuksiltaan” (sukupuoli, ikä, etnisyys, terveyskeskuskäynnin ajankohta) vastaavaan cis-sukupuolisten kontrolliryhmään. (Reisner et al. 2015, 274–279.)

Kanadalaisille transnuorille suunnatun *The Canadian Trans Youth Health Survey*n tavoitteena oli kerätä ja tuottaa tietoa kohdennetusti juuri transnuorista. Vastaajia pyrittiin tavoittamaan muun muassa paikallisten trans- ja queer-yhteisöjen kautta sekä levittämällä tietoa sosiaalisessa mediassa. (Veale et al. 2016, 44–45.) Tutkimuksen tuloksia verrattiin kahteen muuhun laajaan kanadalaiseen väestötutkimukseen, jotta voitiin arvioida, onko transnuorten ja muun vastaavan ikäisen väestön välillä havaittavissa eroja. Tutkimukseen osallistuneet transnuoret ($N=923$) raportoivat useammin kärsivänsä psyykkisestä ahdistuksesta, masennuksesta sekä itsetuhoisuudesta. Transnuorilla oli myös muita nuoria huomattavasti useammin itsemurha-ajatuksia. Neljäsosa kyselyyn vastanneista transnuorista koki mielenterveytensä hyväksi tai erinomaiseksi. (Ibid, 46–67.)

Suomessa transnuorten hyvinvointia on tutkittu muun muassa osana Setan ja Nuorisotutkimusseuran tutkimushanketta. *Hyvinvoiva sateenkaarinuori* -hankkeessa selvitettiin LHBTIQ-nuorten hyvinvointia kyselytutkimuksella. Tuloksista käyvät ilmi sateenkaarinuorten kohtaamat haasteet: vaikka moni kokee voivansa hyvin, on sateenkaarinuorilla enemmän kokemuksia esimerkiksi syrjinnästä sekä väkivallasta. (Alanko, 2014, 54–55.) Hyvin samankaltaisia tuloksia on saatu myös Ruotsissa. Ruotsin nuorisohallituksen (Ungdomsstyrelsen 2010) julkaisemassa raportissa kuvataan sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien nuorten hyvinvoinnin ja terveyden tilaa. Näihin vähemmistöihin kuuluvat nuoret voivat keskimäärin muuta samanikäistä väestöä huonommin johtuen pitkälti heidän kokemistaan erilaisista syrjinnän muodoista. Yhdeksi keskeiseksi juurisyyksi tunnistettiin yhteiskunnassa vaikuttavat normit, jotka estävät osaa ihmisistä ilmaisemasta omaa identiteettiään vapaasti ja ilman pelkoa. (Ungdomsstyrelsen 2010, 9–10.)

Niin kansainvälinen kuin kansallinenkin transnuoria käsittelevä tutkimuskirjallisuus luovat kuvaa transnuorista joukkona, jotka näyttävät altistuvan useammin monenlaisille mielenterveysongelmille, kiusaamiselle sekä väkivallalle niin koulu yhteisöissä kuin sen ulkopuolella. Onko tämä kuitenkin koko totuus? Tämä on kysymys, jota haluan myös omassa tutkielmassani pohtia.

Kristina Olson et al. (2015) ovat tutkineet 3–12-vuotiaita yhdysvaltalaisia translapsia ($N=73$), jotka ovat saaneet kasvuiässä tukea omaan sukupuoli-identiteettiinsä omalta perheeltään – lapsia on siis tuettu niin sanotussa sosiaalisessa transitiossa. Sosiaalinen transiatio voi näkyä esimerkiksi siten, että lapsesta puhuttaessa käytetään pronominia, joka ei ole ristiriidassa hänen identiteettiinsä kanssa. Translapsia verrattiin vastaavaan ei-translapsista koostuvaan kontrolliryhmään.³ (Ibid, 1–3.) Tulosten mukaan translasten masennusoireilu ei poikennut kontrolliryhmän tuloksista. Ahdistuneisuusoireilua translapset kokivat hiukan useammin. Kokonaisuudessaan tutkimuksen tulokset kuitenkin puoltavat näkemystä, että lapsen sukupuoli-identiteetin tukemisella on yhteys parempaan mielenterveyteen. (Ibid, 5.) Psykologisesta näkökulmasta ei voida pitää järin yllättävänä, että lapsen identiteetin tukemisella on yhteys parempaan mielenterveyteen. Olisikin tärkeää, että jokainen lapsi ja nuori saisi tukea omana itsenään olemiseen, ei vain kotona vaan myös koulussa, harrastuksissa ja muissa sosiaalisissa yhteisöissä. (Ahonen et al. 2014, 71–72.)

2.3 Sukupuolivähemmistöt koulumaailmassa

Koulun merkitys nuoren elämälle on suuri niin kasvamisen, kehittymisen, sosiaalisen kanssakäymisen kuin minäkuvankin kannalta (Janhunen 2013, 28). Lasten ja nuorten näkökulmasta kavereiden ja vertaisryhmän merkitys koulunkäynnille on kiistaton. Kirsi-Marja Janhunen toteaa (2013, 59) kouluhyvinvointia käsittelevässä väitöskirjassaan kavereiden olevan ”koulunkäynnin luonnollinen ja tärkein edellytys”. Samalla kun koulu tai oppilaitos toimii paikkana, jonne on mukava mennä tapaamaan kavereita, toimii koulu toisaalta myös potentiaalisena ulossulkemisen areenana. Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen tilannetta koulumaailmassa on selvitetty monissa maissa erityisesti 2000-luvun aikana: yleisesti voidaan todeta, että sekä seksuaali- että sukupuolivähemmistöjen asemassa on kehitettävää koulujen maantieteellisestä sijainnista riippumatta.

³ Artikkelissa käytettiin käsitteitä *transgender children* ja *nontransgender children* (Olson et al., 2015, 1).

Yhdysvalloissa sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien lasten ja nuorten tilannetta kouluissa on selvittänyt muun muassa GLSEN⁴. GLSEN on yhdysvaltalainen 26 osavaltiossa toimiva järjestö, jonka päätavoitteena on luoda kouluista turvallisempia ja inklusiivisempia tiloja kaikenlaisille lapsille ja nuorille. GLSEN:in seikkaperäisen vuoden 2009 raportin mukaan 65 prosenttia transnuorista⁵ koki olonsa turvattomaksi koulussa nimenomaan sukupuolensa takia ja 69 prosenttia seksuaalisen suuntautumisen vuoksi (Greytak et al. 2009, 15). Lähes kaikki olivat kokeneet verbaalista kiusaamista (ibid, 12). Yli puolet transnuorista oli kokenut fyysistä häirintää ja 44 prosentilla oli jokin väkivallan kokemus kuluneen lukuvuoden aikana (ibid, 20). Ei-heteroseksuaaliset cisnuoret kokivat myös huomattavan määrän kiusaamista ja väkivaltaa verrattuna heteroseksuaalisiin cisnuoriin. Transnuorten keskuudessa kiusaamisen ja väkivallan kokemukset olivat silti vieläkin yleisempiä (ibid, 19). Transnuoret myös kiinnittyivät kouluun muita heikommin verrattuna sekä cisnuoriin että seksuaalivähemmistöihin kuuluviin nuoriin (ibid, 29). GLSEN:in tuoreemman, vuoden 2016 raportin mukaan kuuttakymmentä prosenttia transnuorista oli painostettu käyttämään syntymässä määritellyn sukupuolen mukaisia wc-tiloja ja pukuhuoneita. Noin 50 prosentilla oli kokemus siitä, että heitä oli estetty käyttämästä identiteettinsä mukaista nimeä ja pronominia. (Kosciw et al. 2016, 38.)

Kanadalaistutkimuksessa havaittiin, että valtaosa transnuorista piti koulunkäyntiä vähintäänkin siedettävänä, heillä oli vähintään yksi välittävä vanhempi, he tunsivat olonsa turvallisiksi omalla asuinalueellaan eikä heillä ollut merkittäviä masennusoireita (Clark et al. 2013, 96). Vaikka transnuoret voivat tutkimuksen mukaan pääosin suhteellisen hyvin, oli heillä silti huomattavan paljon enemmän kokemuksia koulukiusaamisesta ja pelkoja siitä, että joku samassa koulussa voisi satuttaa tai muulla tavalla häiritä heitä (ibid, 97).

Suomessa toteutetun *Hyvinvoiva sateenkaarinuori* -hankkeen tulokset kertovat monen sateenkaarinuoren salaavan omaa seksuaalista suuntautumistaan tai sukupuoli-identiteettiään suojellakseen itseään ympäröivien ihmisten reaktioilta. 75 prosenttia tutkimukseen osallistuneista kertoi salaavansa tai jättäneensä kertomatta omasta seksuaalisesta suuntautumisestaan tai sukupuoli-identiteetistään opettajalle. Koulukavereilta omaa seksuaalista suuntautumista tai sukupuoli-identiteettiä salasi noin puolet. (Alanko 2014, 27.) Transnuoret salasivat omaa sukupuoli-identiteettiään useammin kuin ei-

⁴ GLSEN muodostuu sanoista the Gay, Lesbian & Straight Education Network. Järjestön wikipedia-sivun mukaan GLSEN ei käytä enää koko nimeään sen inklusiivisuuden puutteen takia. Järjestön omilla verkkosivuilla tätä ei eksplisiittisesti todeta, mutta toisaalta sivuilla ei myöskään kerrota, mistä kirjainlyhenne muodostuu. GLSEN:in verkkosivulla on lisäksi ohjeistettu, miten lyhenne suositellaan lausuttavan (”glisten”), mikä puoltaisi sitä, että koko nimen käytöstä on luovuttu: <https://www.glsen.org/learn/about-glsen>

⁵ Aineisto koostui 295 transnuoresta, joiden ikä vaihteli välillä 13–20.

heteroseksuaaliset nuoret seksuaalisuuttaan (Lehtonen 2018, 129). Koulussa – jossa nuori viettää suuren osan päivästä – saattaa siis olla hyvin haastavaa olla oma itsensä. Transnuoret kohtaavat päivittäin tilanteita, joissa he joutuvat tasapainoilemaan oman identiteettinsä ja ulkopuolelta tulevien odotusten ja normien ristiaallokossa (ibid, 132).

Koulukiusaamisen kokemukset ovat transnuorten keskuudessa varsin yleisiä, vaikka yleisesti ottaen koulukiusaaminen on vähentynyt Suomessa viimeisen kymmenen vuoden aikana. Kouluterveyskyselyn mukaan kiusaaminen vähenee erityisesti toiselle asteelle siirryttäessä. Esimerkiksi lukion 1. ja 2. vuoden opiskelijoista lukukauden aikana viikoittain kiusatuksi tulleita oli 1 prosentti, kun taas 8. ja 9.-luokkalaisten kohdalla vastaava luku oli 6 prosenttia. (Halme et al. 2018, 17.) Aiempi tutkimus kuitenkin osoittaa, että transnuorilla on suurempi todennäköisyys joutua kiusatuksi verrattuna cisnuoriin (Lehtonen 2003; Lehtonen 2018). Jukka Lehtonen on väitöskirjassaan haastatellut ei-heteroseksuaalisia nuoria koulun käytäntöihin liittyen. Lehtosen laajempana tavoitteena on ollut tunnistaa ja analysoida käytäntöjä, joiden kautta kouluissa ylläpidetään ja uusinnetaan heteronormatiivisuutta. Haastatelluista nuorista kolme määritteli seksuaalivähemmistöön kuulumisen ohella olevansa trans. Monessa kertomuksessa korostuu, kuinka ”vääränlainen” eli ei-normatiivinen sukupuoli tai sukupuolen ilmaisu on ollut yksi kiusaamisen taustalla olleista syistä. (Lehtonen 2003, 152–160.)

Koulun opettajien rooli ei ole aina helppo tai yksinkertainen: opettajat tasapainottelevat normatiivisten rakenteiden aallokoissa pyrkiessään tekemään koulusta suotuisamman ja turvallisemman paikan sukupuolivähemmistöihin kuuluville oppilaille (Frohard-Dourlent 2016, 268). Tim Bedford (2009) on tutkinut väitöskirjassaan EU-rahoitteista hanketta, jossa opettajille kehitettiin koulutus, jonka tavoitteena oli rohkaista opettajia edistämään koulussa tehtävää yhdenvertaisuustyötä nimenomaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien näkökulmasta. Bedfordin yksi keskeisistä johtopäätöksistä on, että opettajien ”voimaannuttamisella” oli selkeitä ja konkreettisia vaikutuksia opettajien tahtotilaan edistää yhdenvertaisuutta. Yhdenvertaisuustyö ei kuitenkaan ollut ongelmatonta: opettajat kärsivät ajanpuutteesta sekä kollegoiden ja rehtorien taholta tulevasta muutosvastarinnasta. (Bedford 2009, 122–125.)

Ongelmia kouluissa tuottaa myös tiedon ja representaatioiden puute. Tuoreessa oikeusministeriön selvityksessä todetaan monella intersukupuolisella olevan kehoja kokemuksia kouluajoiltaan siitä, miten sukupuolen moninaisuudesta oli puhuttu – tai pikemminkin vaiettu (Oikarinen 2019, 103–107). GLSEN:in raportti (2009) kertoo, että mitä enemmän koulussa oli keskusteltu erilaisista sukupuolen moninaisuuteen ja seksuaalisuuteen liittyvistä teemoista, sitä todennäköisemmin transnuo-

ret tunsivat olevansa osa kouluyhteisöä (Greytak et al. 2009, 33). Tämä luo toivoa siitä, että tietoisuuden lisäämisellä ja asioista keskustelemalla voidaan vaikuttaa myönteisesti translasten ja -nuorten kouluviihtyvyyteen, yhteisöllisyyden kokemuksiin ja sitä kautta hyvinvointiin.

Edellä olevan tiiviin kirjallisuuskatsauksen tarkoituksena on ollut tuoda esiin, miten transnuorten hyvinvointia on aikaisemmin tutkittu, mitkä ovat aikaisemman tutkimuksen keskeisimpiä huomioita, miten sukupuolen moninaisuutta on tutkittu koulun kontekstissa ja minkälaisia haasteita yhdenvertaisuuden edistämiseen saattaa liittyä tarkasteltaessa nimenomaan koulua. Seuraavaksi siirryn pohtimaan sukupuolen moninaisuuden, normien ja koulun kytköksiä.

2.4 Normit ja sukupuolen moninaisuus yhteiskunnassa

Toisinaan julkisuudessa törmää konservatiiviseen diskurssiin transsukupuolisuudesta ja sukupuolen moninaisuudesta trendinä: muun muassa mediassa usein esiintyvä lastenpsykiatri Jari Sinkkonen on kuvaillut sukupuolen moninaisuutta ”aikuisten keksinnöksi” (Länsiväylä 11.11.2017). Tietokirjailija Maiju Ristkari, joka on yksi *Sukupuolena ihminen* -projektin toteuttajista, toteaa Seura-lehden haastattelussa törmäävänsä ajatteluun, että sukupuolen moninaisuus olisi ”joku uusi trendi-ilmiö” (Seura 22.10.2018). Sukupuolen moninaisuutta on yritetty asettaa kyseenalaiseksi myös Perussuomalaisen nuorten *#tyttö_poika* -kampanjassa (PS-nuoret 2016) sekä Aito avioliitto -liikkeen parissa (Aito avioliitto ry 2016). Kyseenalaistaminen ei kuitenkaan ole biologisesti eikä historiallisesti perusteltua.

Sukupuolen moninaisuutta on ilmennyt kautta aikojen erilaisissa yhteisöissä. Kulloinkin vallitsevat normit vaikuttavat siihen, miten sukupuolen moninaisuuteen suhtaudutaan ja miten moninaisuus näkyy – tai miten sen annetaan näkyä – yhteiskunnassa. Binäärisen sukupuolijärjestelmän ”luonnollisuus” kyseenalaistuu, kun sukupuolen moninaisuuden ilmenemistä tarkastellaan historiallisesti. Esimerkiksi monet Amerikan alkuperäiskansat ymmärsivät (ja ymmärtävät edelleen) sukupuolen mies/nais-jakoa laajemmin (Blackwood 1984, 40–42; Deborah 2013, 350–354).

Vertaus Amerikan alkuperäiskansoista voi tuntua kaukaa haetulta, sillä käsitteleehän oma tutkimukseni kouluhyvinvointia. Esimerkin tarkoituksena on havainnollistaa, että yhteiskunnalliset ja kulttuuriset normit eivät ole stabiileja järjestelmiä, vaan aikaan ja paikkaan sidonnaisia, jatkuvassa liikkeessä olevia ja muutoksille alttiita. Koulu on yhtä lailla instituutio ja nuoren elämän kannalta keskeinen paikka, jossa sekä samanaikaisesti luodaan että uusinnetaan yhteiskunnassa vallitsevia suku-

puolta ja seksuaalisuutta sääteleviä normeja (Lehtonen 2003; Lehtonen 2018; Taavetti 2015; Zlatunich 2009).

Normit ovat keskeinen analyysin kohde feministisessä tutkimuksessa. Feministinen tutkimus pyrkii kyseenalaistamaan ja purkamaan normeja sekä problematisoimaan niiden rakentumista ja asemaa yhteiskunnassa. (Karhu 2017, 10.) Laajasti ymmärrettynä normit säätelevät sitä, mikä nähdään tavoittelemisen arvoisena. Normien toimintaan yhteiskunnassa sisältyy usein myös väkivaltaa, mikä näkyy konkreettisesti esimerkiksi siinä, minkälaista systemaattista syrjintää sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöt tai rodullistetut ihmiset kokevat. (Ks. Butler 2004, 1–8; Karhu 2017, 11; Spade 2003, 104–105.) Normit rajoittavat ja säätelevät sukupuolta ja sukupuolen ilmaisua ja ovat näin ollen keskeisessä osassa myös omaa tutkielmaani.

Sanna Karhu (2017) tutkii väitöskirjassaan Butlerin tapaa teoretisoida normeja. Karhu kyseenalaistaa tulkinnan siitä, että Butler ymmärtäisi normit perustavanlaatuisesti väkivaltaisina. Karhun keskeinen argumentti on, että Butler lähestyy normeja kaksitahoisesti: yhtäältä Butler näkee normit nimenomaan väkivaltaisina ja toisaalta potentiaalisena muutoksen areenana. Koska normit ovat Butlerin mukaan riippuvaisia toistosta, sisältävät ne näin ollen mahdollisuuden kritiikille ja muutokselle. Karhu esittää, että Butlerin kaksitahoinen lähestymistapa tulee näkyväksi erityisesti hänen tarkastellessa sukupuolivähemmistöjä. (Karhu 2017, 11–14.)

Karhun tulkinta Butlerista on perusteltu sekä oman tutkielmani kannalta mielekäs: sukupuolen moninaisuuden huomioimiseen kohdistuu yhä enemmän painetta myös kouluissa, mikä on vähintäänkin merkki siitä, että kaksijakoinen sukupuoli ajattelu ja normatiiviset sukupuolikäsitykset asettuvat kyseenalaistettaviksi. Paine ja kyseenalaiseksi asettaminen luovat tilaa toisin toistamiselle. Esimerkkejä lisääntyvästä paineesta on löydettävissä lainsäädännöstä lähtien. Vuonna 2014 uudistuneen tasa-arvolain (609/1986) 6 c pykälän (1329/2014) 1 momentin mukaan ”*Viranomaisten, koulutuksen järjestäjien ja muiden koulutusta tai opetusta järjestävien yhteisöjen sekä työnantajien tulee ennaltaehkäistä sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuvaa syrjintää tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti.*” Peruskoulun opetussuunnitelmassa tiedon ja ymmärryksen lisääminen sukupuolen moninaisuudesta on kirjattu yhdeksi perusopetuksen tehtävistä (OPH 2014, 18). Kuten jo aiemmin todettua, myös lukion opetussuunnitelma ottaa huomioon opiskelijoiden tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden sekä sukupuolittuneiden käytänteiden purkamisen (OPH 2015, 14). Myös Jukka Lehtonen tuo esiin jo vuonna 2013 ilmestyneessä artikkelissaan tämän kehityskulun, joka on nostanut sukupuolen moninaisuuden sekä sukupuolivähemmistöjen oikeudet aiempaa enemmän valtavirran keskusteluihin (Lehtonen 2013, 42).

Osallistuin itse syksyllä 2019 Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen järjestämään tilaisuuteen, jonka aiheena oli sukupuolen moninaisuuden huomiointi THL:n väestötutkimuksissa. Tilaisuus oli järjestetty yhdessä WeAll-hankkeen, Setan, Trasekin ja Tilastokeskuksen kanssa. Sukupuolen moninaisuuden huomioimiseen keskittyvä tapahtuma oli THL:ssä ensimmäinen laatuaan ja mielestäni osoitus yhteiskunnallisesta paineesta kyseenalaistaa binääristä sukupuoliajattelua.

Normit vaikuttavat kaikkiin, mutta niiden ulossulkeva luonne näkyy erilaisten ihmisten elämässä eri tavoin. Kuten jo todettua, normatiivisten sukupuolikäsitysten haitallisuus konkretisoituu erityisen selkeästi transihmisten elämässä (Butler 2004; Lehtonen 2018, 142). Butler esittää, että normit voivat olla joko implisiittisiä tai eksplisiittisiä. Usein silloin, kun normit operoivat implisiittisellä tasolla vaikeasti tunnistettavina, ovat niiden vaikutukset kuitenkin selkeästi ja konkreettisesti havaittavissa. (Butler 2004, 41.) Normien tehokkuus perustuu valtaan. Niin Butler kuin Spade – itseni mukaan lukien – hyödyntävät Foucaultia teoretisoidessaan normeja, valtaa ja sukupuolta. Keskeistä on Foucaultin näkemys vallasta enemmän tuottavana ja mahdollistavana kuin suoraan pakottavana. Eri instituutiot, kuten koulut, sairaalat ja armeijat, ovat keskeisiä vallankäytön väyliä. Foucault puhuu kurinpidollisesta eli normalisoivasta vallasta (*disciplinary power*), joka esimerkiksi lainsäädäntöön ja suvereeniin valtaan verrattuna on hienovaraisempaa ja ruohonjuuritasolla tapahtuvaa toimintaa. Normit voidaan ymmärtää yhtenä kurinpidollisen vallan teknologiana. Koulutusjärjestelmän yhtenä tehtävä on siten yksilöiden kontrolloiminen ja muovaaminen tietynlaisiin normeihin sopiviksi. (Foucault 1977, 170–194.)

Spade esittää Foucaultin hengessä, että kurinpidollinen valta on nimenomaan se väylä, jonka kautta transfobia, homofobia, seksismi ja ableismi muiden syrjivien rakenteiden ohella operoivat. Normien kautta ihmiset oppivat ja luovat mielikuvia siitä, mitkä ovat kunnollisia ja tavoiteltavia tapoja olla nainen, mies, terve, tuottelias, älykäs ja niin edelleen. Toisaalta normit luovat käsityksiä siitä, mikä ei ole tavoittelemisen arvoista ja kuinka välttää epätoivottujen ominaisuuksien leimaa. (Spade 2011, 104–105.)

Haluan kiinnittää huomiota Butlerin, Spaden ja Foucaultin hengessä normeihin ja niiden syrjivään luonteeseen. Olisi tärkeää, että eri väestöryhmien välisiä hyvinvointieroja tutkittaessa – mitä itsekin tässä tutkielmassa teen – pohdittaisiin kriittisesti, mikä havaittuja eroja tuottaa. Kouluterveyskyselyn perusteella on todettu, että esimerkiksi ulkomaalaistaustaiset (Halme et al. 2017), seksuaalivähemmistöihin kuuluvat nuoret (Luopa et al. 2017), toimintarajoitteiset nuoret (Kanste et al. 2018) sekä taloudellisesti heikommassa asemassa olevat nuoret kohtaavat enemmän erilaisia haasteita ja

ongelmia (Halme et al. 2018). Nämä tulokset eivät ole uusia, vaan samaa viestiä ovat kertoneet monet muut tutkimukset jo vuosien ajan (ks. esim. Ristikari et al. 2016).

Samojen tutkimustulosten toistaminen tulee omalta osaltaan korostaneeksi tiettyjen ryhmien pahoinvointisuutta. Tarkoituksiperät ovat varmasti lähes poikkeuksetta hyvät – ajatellaan, että on tärkeää tehdä eriarvoisuutta näkyväksi. Eriarvoisuuden näkyväksi tekeminen on tietysti tärkeää, mutta yhtä tärkeää olisi sitoa havaitut erot osaksi laajempaa kontekstia. On ongelmallista, jos toiminta jää vain toteamisen tasolle. Silloin voidaan tahattomasti tulla vahvistaneeksi ajatusta, jossa ihmisten eriarvoisuuden syynä ovat tietyt, henkilökohtaiset ominaisuudet. Esimerkiksi Hackford-Peer (2010) sekä Horn et al. (2009, 863) ovat huomauttaneet, miten LHBTIQ-nuoriin kohdistuva tutkimus usein maalaa kuvaa viattomista uhreista ja kärsimyksestä. Pelkän erojen näkyväksi tekemisen ohella tarvitaan siis ympäröivän yhteiskunnan normien problematisointia ja toisaalta uudenlaisia lähestymistapoja tutkia marginaalisiin ryhmiin kuuluvia ihmisiä.

2.5 Cisnormatiivisuus

Transihmisten sosiaalista ja institutionaalista ulossulkemista voidaan ymmärtää cisnormatiivisuuden käsitteen kautta. Cisnormatiivisuus rakentuu oletukselle cis-sukupuolisuudesta eli siitä, että ihmiset käyttäytyvät ja omaksuvat heille syntymän yhteydessä määritellyn sukupuolen, siihen liitettävät odotukset ja tavat ilmaista sukupuolta. Cisnormatiivisessa yhteiskunnassa transihmisten kokemukset ja tarpeet jäävät näkymättömäksi tai vähintäänkin marginaaliin, mikä voidaan nähdä konkreettisesti tarkastelemalla yhteiskunnan eri instituutioita ja osa-alueita, kuten terveydenhuollon ja sosiaalipalveluiden saavutettavuutta ja käytäntöjä, oikeusjärjestelmää tai koulua. (Bauer et al. 2009, 356.)

Terveydenhuollossa cisnormatiivisuus näkyy monin eri tavoin. Suomessa sukupuolenkorjaushoitoihin pääsy on tarkoin säädeltyä. Rajoitteina ovat esimerkiksi ikä (hoitoja tehdään hyvin harvoin alle 18-vuotiaille eikä sukupuolen juridista vahvistamista tehdä alaikäisille) ja toisaalta ylipäätään diagnoosin saaminen, jonka saadakseen tulee läpikäydä pitkä prosessi. Diagnooseja transsukupuolisuudesta (F64.0) tai muusta sukupuoliristiriidasta (F64.8) tehdään Suomessa vain Helsingin sekä Tampereen yliopistollisissa keskussairaaloissa. Diagnoosit eivät oikeuta keskenään samoihin hoitoihin eivätkä F64.8-diagnoosin saaneet tyypillisesti pysty saamaan juridista sukupuolen vahvistamista. (Trasek; Transtukipiste.) Erityisen paradoksaalisen tilanteesta tekee, kun tarkasteluun otetaan mukaan intersukupuoliset: transihmiset eivät yrityksistä huolimatta välttämättä saa tarvitsemiaan hoitoja samalla, kun intersukupuolisia leikellään ilman heidän suostumustaan. (Oikarinen 2019, 43–58.)

Terveydenhuollon ongelmat eivät kuitenkaan rajoitu pelkästään suoraan sukupuoleen liittyviin hoitoihin. Kyseessä voi olla esimerkiksi henkilökunnan taholta koettu transfobia, informaation puute tai olemassa olevaan informaatioon suhtautuminen vähättelevästi tai institutionaalinen ulossulkeminen siten, että erilaisissa lomakkeissa ei ole itselle sopivia vaihtoehtoja tai että tarvittavien hoitojen saaminen on hankalaa ”väärän” sukupuolen takia. Turvallisia, inklusiivisia terveydenhuollon palveluita voi olla lähes mahdotonta löytää tai niiden pariin päästäkseen voi joutua matkustamaan pitkiä matkoja. (Bauer et al. 2009, 352–355.)

Dean Spade on omalla tutkimuksellaan pyrkinyt osoittamaan, miten oikeusjärjestelmät ovat kyvyttömiä tunnistamaan ja kohtaamaan transihmisiä aiheuttaen mahdottomia tilanteita, joissa ihmiset eivät saa tarvitsemaansa apua ja inhimillistä kohtelua. Spade analysoi ja tuo ilmi erityisesti köyhyydessä elävien transihmisten kohtaamia haasteita ja sitä, kuinka binäärisesti sukupuolittunut yhteiskunta rakenteellisesti ylläpitää transihmisten ulossulkemista. (Spade 2006; Spade 2011.) Spaden ajatusta voi soveltaa kouluun, jossa yhtä lailla on sukupuolittuneita ja syrjiviä käytänteitä.

Miten cisnormatiivisuus sitten näkyy kouluissa? Hélène Frohard-Dourlent (2016) mieltää koulun ympäristöksi ja instituutioksi, jossa vaikuttavat erilaiset normatiiviset järjestelmät kuten cis- ja heteronormatiivisuus. Frohard-Dourlent kuvaa cisnormatiivisuuden käsitettä tapana ymmärtää, että kouluja ohjaavat institutionaaliset ja päivittäiset rakenteet ja toimintatavat, jotka tuottavat transihmisten ulkopuolisuutta ja toiseutta. Rakenteiden, toimintatapojen ja käytäntöjen taustalla ovat oletukset binäärisesti määrittävästä sukupuolesta, jonka ”luonnollisena” seurauksena on heteroseksuaalisuus. (Frohard-Dourlent 2016, 269.)

Frohard-Dourlent tutkii väitöskirjassaan, miten opettajat kohtaavat transnuoria koulun arjessa ja miten institutionaalistuneet normit osaltaan vaikuttavat ja rajoittavat heidän työtään. Hänen mukaansa koulu itsessään on järjestäytynyt siten, ettei se juuri salli sukupuolen monimuotoisuuden näkymistä ja ilmentämistä. Ottaakseen osaa transsukupuolisia syrjivään ja ulossulkevaan ympäristöön ei siis tarvitse olla varsinaisesti transfobinen. Hiljainen hyväksyntä ja sivusta katsominen niin koulun aikuisten kuin oppilaittenkin osalta ylläpitävät koulussa vallitsevaa normatiivista sukupuolijärjestystä yhtä lailla. (Frohard-Dourlent 2016, 20–21.) Kouluissa cisnormatiivisuus voi näkyä konkreettisesti esimerkiksi siinä, miten liikuntatunnit on järjestetty, miten vessat on merkitty tai miten opettajat puhuttelevat oppilaitaan. Vähemmän näkyvää ovat transnuorten kokemukset kiusaamisesta, syrjinnästä ja tunteesta, että omaa identiteettiä ei uskalleta paljastaa. (Hatchel & Marx 2018, 2.)

Cisnormatiivisuus on tiiviisti kytköksissä heteronormatiivisuuteen ja monesti niitä näkeekin käsiteltävän samanaikaisesti (ks. Cumming-Potvin & Martino 2018; Staley 2018). Käsitteenä heteronormatiivisuus kuvaa ensisijaisesti seksuaalisuutta, sen järjestäytymistä ja heteroseksuaalisuuden luonnollistettua asemaa yhteiskunnassa. Toisaalta heteronormatiivisuus perustuu nimenomaan binääriin ajatteluun sukupuolesta. Sukupuoli on siis erottamaton osa heteronormatiivisuutta. (Rossi 2006, 19.) Jukka Lehtonen esittää, että heteronormatiivisuus on käyttökelpoinen työkalu sekä seksuaalisuutta että sukupuolta tutkittaessa. Heteronormi pyrkii rajaamaan naisia ja miehiä tietynlaisten sukupuolitettujen ihanteiden piiriin, eli toisin sanoen se normittaa seksuaalisuuden ohella sukupuolta. (Lehtonen 2003, 32.) Edellä referoimassani Hélène Frohard-Dourlentin ajattelussa puolestaan kiteytyy ajatus, että cisnormatiivisuuden ”luonnollinen” seuraus on heteroseksuaalisuus. Sekä cis- että heteronormatiivisuus ovat siis riippuvaisia toisistaan ja samalla molemmat keskeisiä osia binääristä sukupuolijärjestelmää.

Olisin voinut toimia toisin ja valita kehyksekseni ensisijaisesti heteronormatiivisuuden, kuten ovat tehneet esimerkiksi Lehtonen (2003) ja Toomey et al. (2012). Ajattelen, että kumpikin valinta olisi ollut tutkielmassani mahdollinen. Valitsin lopulta cisnormatiivisuuden, sillä koin sen transtutkimuksen näkökulmasta keskeisemmäksi käsitteeksi. Valinta käyttää cisnormatiivisuuden käsitettä on perusteltu myös sen takia, että tutkielmani keskiössä on sukupuoli eikä seksuaalisuus. Cisnormatiivisuuden käsite on mielestäni tässä kontekstissa käyttökelpoisempi, vaikka samalla tiedostan cis- ja heteronormatiivisuuden kytkökset sekä päällekkäisyyden.

2.6 Intersektionaalisuus

Tutkielmani keskiössä on nimenomaan sukupuoli ja sukupuolen moninaisuus, jota peilaan muun muassa cisnormatiivisuuden käsitteen kautta. Sukupuolen ohella koen tärkeänä kuitenkin huomioida erojen risteävyyden eli intersektionaalisuuden. Koulu – sen enempää tai vähempää kuin mikään muukaan instituutio – ei ole irrallaan muusta maailmasta, jossa monenlaiset diskurssit, rakenteet ja normit vaikuttavat yhtäaikaaisesti.

Nina Lykken mukaan valtaosa tämän päivän feministisistä teoretisoinnista on intersektionaalista (Lykke 2010, 49). Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että intersektionaalisuudesta olisi olemassa yhtä yhtenäistä käsitystä tai lähestymistapaa. Lykke ottaa osaa teoreettiseen ja metodologiseen keskusteluun intersektionaalisuudesta ja käsitteellistää intersektionaalisuuden laajana kattokäsitteenä. Käyttämällä intersektionaalisuutta teoreettisena ja metodologisena työkaluna on mahdollista analysoida,

miten eri tavoin rakentuneet sosiokulttuuriset kategoriat (sukupuoli, luokka, seksuaalisuus, kyvykyys, etnisyyt...) ovat vuorovaikutuksessa keskenään ja miten ne tuottavat erilaisia eriarvoisuuden muotoja ja kokemuksia. (Ibid, 49–50.)

Intersektionaalisuudesta puhuessa ja sitä metodologisesti hyödyntäessä on kuitenkin oleellista tiedostaa sen historiallinen tausta. Intersektionaalisuuden historia kytkeytyy yhdysvaltalaiseen, mustaan feminismiin, jossa sukupuolen ja rodun risteämistä ja niiden vaikutuksista erityisesti mustien naisten elämiin on puhuttu jo 1800-luvulla, tosin silloin vielä ilman intersektionaalisuuden käsitettä (Carastathis 2014, 304–305). Kimberly Crenshaw on yksi intersektionaalisuuden käsitteeseen ja teoretisointiin keskeisesti vaikuttaneista teoreetikoista. Crenshaw kritisoi 90-luvun alussa valtavirran feministisiä diskursseja siitä, ettei niissä huomioida identiteettien monimuotoisuutta ja identiteettikategorioiden päällekkäisyyksiä. (Crenshaw 1991, 1242–1244.) Intersektionaalisuus on siis historiallisesti olennainen osa valkoisen feminismin kritiikkiä (Lykke 2010, 53).

Intersektionaalisuuden heikkoutena sekä vahvuutena voidaan pitää sen laajuutta ja moniulotteisuutta. Samaan aikaan, kun moninaisten erojen ja kategorioiden tutkiminen on tärkeää ja heijastelee paremmin oikeaa elettyä elämää, on kategorioiden ja ominaisuuksien kirjo loputon. (Carastathis 2004, 309.) Feministisessä tutkimuksessa tyypillisiä tutkittavia kategorioita ovat olleet esimerkiksi sukupuoli, etnisyyt, luokka ja ikä. Epäselvää on, kuka ja mikä määrittää, mikä näistä kategorioista on milläkin hetkellä ensisijainen, miten ne ovat kytköksissä toisiinsa ja toisaalta miten välttyä kategoriselta essentialismilta. (Yuval-Davis 2006, 201–203.)

Jukka Lehtonen (2018) on tuoreemmassa tutkimuksessaan sisällyttänyt analyysiinsä intersektionaalista näkökulmaa huomioiden alueellisuuden sekä sosioekonomisen aseman ulottuvuudet tutkissaan ei-heteroseksuaalisen poikien sekä transnuorten kokemuksia ja valintoja koulutuksen näkökulmasta. Hän painottaa, että intersektionaalinen tutkimus on tärkeää, sillä seksuaali- ja sukupuoli-vähemmistöjen esittäminen yhtenäisinä ryhminä tyypistää näihin ryhmiin kuuluvien yksilöiden tarpeet ja kokemukset yhtenäisiksi. (Lehtonen 2018, 138–142.) Stephanie Shelton ja Meghan Barnes (2016, 165) toteavat intersektionaalisuuden olevan opettajankoulutuksen näkökulmasta välttämätöntä. Heidän analyysinsä osoittaa, kuinka esimerkiksi rodun ja sukupuolen risteämiä ei välttämättä haluta tai osata tunnistaa eikä rodullistamiseen liittyvien kysymysten ajatella liittyvän seksuaalivähemmistöjen asemaan (ibid, 171–172). Intersektionaalisuuden keskeisenä tavoitteena on nimenomaan osoittaa, että erilaisia identiteettikategorioita on mahdotonta erottaa toisistaan. Nämä ovat myös oman tutkielmani pyrkimyksiä: haluan välttää niputtamasta transnuoria yhtenäiseksi joukoksi

ja tuoda ilmi, miksi vain yhden ulottuvuuden tarkasteleminen luo puutteellisen kuvan kouluhyvinvoinnista.

Kouluterveyskyselyn pohjalta tehdyt tutkimukset ovat osoittaneet, että seksuaalisuudella, syntyperällä, toimintakyvyllä ja taloudellisella tilanteella on yhteys hyvinvointiin ja terveyteen (ks. yleisesti hyvinvoinnin eri osa-alueista: Halme et al. 2018, seksuaalivähemmistöistä: Luopa et al. 2017, ulkomaalaistaustaisista: Halme et al. 2017 & toimintarajoitteisista: Kanste et al. 2018). Näiden perusteella olen valinnut edellä mainitut tekijät analyysiini sukupuolen ohella selittäviksi muuttujiksi. Tutkin näitä kategorioita rinnakkain. En siis tarkastele näiden muuttujien yhteisvaikutuksia tai risteämiä, minkä voisi ajatella olevan intersektionaalisen analyysin keskeinen pyrkimys. Lisa Bowleg (2008, 322) kuitenkin esittää, että intersektionaalista tutkimusta tekevän tutkijan yksi keskeisimmistä työkaluista on nimenomaan tutkimustulosten intersektionaalinen tulkinta, sillä intersektionaalisuus tutkimusmenetelmänä ei ole aukoton. Pohdintaluvussa esitän, miksi tutkimieni rinnakkaisten erojen tulkitseminen intersektionaalisesti on tärkeää.

Maneesha Deckha (2012, 527–545) on tarkastellut kriittisesti intersektionaalisuuden erilaisia sovelluksia posthumanistisessa feministisessä tutkimuksessa. Deckhan yksi kritiikeistä kohdistuu siihen, miten intersektionaalista lähestymistapaa hyödyntävät tutkijat usein kuitenkin käyttävät sukupuolta ikään kuin ensisijaisena, kaikkein tärkeimpänä kategoriana (ibid, 531). Deckhan kritiikin voi ajatella kohdistuvan myös omaan tutkielmaani. Tutkimusasetelma huomioiden valintani asettaa sukupuoli keskiöön on mielestäni perusteltu. Tietoa transnuorista on Suomen kontekstissa suhteellisen vähän ja toisaalta olemassa olevan tiedon valossa erityisesti sukupuoleen kytkeytyvät ennakkoluulot ja oletukset ovat keskeisessä roolissa tuottamassa transihmistien ulkopuolisuutta. (Lehtonen 2003; Taavetti 2015). Samaan aikaan en halua luoda kuvaa yhtenäisestä joukosta, jota määrittää ainoastaan sukupuoli enkä myöskään väittä, että cisnormatiivisuus olisi ainoa tai ensisijainen koulun toimintaa määrittelevä normirakenne. Sisällyttämällä intersektionaalisen näkökulman tutkielmaani pystyn analysoimaan tuloksiani monipuolisemmin ja toivottavasti luomaan ymmärrystä siitä, miten erilaiset normit operoivat yhteiskunnassa, usein huomaamattamme.

Myös Hélène Frohard-Dourlent (2016) käsittelee väitöskirjassaan muita kategorioita sukupuolen ohella, vaikka hänen pääfokuksensa on juuri cisnormatiivisuudessa. Analyysi on aineistolähtöistä, ja sukupuolen ohella hän kohdistaa analyysinsä seksuaalisuuteen sekä rodullistaviin diskursseihin. Frohard-Dourlentista poiketen oma tutkielmani perustuu kvantitatiivisiin menetelmiin: intersektionaalisuuden hyödyntäminen kvantitatiivisessa tutkimuksessa on verrattain harvinaisempaa. Kvantitatiivisten menetelmien yhdistämisessä intersektionaalisuuteen piilee kuitenkin merkittävä potenti-

aali, sillä se mahdollistaa laajojen aineistojen käsittelyn ja sitä kautta lisää tutkimuksien yleistettävyyttä sekä vahvistaa teoreettista perustaa empiirisillä havainnoilla. (Dubrow 2008, 99.)

Joshua Dubrow (2008) on yksi tutkijoista, joka on omalla tahollaan toiminut esimerkkinä intersektionaalisuuden ja kvantitatiivisten menetelmien yhteensovittamisesta. Dubrow esittelee artikkelissaan European Social Surveyn (ESS) vuoden 2006 aineistolla, miten sukupuoli, etnisyys ja luokka ja niiden risteämät vaikuttavat kansalaisten poliittiseen vaikuttamiseen Itä- ja Keski-Euroopan uusissa demokratioissa. Menetelmänä Dubrow käyttää logistista regressioanalyysia, joka on samalla myös toinen menetelmistä, joita itse hyödynnän. (Ibid, 88–89; lisää kvantitatiivisten menetelmien ja intersektionaalisuuden yhdistämisestä esim. Scott & Siltanen 2017, Harnois 2013, Spierings 2012 & Veenstra 2011.)

Intersektionaalisuus toimii siis samalla tutkielmani teoreettisena perusteena että osana metodologiaa. Seuraavaksi siirryn esittelemään aineistoani sekä arvioimaan sen luotettavuutta.

3 Aineiston kuvaus

Kouluterveyskysely on Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen vuodesta 1996 toteuttama väestötutkimus, jolla on kansallista vaikuttavuutta sekä vankka asema suomalaisessa väestötutkimusperinteessä. Kouluterveyskysely tuottaa kansallista ja paikallista seurantatietoa lasten ja nuorten hyvinvoinnin ja terveyden eri osa-alueista sisältäen esimerkiksi mielenterveyteen, koulunkäyntiin, kiusaamiseen, harrastuksiin ja elintapoihin liittyviä kysymyksiä. Kouluterveyskysely toteutetaan joka toinen vuosi. Kyselyyn vastaavat peruskoulun 8.- ja 9.-luokkalaiset, lukion 1. ja 2. vuoden opiskelijat, ammattioppilaitoksen 1. ja 2. vuoden opiskelijat sekä vuodesta 2017 lähtien myös alakoulun 4.- ja 5.-luokkalaiset sekä heidän huoltajansa. Oppilaat vastaavat nimettömästi joko sähköiseen tai paperiseen kyselylomakkeeseen. Vastaaminen on aina vapaaehtoista. Kouluterveyskyselyn tuloksia hyödynnetään tutkimuksellisten käyttötärpeiden ohella palveluiden ja koulujen toiminnan kehittämiseen. Kyselyyn vastaajia tiedotetaan ennen vastaamista siitä, että tuloksia käytetään edellä mainittuihin tarkoituksiin. (THL, 2018c.)

Kouluterveyskyselyyn on mahdollista vastata joko suomeksi, ruotsiksi, englanniksi, ruotsiksi tai pohjoissaameksi. Lisäksi on mahdollista vastata lyhennettyyn selkokieliseen lomakkeeseen. Kouluterveyskyselyn sähköinen versio on myös esteetön eli se toimii esimerkiksi näkövammaisten käyttämällä apuvälineillä. (THLa.) Kokonaisuudessaan Kouluterveyskyselyä voidaan siis pitää varsin saavutettavana erilaisten vastaajien näkökulmasta.

Kouluterveyskyselyn kyselylomake koostuu yli sadasta kysymyksestä, ja vastausvaihtoehdoina on ainoastaan suljettuja osioita: vastausvaihtoehdot ovat siis valmiiksi annettuna lomakkeella. Valmiiksi annetut vastausvaihtoehdot mahdollistavat laajojen aineiston käsittelyn, selkeyttävät mittaus- ja helpottavat tietojen käsittelyä ja tilastollista analyysia. Verrattuna suljettuihin vastausvaihtoehtoihin avovastausten käsittely on huomattavasti työläämpää. Toisaalta niiden kautta saatetaan saada tietoa, jota ei muuten saataisi tai ymmärrettäisi kysyä. Suljettujen osioiden heikkoutena on myös se, ettei vastaaja välttämättä koe minkään vastausvaihtoehdon vastaavan omaa tuntemustaan, jolloin vaihtoehdoksi jää vastaamatta jättäminen tai lähimpänä oikeaa olevan vaihtoehdon valitseminen. (Vehkalahti 2008, 24–25.) Samalla kun suljetuista kysymyksistä muodostettu kyselylomake mahdollistaa suurien tietomassojen käsittelyn, on kolikon kääntöpuolena tietynlainen todellisuuden sekä kokemusten yksinkertaistaminen.

3.1 Sukupuolen moninaisuus Kouluterveyskyselyssä

Sukupuolen moninaisuutta kartoitettiin Kouluterveyskyselyssä ensimmäistä kertaa vuonna 2017. Sukupuoli-identiteettiä kartoittava kysymys oli osana 8.- ja 9.-luokkalaisten, lukiolaisten sekä ammattikoululaisten lomaketta. 4.- ja 5.-luokkalaisilta sukupuoli-identiteetistä ei kysytty eli sukupuolekseen alakoululaiset pystyivät ilmoittamaan tytön tai pojan. 4.-5.-luokkalaisten huoltajien lomakkeella lapsen sukupuoleksi puolestaan pystyi tytön ja pojan ohella valitsemaan ”jokin muu” -vaihtoehdon. Ennen vuotta 2017 sukupuolekseen on voinut kaikilla kouluasteilla ilmoittaa vain tytön tai pojan.

Sukupuolesta kysyttiin seuraavalla tavalla:

1. Mikä on sukupuolesi?

poika

tyttö

27. Koetko olevasi

poika

tyttö

molempia

en kumpaakaan

kokemukseni vaihtelee

Tutkimani transnuorten joukko koostuu lukiolaisnuorista, joiden Kouluterveyskyselyssä ilmoittama sukupuoli (kysymys 1) on ristiriidassa ”koetun sukupuolen” (kysymys 27), eli sukupuoli-identiteetin, kanssa. Tämän joukon voidaan olettaa sisältävän esimerkiksi transpoikia, transtyttöjä, muunsukupuolisia tai sukupuolettomaksi itsensä kokevia nuoria. Yhteensä määritelmäni mukaisia transnuoria oli lukiolaisista 3,3 prosenttia ($n=1140$) ja cisnuoria 96,7 prosenttia ($n=33448$). Ei-binäärinen sukupuoli-identiteetti (jokin muu kuin tyttö tai poika) oli yhteensä 3 prosentilla ($n=1034$) lukion 1. ja 2. vuoden opiskelijoista (Taulukko 1). Binäärinen transidentiteetti oli 157 vastaajalla, joista transtyttöjä oli 60 ja transpoikia 97⁶.

⁶ Tutkittavien transnuorten kokonaislukumäärä ($n=1140$) ei ole sama kuin sukupuoli-identiteetiltään ei-binääristen transnuorten ($n=1034$) ja binääristen transnuorten ($n=157$) lukumäärä yhteenlaskettuna. Tämä johtuu siitä, että osa ei-binäärisistä nuorista on vastannut pelkkään sukupuoli-identiteettiä kartoittavaan kysymykseen. Aineistossa valmiina ollut indikaattori on muodostettu siten, että siihen on sisällytetty ainoastaan ne, jotka ovat vastanneet kumpaankin kysymykseen. Jatkossa indikaattori kannattaa muodostaa siten, että se sisältää myös pelkkään sukupuoli-identiteetti kysymykseen vastanneet.

Taulukko 1. Sukupuoli-identiteettijakauma (kysymys 27) lukion 1. ja 2. vuoden opiskelijoilla, % kysymykseen vastanneista.

	%	<i>n</i>
Poika	40,6	14096
Tyttö	56,4	19601
Kokee olevansa molempia	0,6	221
Ei koe olevansa kumpaakaan	0,7	233
Kokemus vaihtelee	1,7	580

THL: Kouluterveyskysely 2017

Ensimmäinen sukupuolikysymys ei määrittele onko kyse juridisesta sukupuolesta vai siitä, jonka vastaaja määrittelee omakseen. Tästä syystä on mahdotonta tietää, miten sellaiset transnuoret, joiden sukupuoli-identiteetti vastaa tyttöä tai poikaa, ovat tulkinneet kysymyksen eli ovatko he vastanneet ensimmäiseen kysymykseen juridisen sukupuolen vai oman määritelmänsä mukaisesti. Voidaan olettaa, että ainakin osa transpojista ja -tytöistä on vastannut sukupuolikysymyksiin yhdenmukaisesti, jolloin ristiriita juridisen ja oman määrittelyn välillä jää näkymättömäksi. Toisin sanoen: aineisto todennäköisesti jättää näkymättömäksi osan transnuorista.

Vuoden 2017 lomakkeella binääristä sukupuolta kartoittava kysymys oli sijoitettu koko lomakkeen ensimmäiseksi kysymykseksi taustatieto-osioon, kun taas sukupuoli-identiteettiä kartoittava kysymys oli terveysosiossa. Tällaisen asettelun vaarana on, että se tulee vahvistaneeksi ajattelutapaa transsukupuolisuudesta sairautena. Lisäksi se saattaa luoda mielikuvan, jossa sukupuoli-identiteetti on toissijainen *oikealle*, binäärisesti määritellylle sukupuolelle. Transtutkimuksessa on kritisoitu jo pitkään transsukupuolisuuden patologisointia eli rinnastamista mielen sairaudeksi ja ylipäätään sukupuolen määrittymistä lääketieteen kautta (ks. esim. Spade 2003, 15–37).

Kouluterveyskyselyn kysymyksiä pyritään kehittämään jatkuvasti esimerkiksi saadun palautteen ja havaittujen ongelmien kautta. Kehitystyötä on tehty muun muassa Setan kanssa. Vuoden 2019 lomakkeeseen on tehty muutoksia sukupuolikysymysten osalta: lomakkeella tullaan eksplisiittisesti kysymään juridisesta (lomakkeella käytetään termiä virallinen) sukupuolesta ja sitä seuraavassa kysymyksessä sukupuolikokemuksesta. Kysymykset toimivat jatkossa ikään kuin parina ja uusi kysymyksenasettelu mahdollistaa transtyttöjen ja -poikien erottelun aineistosta luotettavammin. Kouluterveyskysely ei jatkossakaan mahdollista itsemäärittelyä eli tilannetta, jossa vastaaja pystyisi määrittelemään sukupuolensa omin sanoin tilanteessa, jossa vastausvaihtoehdoista mikään ei ole sopiva. Tällaista skenaariota ei tosin voi pitää realistisena huomioiden, että Kouluterveyskyselyyn vastasi vuonna 2017 yli 240 000 oppilasta ja opiskelijaa (THL 2017).

Vuoden 2017 kysymyksenasettelun vuoksi en koe perusteltuna tarkastella binäärisiä ja ei-binäärisiä transnuoria erillisinä ryhminä, sillä aineistosta on mahdotonta erotella luotettavasti transtyttöjä ja transpoikia. Tarkoitan binäärisillä transnuorilla nuoria, jotka määrittelevät sukupuolekseen tytön tai pojan. Ei-binäärisillä transnuorilla tarkoitan nuoria, joiden sukupuoli ei ole tyttö tai poika, vaan jostain muuta tämän kahtiajaon ulkopuolelta. Tulevat Kouluterveyskyselyaineistot mahdollistavat binääristen ja ei-binääristen transnuorten erottelun luotettavammin, jolloin näiden ryhmien tutkiminen toisistaan erillisinä voisi olla mahdollinen jatkotutkimuksen kohde.

Kuten olen jo pyrkinyt tuomaan esiin: on tärkeää tiedostaa, että transnuoret eivät todellisuudessa ole yhtenäinen joukko eikä sukupuoli ole ainoa heitä määrittävä tekijä. Muuan muassa tästä syystä tutkimusmenetelmäksi on valittu logistinen regressioanalyysi, joka mahdollistaa useamman selittävän muuttujan käyttämisen.

3.2 Aineiston esittely ja luotettavuuden arviointi

Tutkielmani aineistona on vuoden 2017 Kouluterveyskyselyn lukiolaisten – eli lukion 1. ja 2. vuotta opiskelevien – aineisto. Puhuessani *lukiolaisista* tai *lukiossa opiskelevista nuorista* viitataan sillä kyselyyn vastanneisiin eli lukion 1. ja 2. vuoden opiskelijoihin. Kouluterveyskysely-aineiston ehdottomana etuna voidaan pitää sen laajaa edustavuutta. Vuonna 2017 kyselyyn vastasi 34 961 lukiolaista 1. ja 2. vuoden opiskelijaa aineiston kattavuuden ollessa 51 prosenttia. Kaikkina aikaisempina tiedonkeruuvuosina aineiston kattavuus on ollut korkeampi (60–76 %), mutta vuonna 2017 vastausaktiivisuutta heikensi sähköisen lomakkeen käyttöön liittyneet tekniset ongelmat. (THL 2017.) Ongelmista huolimatta Kouluterveyskyselyn vuoden 2017 tulokset ovat luotettavasti yleistettävissä kansallisesti sekä alueellisesti. Aineiston kattavuus ja laajuus luovat ainutlaatuisen mahdollisuuden tutkia transnuorten hyvinvointia, sillä Suomessa aiemmin toteutetuissa tutkimuksissa aineistot ovat olleet verrattain pieniä. Esimerkiksi *Hyvinvoiva sateenkaarinuori* -hankkeen kyselyyn vastanneista 369 vastaajalla oli transidentiteetti⁷, ja vastaajat painottuivat Etelä-Suomeen sekä suuriin kaupunkeihin (Alanko 2014, 12–13). Analysoimani aineisto ei sisällä selkokielisten lomakkeiden vastauksia, sillä niiden sisällöt eivät monin osin vastaa täysipitkää lomaketta.

⁷ Hyvinvoiva sateenkaarinuori -hankkeen kontekstissa transidentiteetillä tarkoitettiin vastaajia, jotka olivat ilmoittaneet olevansa transihmisiä, transsukupuolisia, transmiehiä, transnaisia, transgendereitä tai transvestiittejä (Alanko 2014, 54).

Vastausaktiivisuutta pohdittaessa on luonnollista pohtia myös vastaamattomuutta: kaikki oppilaitokset eivät osallistu kyselyyn eikä vastaaminen ole opiskelijoille pakollista. On todettu, että erityisesti kvantitatiivissa väestötutkimuksissa korostuvat usein jo valmiiksi hyvinvoivat ihmiset ja vähäosaisten ihmisten vastauskato on suurta (Niemelä & Saari 2013, 8). Kouluterveyskyselyn etuna on, että siihen vastataan oppitunnin aikana. Vastaaminen on siis osa normaalia koulutyötä, eikä vaadi vastaajalta ylimääräistä vaivannäköä. Tämä todennäköisesti vähentää riskiä, että erityisen hyvinvoivat lukiolaisnuoret olisivat aineistossa yliedustettuna verrattuna esimerkiksi postin välityksellä lähetettäviin väestökyselyihin. Toisaalta poissaolojen on todettu olevan yhteydessä hyvinvoinnin haasteisiin (Halme et al. 2018, 29; Kuusela et al. 2007, 105). On siis mahdollista, että koulusta paljon poissaolevat opiskelijat ovat todennäköisemmin poissa myös niiltä oppitunneilta, joiden aikana Kouluterveyskysely toteutetaan.

On myös mielenkiintoista pohtia, että voivatko ennako-oletukset siitä, että kyselylomakkeella ei ole omaa identiteettiä kuvaavia vaihtoehtoja, vähentää esimerkiksi juuri sukupuolivähemmistöihin tai muihin marginaalisiin ryhmiin kuuluvien nuorten vastausaktiivisuutta? Tähän kysymykseen minulla ei ole vastausta, enkä löytänyt tutkimuksia, joissa vastaamattomuutta olisi pohdittu tästä näkökulmasta.

Kouluterveyskysely on anonyymi, itsearviointiin perustuva kyselytutkimus. On tärkeää huomioida, mitä heikkouksia tällaisella aineistolla voi olla. Aikaisemman kansainvälisen tutkimuksen mukaan vastaavalla tavalla toteutetuissa tutkimuksissa tahallisesti annettujen virheellisten vastausten määrä voi olla hyvinkin merkittävä ja täten vaikuttaa aineiston perusteella tehtyihin johtopäätöksiin (Fan et al. 2006; Robinson-Cimpian 2014). Joseph Robinson-Cimpian kiteyttää artikkelissaan, että virheelliset vastaukset voivat vääristää päätelmiä erityisesti eri ryhmien välisistä eroista. Tämä johtuu siitä, että tahallisesti annettuja virheellisiä vastauksia on havaittu olevan yliedustetusti sellaisilla vastaajilla, jotka ovat lisäksi raportoineet kuuluvansa johonkin vähemmistöön. (Robinson-Cimpian 2014, 172.) Myös Fan et al. (2006, 239) toteavat virheellisiä ja epätosia vastauksia käsittelevässä artikkelissaan, että virheelliset vastaukset ovat suurempi uhka nimenomaan silloin, kun tarkastellaan verrattain pieniä vähemmistöryhmiä. Niin sanotut pilailuvastaukset voivat olla siis sangen suuri uhka tutkimustulosten validiteetin kannalta.

Harvinaiset vastausvaihtoehdot vaikuttavat lisäävän houkuttavuutta vastata epätodennukaisesti. Harvinaisella vastausvaihtoehdolla tarkoitetaan tässä yhteydessä ominaisuuksia, joita tiedetään esiintyvän tutkittavassa populaatiossa vain vähän. Tällaisia ominaisuuksia voivat olla esimerkiksi

sukupuoli, seksuaalisuus, liikunta-apuvälineen käyttö tai johonkin etniseen ryhmään kuuluminen. (Fan et al. 2006, 239.)

Kouluterveyskyselyn kohdalla niin sanottuja epätodennäköisiä vastausyhdistelmiä on poistettu tapauksissa, joissa vastausyhdistelmät on katsottu mahdottomiksi. Epätodennäköisiä vastausyhdistelmiä ovat esimerkiksi tilanteet, joissa vastaaja on raportoinut kuuluvansa useampaan kulttuuriryhmään⁸ tai kärsivänsä useista erittäin vakavista toimintarajoitteista samanaikaisesti⁹. Tarkastelut ovat osoittaneet, että pilailuvastaaminen ei aina toistu läpi lomakkeen, jolloin ei ole välttämättä perusteltua poistaa yksittäisen vastaajan kaikkia vastauksia. (Ikonen et al. 2018.) Näin ollen myöskään omassa tutkielmassani ei ole perusteltua poistaa yksittäisen vastaajan kaikkia vastauksia, vaikka olisikin mahdollista havaita tiettyjen vastaajien vastanneen osaan kysymyksistä epä johdonmukaisesti.

Verrattuna kansainvälisiin tutkimuksiin Kouluterveyskyselyssä on havaittu olevan verrattain vähän tahallisesti annettuja vääriä vastauksia. Vuoden 2017 aineistojen perusteella tehdyt tarkastelut osoittavat, että niin sanotun pilailuvastaamisen osuus on noin kaksi prosenttia kaikista vastaajista. Tarkastelu on lisäksi osoittanut, että lukiolaisten keskuudessa pilailuvastaaminen on harvinaisempaa verrattuna yläkoululaisiin ja ammattioppilaitoksissa opiskeleviin nuoriin. (Ikonen et al. 2018.)

Tutkin tässä tutkielmassa marginaalista ryhmää, jolloin edellä esiin tuomani seikat on tärkeää huomioida. Olen rajannut tarkastelemani aineiston lukiossa 1. ja 2. vuotta opiskeleviin nuoriin vahvistaakseni tutkimukseni luotettavuutta. Valintani tutkia ainoastaan lukiolaisia ei kuitenkaan tarkoita, että yläkoulua ja ammatillisia oppilaitoksia koskevat aineistot olisivat mahdollisten pilailuvastausten vuoksi käyttökelvottomia. Aineiston rajaaminen pelkästään lukiolaisiin mahdollistaa myös syvällisemmän analyysin tekemisen ottaen huomioon tutkielman rajallisen pituuden.

Aineiston luotettavuuden selvittämiseksi tarkastelin lukiolaisten aineistoa myös alueellisesti. Maakunnallisessa vertailussa transnuorten osuus vaihteli 2,2 prosentin ja 4,4 prosentin välillä. Parin prosentin vaihtelu on ymmärrettävää, eikä minkään maakunnan tulos poikkea radikaalisti maan keskiarvosta (3,3 %). Maakunnallisen tarkastelun tavoitteena oli havaita mahdollisia suuria eroja ja sitä kautta yrittää jäljittää pilailuvastauksia. Tulos ei kuitenkaan antanut epäillä vastausten oikeellisuutta.

⁸ Tässä viitataan tilanteeseen, jossa vastaaja on ilmoittanut olevansa sekä saamelainen, romani että suomenruotsalainen.

⁹ Kouluterveyskyselyyn vastaamisen vaatimuksena on, että kyselyn pystyy täyttämään itse. Apuvälineiden käyttö on sallittua, mutta kyselyyn ei voi vastata toisen ihmisen puolesta. Näin ollen Kouluterveyskyselyn ulkopuolelle jäävät esimerkiksi vaikeasti vammaiset oppilaat ja opiskelijat.

Tarkastelin transnuorten jakaumaa lisäksi kuntakohtaisesti. Kuntakohtainen tarkastelu osoitti, että vastausten joukossa on todennäköisesti joitain tahallisesti annettuja vääriä vastauksia. On epätodennäköistä, että yksittäisen kunnan lukiolaisista liki kaksikymmentä prosenttia kuuluisi johonkin sukupuolivähemmistöön. Vastausten poistaminen aineistosta on kuitenkin aina aineiston manipulointia, jolloin sille on oltava vankat perusteet. Tästä syystä en näe perusteltuna poistaa aineistosta yksittäisiä vastauksia, vaan sen sijaan huomioin aineiston heikkoudet tehdessäni tulkintoja tuloksista.

3.3 Tutkijan ja tutkimuksen etiikka

Feministiseen tutkimukseen kuuluu olennaisena osana eettisten kysymysten pohdinta sekä oman position tiedostaminen sekä reflektointi. Feministisen tutkimuksen taustalla on perustavanlaatuinen ajatus siitä, että kaikki tieto on paikantunutta. Tutkija ei voi sijoittaa itseään tutkimuksen ulkopuolelle objektiiviseksi tarkkailijaksi, koska ei ole olemassa ”ulkopuolta”. (Lykke 2010, 4–5; Haraway 1995, 179–182.) Tiedon paikantuneisuus ei kuitenkaan ole yhtä kuin relativismi, jossa kaikki tieto on samanarvoista – kaikki yhtä väärässä tai yhtä oikeassa. Itsereflektion, omien vinoumien tiedostamisen ja eettisen pohdinnan kautta on mahdollista tehdä luotettavampaa, vastuullisempaa sekä läpinäkyvämpää tutkimusta. (Haraway 1995, 182.)

Kouluterveyskysely ei sisällä henkilötietodataa ja kyselyyn vastaaminen on vapaaehtoista, joten yksittäisen vastaajan näkökulmasta tutkielmaani ei sisälly eettisiä ongelmia. Lisäksi Kouluterveyskysely on arvioitu THL:n tutkimuseettisessä työryhmässä edellisen kerran vuonna 2018 (THLb). Vaikka Kouluterveyskysely ei sisällä henkilötietoja, tuottaa se kuitenkin koulukohtaista tietoa. Koulukohtaisia tietoja luovutetaan ainoastaan erillisiä perusteluja vastaan, eivätkä omat analyysini vaadi koulukohtaisten tietojen käyttöä. Aineistoa säilytetään THL:n omilla palvelimilla, joihin on rajattu pääsy. Koska työskentelin tutkielman tekemisen aikaan nimenomaan Kouluterveyskyselyn parissa, en ole missään vaiheessa tutkimusprosessia ladannut aineistoa omalle henkilökohtaiselle tietokoneelleni.

Tutkielmani käsittelee marginaalista ryhmää, joka aiemman tutkimuskirjallisuuden perusteella voi muuta väestöä huonommin. Tästä johtuen olen tutkimusprosessin aikana pohtinut seuraavaa: kuka hyötyy, jos kerron myös tämän aineiston perusteella transnuorten olevan keskimäärin yksinäisempiä ja cisnuorten viihtyvän koulussa paremmin? Onko tässä tutkimuksellisesti mitään uutta? En halua luoda transnuorista passiivista uhrijoukkoa, joiden subjektiviteetti määrittyy pelkästään ongelmien kautta etenkin, kun en itse identifioitu tutkimaani ryhmään.

Olen pyrkinyt pohtimaan tätä ongelmaa useammasta näkökulmasta. Pidän tutkielmaani tärkeänä, sillä aineistoni laajuus tekee siitä ainutlaatuisen ja jo sen takia tutkimisen arvoisen. Lisäksi olen valinnut tutkielmani tarkemmaksi aiheeksi kouluhyvinvoinnin eli aihepiirin, joka ei määrity ainoastaan negatiivisten asioiden ja ongelmien kautta. Tutkimusasetelmani mahdollistaa siis myös mahdollisten positiivisten tulosten esiintuomisen.

Merkittävimpanä asiana pyrin asettamaan tutkimustulokseni osaksi laajempaa yhteiskunnallista kontekstia ja tarkastelemaan kriittisesti normeja, jotka arvottavat tietynlaisia ihmisiä, kehoja ja ominaisuuksia yli muiden. Analysoimalla tuloksia nimenomaan normikriittisestä näkökulmasta vältyn tilanteelta, jossa tulisin vahingossa väittäneeksi trans- ja cisnuorten välisten hyvinvointierojen johtuvan joistain yksilöllisistä ominaisuuksista, kuten sukupuolesta.

Tutkielmani eettisyyden kannalta huomionarvoista on, että työskentelin valtaosan tutkimusprosessista Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksella Kouluterveyskyselyn parissa. Työni oli merkittävä syy siihen, että ylipäätään päädyin valitsemaan tämän aiheen. Työyhteisössäni kannustettiin vahvasti tekemään tutkimusta nimenomaan sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten hyvinvoinnista, sillä tiedolle koettiin olevan suurta kysyntää.

Osana tutkielmaani tarkastelen, miten sukupuolen moninaisuus on huomioitu Kouluterveyskyselyssä, mitä puutteita siinä on ollut ja miten se voitaisiin tulevaisuudessa tehdä paremmin. Tämä aiheutti itsessäni erityisesti prosessin alkuvaiheessa huolen siitä, etten välttämättä pystyisi tai uskaltaisi pysyä tarpeeksi kriittisenä jo tutuksi tullutta Kouluterveyskyselyä kohtaan. Lopulta en kokenut tätä erityisen suureksi ongelmaksi, vaan pikemminkin aloin ajatella Kouluterveyskyselyn kehittämisen olevan kaikkien etu sekä myös THL:n tavoite.

4 Tutkimusmenetelmä

Käytän aineiston analysointiin kahta erilaista tilastollista menetelmää: ristiintaulukointia eli kategoristen muuttujien välisten yhteyksien tarkastelua sekä binääristä logistista regressioanalyysia. Aineisto analysoidaan SPSS-ohjelmistolla (versio 25).

4.1 Ristiintaulukointi ja Pearsonin χ^2 -testi

Ristiintaulukoinnissa tarkastellaan kategoristen muuttujien välisiä yhteyksiä eli sitä, miten yksi kategorinen muuttuja vaikuttaa siihen, miten tarkasteltavan muuttujan havainnot jakautuvat muuttujan luokkiin (Nummenmaa 2004, 288). Omassa tutkielmassani tämä tarkoittaa sitä, miten sukupuoli (transnuoret vrt. cisnuoret) on yhteydessä esimerkiksi yksinäisyyden kokemukseen, opiskelusta pitämiseen tai koulu yhteisöön kiinnittymiseen. Ristiintaulukoinnin avulla vastaan kysymykseen siitä, minkälaisia eroja trans- ja cisnuorten kouluhyvinvoinnissa on.

Pelkästään tarkastelemalla kontingenssitauluja voidaan tutkia, eroavatko eri ryhmien prosentuaaliset frekvenssijakaumat toisistaan. Kontingenssitauluja tarkastelemalla voitaisiin esimerkiksi havaita, että transnuoret kokevat enemmän yksinäisyyttä verrattuna cisnuoriin. Kontingenssitaulu ei kuitenkaan vielä kerro ryhmien välisten erojen tilastollisesta merkitsevyydestä. Kahden kategorisen muuttujan välisen yhteyden tilastollista merkitsevyyttä voidaan tutkia Pearsonin χ^2 -testillä. (Nummenmaa, 2004, 293–294.) Tulokset ovat tilastollisesti erittäin merkitseviä, kun p saa arvon $<0,001$. Yhteiskunta-, käyttäytymis- sekä humanistisissa tieteissä kriittisenä rajana tulosten merkitsevyydelle käytetään tyypillisesti raja-arvoa $p<0,05$ tai $p<0,01$. χ^2 -testi kertoo siis, kuinka todennäköistä on saada tietty testisuureen arvo sattumalta. Mitä pienempi arvo on, sitä epätodennäköisempää on, että kyse on sattumasta. (Ibid, 137–138.)

4.2 Binäärinen logistinen regressioanalyysi

Saadakseni syvällisemmän ymmärryksen aineistostani hyödynnän binääristä logistista regressioanalyysia. Logistisen regressioanalyysin keinoin vastaan kysymykseen siitä, miten sukupuolen ohella seksuaalisuus, toimintakyky, syntyperä ja taloudellinen tilanne ovat yhteydessä kouluhyvinvointiin.

Logistinen regressioanalyysi (LRA) on lineaarisen regression sovellus, joka on tarkoitettu tilanteisiin, joissa selitettävä muuttuja on kategorinen eli ei jatkuva. Verrattuna lineaariseen regressioanalyysiin logistisen regressioanalyysin sovellukset eivät tee oletuksia muuttujien välisten suhteiden tyypistä. Muuttujien väliset suhteet voivat olla esimerkiksi lineaarisia, eksponentiaalisia tai logaritmisia. LRA voi olla joko binäärinen tai multinomiaalinen: binäärisessä regressioanalyysissä selitettävä muuttuja voi saada vain kaksi arvoa (kyllä – ei, kuuluu – ei kuulu), kun taas multinomiaalisessa regressiossa kategorioita voi olla useampia. (Nummenmaa 2004, 318–320.)

Logistisen regressioanalyysin avulla voidaan tutkia, kuinka todennäköisesti havainto kuuluu tutkittavaan referenssikategoriaan. Omassa tutkielmassani referenssikategorioita ovat esimerkiksi: ”pitää opiskelusta”, ”koulukiusattuna vähintään kerran viikossa” ja ”ei yhtään läheistä ystävää”. Tämän lisäksi LRA:ssa voidaan tarkastella mallin sopivuutta, selitystarkkuutta, ennustustarkkuutta ja selittävien muuttujien merkitsevyyttä. (Nummenmaa 2004, 325.)

Logistisessa regressioanalyysissä selittäviä muuttujia on yhden sijasta useita. Vaatimukset selittäville muuttujille ovat väljät, mikä tekee LRA:sta paljon hyödynnetyn analyysimenetelmän. Selittävät muuttujat voivat esimerkiksi olla sekä kategorisia että jatkuvia. Joitain vaatimuksia kuitenkin on: selittävillä muuttujilla tulee olla selittävän muuttujan kanssa mielekäs teoreettinen yhteys, minkä lisäksi niiden tulee olla riippumattomia toisistaan (kolinearisuus). (Nummenmaa et al. 2017, 261.)

Käytän binääristä logistista regressioanalyysia, sillä aineistoni sisältää valmiiksi koodattuja dikotomisii eli kaksiluokkaisia indikaattoreita, joita on mielekästä hyödyntää. Indikaattoreihin on ikään kuin tiivistetty tietoa mahdollisimman yksinkertaiseen ja helposti ymmärrettävään muotoon. Esimerkiksi indikaattori ”ei yhtään läheistä ystävää” perustuu kysymykseen ”*Onko sinulla tällä hetkellä todella läheistä ystävää, jonka kanssa voit keskustella luottamuksellisesti lähes kaikista omista asioistasi?*”. Muuttuja voi saada arvot 0 ja 1, jossa 1 = ei yhtään läheistä ystävää ja 0 = muut. Kategorio 1 sisältää ne vastaajat, jotka ovat vastanneet kysymykseen vaihtoehdon 1) ei ole läheisiä ystäviä. Kategorio 0 sisältää puolestaan vastaajat, joilla on vähintään yksi läheinen ystävä. He ovat siis valinneet jonkun muista vastausvaihtoehdoista: 2) on yksi läheinen ystävä, 3) on kaksi läheistä ys-

tävää tai 4) on useampia läheisiä ystäviä. En koe tarpeellisena avata jokaisen indikaattorin muodostamisperusteita, sillä kaikki indikaattorit on muodostettu samankaltaisella logiikalla. Jokaisen indikaattorin kuvaus ja laskentatapa on eritelty liitteessä 1.

Keskeistä LRA:ssa on tarkastella selittävien muuttujien riskisuhdetta (odds ratio, OR). Riskisuhteesta käytetään myös käsitteitä vetosuhde, riskitaso ja riskikerroin. Riskisuhteita tutkimalla voidaan päätellä, vähentääkö vai kasvattaaako tarkastelussa olevan selittävän muuttujan luokka suhteellista riskiä kuulua tiettyyn luokkaan (esim. tuntee itsensä yksinäiseksi, pitää opiskelusta). (Jokivuori & Hietala 2007, 71.) Koska myös kaikki selittävät muuttujani ovat dikotomisissa, tarkoittaa tämä käytännössä sitä, miten esimerkiksi sukupuoli (transsukupuolinen vrt. cissukupuolinen) tai syntyperä (ulkomaalaistaustainen vrt. suomalaisistaustainen) vaikuttavat jonkin tapahtuman suhteelliseen riskiin.

Riskisuhteen ohella tutkitaan, ovatko selittävät muuttujat tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä selitettävään ilmiöön. Jos selittävä muuttuja ei ole tilastollisesti merkitsevä, kyseinen muuttuja ei tällöin lisää muodostetun mallin ennustustarkkuutta. (Jokivuori & Hietala 2007, 61.) Logistisen regressioanalyysin avulla on mahdollista arvioida myös rakennetun mallin selitysasetta eli sitä, kuinka suuren osan valitut muuttujat pystyvät selittämään selitettävän muuttujan vaihtelusta. Valitsemani muuttujien määrä on pieni, jolloin on odotettavaa, että myös selitysasaste jää alhaiseksi. (Ibid, 60–61.) Analyysini tavoitteena ei siis ole saavuttaa mahdollisimman korkeaa selitysasetta vaan kiinnostuksen kohteideni ovat nimenomaan riskisuhteet.

4.3 Selittävät muuttujat

Tutkielmani teoriaosuudessa toin ilmi pyrkimykseni huomioida erojen risteävyyden eli intersektionaalisuuden. Binäärinen logistinen regressioanalyysi on askel kohti intersektionaalisempaa analyysia, sillä selittäviä muuttujia on useita. Tulosten tarkastelu ei näin ollen rajoitu pelkästään sukupuoleen.

Sukupuolen ohella selittäviksi muuttujiksi olen valinnut seksuaalisuuden, perheen taloudellisen tilanteen, toimintakyvyn ja syntyperän. Kuten valitsemani selitettävät muuttujat, myös kaikki käyttämäni selittävät muuttujat ovat kategorisia sekä kaksiluokkaisiksi koodattuja. Analyysi on konfirmatorista, sillä selittävien muuttujien valintaperusteet pohjautuvat aikaisempaan tutkimukseen. Toinen vaihtoehto olisi lisätä analyysiin kaikki tarkasteltavaan ilmiöön mahdollisesti vaikuttavat muut-

tujat, ja valita niistä tarkastelun jälkeen selitysvoimaisimmat varsinaiseen analyysiin. (Jokivuori & Hietala 2007, 43.)

Sukupuolta kuvaavan muuttujan luokittelu trans- ja cisnuoriin on kuvattu luvussa 3.1. Seksuaalisuutta kuvaava muuttuja on luokiteltu heteroseksuaaleihin ja ei-heteroseksuaaleihin. Toimintakykyä kuvaavaa muuttuja on luokiteltu niihin vastaajiin, joilla on paljon vaikeuksia tai jotka eivät pysty lainkaan toimimaan vähintään yhdellä toiminnallisella ulottuvuudella (näkö, kuulo, muisti, keskittymiskyky, liikkuminen, oppiminen) ja niihin, joilla ei ole kuvaillun kaltaisia haasteita yhdelläkään toimintakyvyn osa-alueella.¹⁰ Taloudellisesta tilannetta kuvaava muuttuja perustuu nuoren arvioon perheen taloudellisesta tilanteesta. Muuttuja on luokiteltu vastaajiin, jotka arvioivat perheen taloudellisen tilanteen kohtalaiseksi tai sitä huonommaksi sekä niihin, jotka arvioivat tilanteen erittäin tai melko hyväksi.

Syntyperää kuvaava muuttuja on luokiteltu suomalaistaustaisiin ja ulkomaalaistaustaisiin. Muuttuja on luokiteltu siten, että suomalaistaustaisiksi on koodattu nuoret, jotka ovat itse ja joilla vähintään yksi vanhempi on syntynyt Suomessa. Suomalaistaustaisiksi on katsottu myös sellaiset, jotka ovat itse syntyneet muualla kuin Suomessa, mutta joiden vanhemmista vähintään yksi on syntynyt Suomessa. Ulkomaalaistaustaisiksi on puolestaan koodattu nuoret, joiden molemmat vanhemmat (tai ainoa vanhempi) ovat syntyneet muualla kuin Suomessa huolimatta siitä, onko nuori itse syntynyt Suomessa vai Suomen ulkopuolella. Muuttujan käyttäminen ei ole ongelmatonta, sillä jako ”suomalaisiin” ja ”ulkomaalaisiin” vahvistaa ajatusta ”oikeasta suomalaisuudesta” syntyperään kytköksissä olevana asiana, jota esimerkiksi maahanmuuttajana ei voisi saavuttaa.¹¹ Jaottelu on keinotekoinen. Ongelmista huolimatta en halunnut jättää muuttujaa kokonaan pois, sillä samaan aikaan tiedetään, että Suomi on yksi Euroopan rasisisimmista maista (FRA 2018, 13). Muuttujan poisjättäminen olisi aiheuttanut tilanteeseen, jossa en olisi pystynyt sisällyttämään analyysiini rodullistamisen ulottuvuutta. Tiedostan, että tällä tavoin kaksiluokkaiseksi koodatut muuttujat ovat raakoja yleistyksiä todellisuudesta ja siten eivät koskaan ongelmattomia. Selittävien muuttujien yksityiskohtaiset luokitteluperusteet ovat liitteessä 2.

Selittävien muuttujien ollessa kategorisia tulee aina määritellä muuttujan niin sanottu referenssikategoria. Referenssikategoria tarkoittaa, että jokin muuttujan luokista valitaan perustasoksi, johon suhteessa muutosta peilataan. (Jokivuori & Hietala 2007, 61–62.) Käytännössä tämä tarkoittaa, että

¹⁰ Toimintakykyä kuvaava muuttuja perustuu kansainväliseen suositukseen, jonka on laatinut Washington Group on Disability Statistics.

¹¹ Aihepiiriä ovat tutkineet Pohjoismaisessa kontekstissa esimerkiksi Suvi Keskinen (2013) sekä Cecilie Thun (2011).

valitessani esimerkiksi cisnuoret sukupuolen referenssikategoriaksi, kuvaa riskisuhde transnuorten ”riskiä” kokea asiaa x tai y. Esittelen tulokset seuraavassa luvussa, jossa jokaiseen tulostaulukkoon on merkitty referenssikategoriat.

Seuraavassa luvussa käyn läpi tutkielmani tulokset. Esittelen, miten trans- ja cisnuorten prosentuaaliset frekvenssijakaumat eroavat toisistaan ja tarkastelen erojen tilastollista merkitsevyyttä Pearsonin χ^2 -testillä. Logistisen regressioanalyysin osalta raportoin riskisuhteen (OR), luottamusvälin (CI 95 %), tilastollisen merkitsevyyden sekä mallin selitysasteen Nagelkerken R^2 -testillä.

5 Tulokset

Tutkielman kaikki tulokset on koostettu taulukoihin ja ristiintaulukointien prosenttijakaumat on havainnollistettu kuvioin. Keskeiset tulokset käydään läpi tekstissä.

5.1 Trans- ja cisnuorten väliset hyvinvointierot tilastollisesti erittäin merkitseviä

Lukion 1. ja 2. vuotta opiskelevien transnuorten ja cisnuorten välillä oli tilastollisesti erittäin merkitsevä ero ($p<0,001$) kaikkien tarkasteltujen indikaattoreiden osalta. Erot transnuorten ja cisnuorten välillä vaihtelivat 6 ja 21 prosenttiyksikön välillä. (Taulukko 2.) Vastajamäärät vaihtelivat jonkin verran kysymyskohtaisesti. Prosenttiosuudet on laskettu aina tiettyyn kysymykseen vastanneiden määrästä.

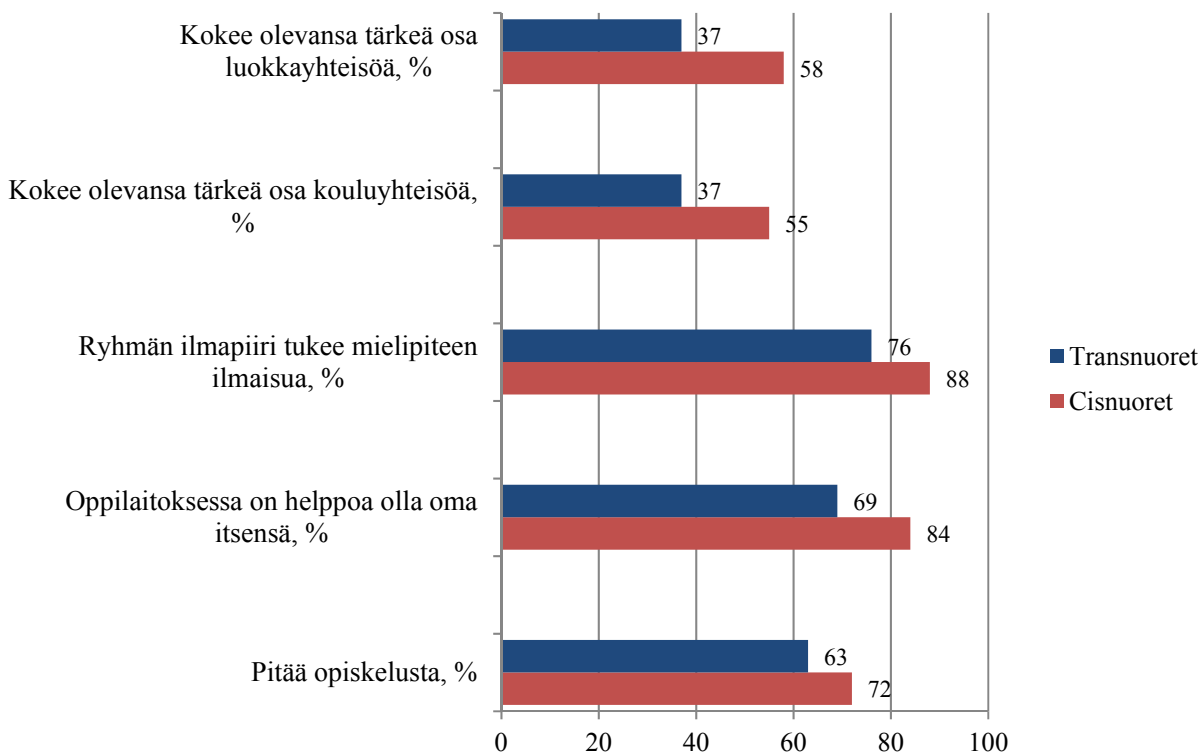
Taulukko 2. Kouluhyvinvoinnin eri ulottuvuuksia kuvaavia indikaattoreita, trans- ja cisnuorten vertailu, % kysymykseen vastanneista.

	Transnuoret (<i>n</i> =1110– 1134)	Cisnuoret (<i>n</i> =31284– 33357)	χ²-testi
Pitää opiskelusta, %	63	72	$p<0,001$
Kokee olevansa tärkeä osa koulu yhteisöä, %	37	55	$p<0,001$
Kokee olevansa tärkeä osa luokkayhteisöä, %	37	58	$p<0,001$
Ryhmän ilmapiiri tukee mielipiteen ilmaisua, %	76	88	$p<0,001$
Ryhmässä hyvä työrauha, %	85	92	$p<0,001$
Opettajalta saatu välittävä ja oikeudenmukainen kohtelu, %	49	57	$p<0,001$
Opettajat eivät ole kiinnostuneita opiskelijoiden kuulumisista, %	43	37	$p<0,001$
Oppilaitoksessa on helppoa olla oma itsensä, %	69	84	$p<0,001$
Koulukiusattuna vähintään kerran viikossa, %	8	1	$p<0,001$
Kokenut syrjivää kiusaamista koulussa tai vapaa-ajalla kuluvan lukukauden aikana, %	32	11	$p<0,001$
Kiusattu sukupuolen takia koulussa tai vapaa-ajalla kuluvan lukukauden aikana %	21	2	$p<0,001$
Kokenut seksuaalista häirintää koulussa viimeksi kuluneen 12 kk aikana, %	8	1	$p<0,001$
Tuntee itsensä yksinäiseksi melko usein tai jatkuvasti, %	28	10	$p<0,001$
Ei yhtään läheistä ystävää, %	18	7	$p<0,001$
Oppilaitoksen fyysiset työolot häirinneet opiskelua, %	18	10	$p<0,001$
Huonot WC-, pukeutumis- ja peseytymistilat oppilaitoksessa häirinneet paljon, %	14	8	$p<0,001$

THL: Kouluerveyskysely 2017

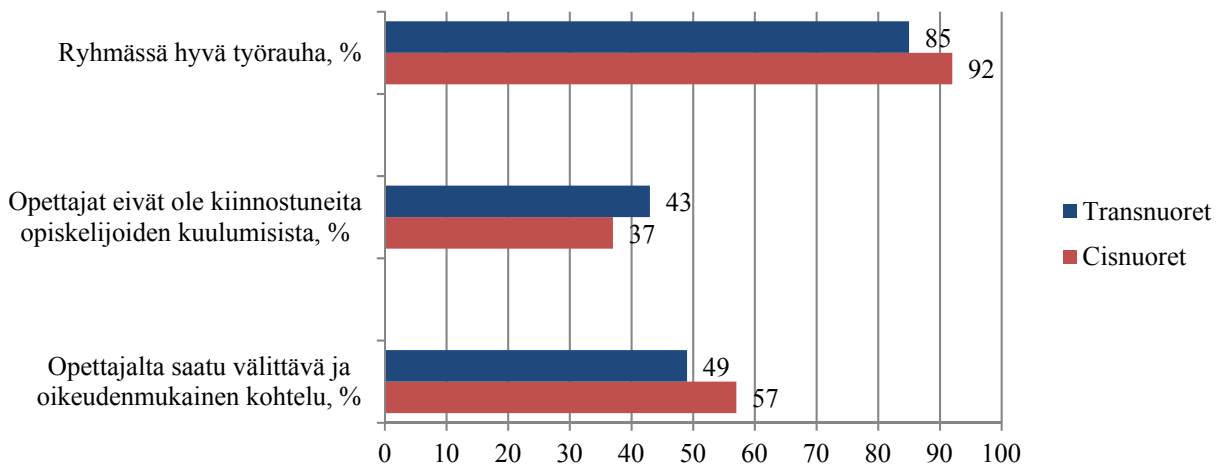
Transnuorten ja cisnuorten välillä oli merkittäviä eroja siinä, miten kouluun kiinnityttiin. Transnuorista lähes 20 prosenttiyksikköä vähemmän tunsivat olevansa osa koulu- tai luokkayhteisöä verrattuna cisnuoriin. 88 prosenttia cisnuorista oli sitä mieltä, että ryhmän ilmapiiri tukee mielipiteen ilmaisua – transnuorista näin raportoi 76 prosenttia. Transnuorista 69 prosenttia koki, että oppilaitoksessa on helppoa olla oma itsensä. Cisnuorten kohdalla näin raportoi 84 prosenttia eli 15 prosenttiyksikköä enemmän. Opiskelujen mielekkyyden osalta erot eivät olleet aivan yhtä suuria: transnuorista 63 prosenttia raportoi pitävänsä opiskelusta, kun cisnuorista näin raportoi vajaa 10 prosenttiyksikköä enemmän (72 %). (Kuvio 1.)

Kuvio 1. Kouluun kiinnittyminen, koulun ilmapiiri ja opiskelusta pitäminen, trans- ja cisnuorten vertailu, % kysymykseen vastanneista.

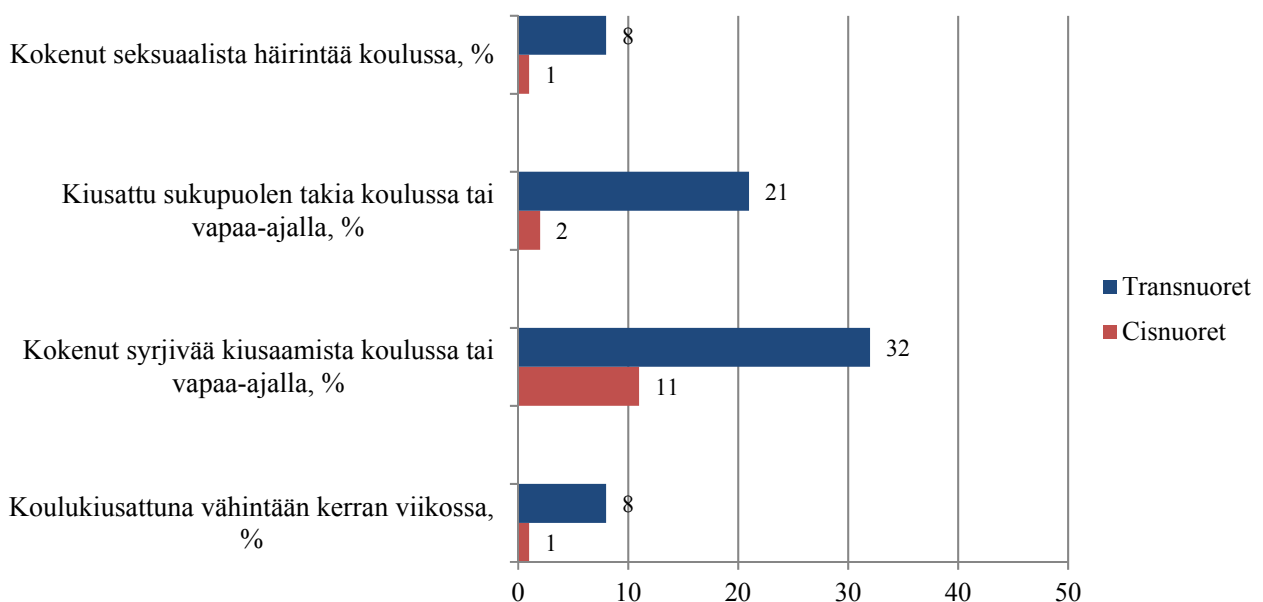
Valtaosa sekä trans- että cisnuorista koki ryhmän työrauhan olevan hyvä. Cisnuorista tätä mieltä oli kuitenkin useampi vastaaja (92 % vrt. 85 %). 43 prosenttia transnuorista oli sitä mieltä, että opettajat eivät ole kiinnostuneita opiskelijoiden kuulumisista, kun taas cisnuorista tätä mieltä oli 37 prosenttia. 49 prosenttia transnuorista raportoi saaneensa opettajalta välittävää ja oikeudenmukaista kohtelua verrattuna cisnuoriin, joista näin raportoi 57 prosenttia. (Kuvio 2.)

Kuvio 2. Työrauha ja opettajalta saatu kohtelu, trans- ja cisnuorten vertailu, % kysymykseen vastanneista.

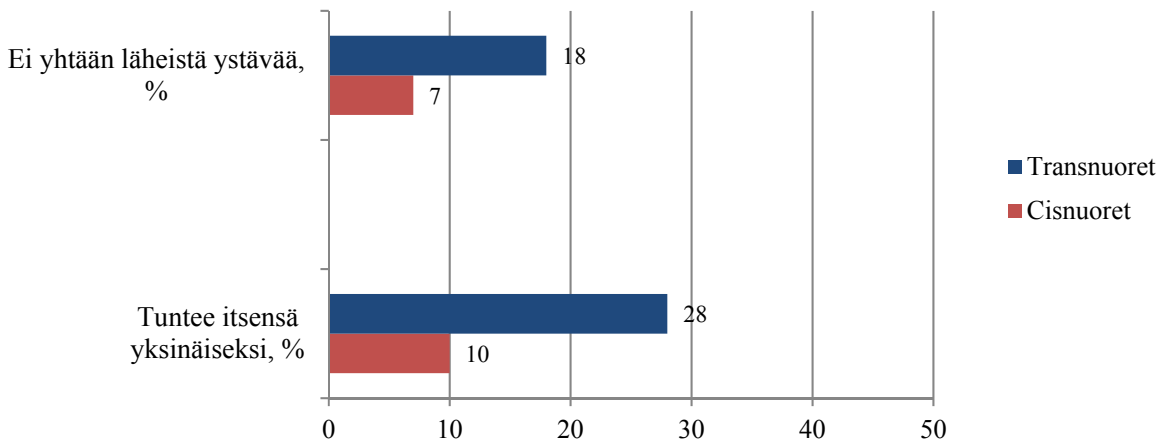
Kiusaamisen ja häirinnän kokemukset olivat huomattavasti yleisempiä transnuorten kuin cisnuorten keskuudessa. Seksuaalista häirintää koulussa viimeksi kuluneen 12 kuukauden aikana oli kokenut 8 prosenttia transnuorista verrattuna cisnuoriin, joista näin tapahtuneen raportoi yksi prosentti vastaajista. 32 prosenttia transnuorista oli kokenut syrjivää kiusaamista koulussa tai vapaa-ajalla kuluvan lukukauden aikana ja 21 prosenttia raportoi tulleen kiusatuksi nimenomaan sukupuolen takia viimeksi kuluneen lukukauden aikana. Cisnuoriin verrattuna erot olivat kahdenkymmenen prosenttiyksikön tuntumassa. (Kuvio 3.)

Kuvio 3. Kiusaaminen ja koulussa koettu seksuaalinen häirintä, trans- ja cisnuorten vertailu, % kysymykseen vastanneista.

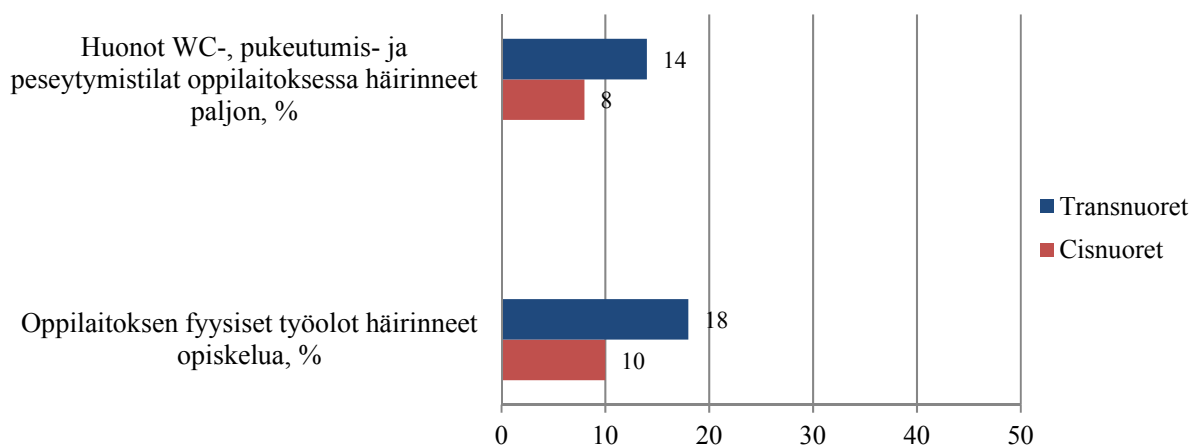
Yksinäiseksi itsensä usein tai jatkuvasti tunsi 28 prosenttia transnuorista ja 10 prosenttia cisnuorista. 18 prosenttia transnuorista puolestaan raportoi olevansa ilman yhtään läheistä ystävää. Cisnuorista vastaavassa tilanteessa oli 7 prosenttia. (Kuvio 4.)

Kuvio 4. Koettu yksinäisyys ja ystävättä oleminen, trans- ja cisnuorten vertailu, % kysymykseen vastanneista.

Valtaosa niin cis- kuin transnuorista ilmaisi olevansa suhteellisen tyytyväisiä oppilaitoksensa fyysiseen ympäristöön. Transnuorista 14 prosenttia raportoi, että oppilaitoksen puutteelliset vessa-, pukeutumis- ja peseytymistilat ovat häirinneet paljon. Cisnuorista näin raportoi 8 prosenttia. Yleisemmällä tasolla transnuorista vajaa viidesosa (18 %) koki oppilaitoksen fyysisten työolojen häirinneen opiskelua verrattuna cisnuoriin, joiden kohdalla joka kymmenes koki näin. (Kuvio 5.)

Kuvio 5. Oppilaitoksen fyysiset olosuhteet häirinneet paljon, trans- ja cisnuorten vertailu, % kysymykseen vastanneista.

5.2 Marginaaliseen ryhmään kuuluminen lisää riskiä heikompaan kouluhyvinvointiin

Logistisen regressioanalyysin tulokset on esitetty alla olevissa taulukoissa. Mitä lähempänä riskisuhde (OR) on lukua 1, sitä pienemmästä vertailuryhmien välisestä erosta on kyse. Mitä kapeampi luottamusväli (CI) on, sitä pienempää on riskisuhteeseen liittyvä satunnaisvaihtelu. (Jokivuori & Hietala 2007, 72.) Yksittäisten muuttujien tilastollinen merkitsevyys on merkitty taulukoihin. Jos muuttuja ei ole tilastollisesti merkitsevä, se laskee mallin selitysastetta (Nagelkerke R^2). Taulukoita tarkasteltaessa havaitaan, että syntyperä ei ole tilastollisesti merkitsevä seitsemän selitettävän muuttujan kohdalla. Muuttujan olisi tällaisessa tapauksessa voinut jättää pois analyysistä. En kuitenkaan halunnut toimia näin, sillä myös se, ettei jokin muuttuja ole tilastollisesti merkitsevä, voi olla arvokas tieto. (Ibid, 61.)

Kuten oli olettavissa, kaikkien mallien selitysaste jäi huomattavan alhaiseksi: korkeimmillaan selitysaste oli 12,7 % (kiusattu sukupuolen takia koulussa tai vapaa-ajalla) ja alhaisimmillaan vain 1,6 % (huonot WC-, pukeutumis- ja peseytymistilat oppilaitoksessa häirinneet paljon). (Taulukko 9; Taulukko 12.)

Niin transnuoret (OR 0,72), ei-heteroseksuaalit nuoret (OR 0,44), toimintarajoitteiset nuoret (OR 0,47) kuin taloudelliselta tilanteeltaan heikommat nuoret (OR 0,56) kiinnittyivät luokkayhteisöön vertailuryhmäänsä heikommin. Sama trendi koski myös kouluyhteisöön kiinnittymistä. Syntyperä ei ollut luokkayhteisöön kiinnittymisessä tilastollisesti merkitsevä muuttuja. (Taulukko 3.)

Taulukko 3. Kouluyhteisöön kiinnittyminen eri taustamuuttujien mukaan.

Kokee olevansa tärkeä osa luokkayhteisöä

	<i>p</i>	Riskisuhde (OR)	95 % CI
Sukupuoli (ref. cis)	>0,001	0,72	0,62–0,83
Seksuaalisuus (ref. hetero)	>0,001	0,44	0,44–0,51
Syntyperä (ref. suomalaistausta)	0,963	1,00	0,89–1,13
Toimintakyky (ref. ei-toimintarajoit.)	>0,001	0,47	0,47–0,53
Taloudellinen tilanne (ref. hyvä talous)	>0,001	0,56	0,54–0,59
Nagelkerke R^2	0,071		

Kokee olevansa tärkeä osa kouluyhteisöä

	<i>p</i>	Riskisuhde (OR)	95 % CI
Sukupuoli (ref. cis)	>0,001	0,76	0,66–0,86
Seksuaalisuus (ref. hetero)	>0,001	0,52	0,48–0,56
Syntyperä (ref. suomalaistausta)	0,041	1,13	1,01–1,28
Toimintakyky (ref. ei-toimintarajoit.)	>0,001	0,50	0,47–0,54
Taloudellinen tilanne (ref. hyvä talous)	>0,001	0,58	0,55–0,60
Nagelkerke R^2	0,062		

Toimintarajoitteisten riski pitää koulukäynnistä oli 0,34. Toisin sanoen ne opiskelijat, joilla ei ole toimintarajoitetta, pitävät opiskelusta todennäköisemmin verrattuna toimintarajoitteisiin opiskelijoihin. Transnuorilla riski oli 0,82 ja taloudelliselta tilanteeltaan heikommilla 0,66. Syntyperä ja seksuaalisuus eivät olleet tilastollisesti merkitseviä. (Taulukko 4.)

Taulukko 4. Opiskelusta pitäminen ja työrauha eri taustamuuttujien mukaan.

Pitää opiskelusta			
	<i>p</i>	Riskisuhde (OR)	95 % CI
Sukupuoli (ref. cis)	0,006	0,82	0,71–0,94
Seksuaalisuus (ref. hetero)	0,387	1,04	0,95–1,13
Syntyperä (ref. suomalaistausta)	0,579	1,04	0,91–1,18
Toimintakyky (ref. ei-toimintarajoit.)	>0,001	0,34	0,32–0,36
Taloudellinen tilanne (ref. hyvä talous)	>0,001	0,66	0,63–0,70
Nagelkerke R ²	0,058		
Ryhmässä hyvä työrauha			
	<i>p</i>	Riskisuhde (OR)	95 % CI
Sukupuoli (ref. cis)	0,055	0,83	0,68–1,00
Seksuaalisuus (ref. hetero)	>0,001	0,68	0,61–0,77
Syntyperä (ref. suomalaistausta)	0,015	0,80	0,67–0,96
Toimintakyky (ref. ei-toimintarajoit.)	>0,001	0,48	0,43–0,53
Taloudellinen tilanne (ref. hyvä talous)	>0,001	0,73	0,67–0,79
Nagelkerke R ²	0,028		

Taulukosta 5 nähdään, että transnuorten (OR 0,75), ei-heteroseksuaaleiden (OR 0,58), ulkomaalais-taustaisten (OR 0,70), toimintarajoitteisten (OR 0,43) sekä taloudelliselta tilanteeltaan heikompien (OR 0,60) riski sille, että heidän mielestään oppilaitoksessa on helppoa olla oma itsensä, oli kaikilla alle 1.

Taulukko 5. Omana itsenä oleminen eri taustamuuttujien mukaan.

Oppilaitoksessa on helppoa olla oma itsensä			
	<i>p</i>	Riskisuhde (OR)	95 % CI
Sukupuoli (ref. cis)	>0,001	0,75	0,64–0,87
Seksuaalisuus (ref. hetero)	>0,001	0,58	0,53–0,64
Syntyperä (ref. suomalaistausta)	>0,001	0,70	0,61–0,80
Toimintakyky (ref. ei-toimintarajoit.)	>0,001	0,43	0,40–0,46
Taloudellinen tilanne (ref. hyvä talous)	>0,001	0,60	0,56–0,64
Nagelkerke R ²	0,06		

Mielipiteen ilmaisua tukevan ilmapiirin osalta riskisuhde oli transnuorilla 0,78, ei-heteroseksuaaleilla 0,60, toimintarajoitteisilla 0,44 ja taloudelliselta tilanteeltaan heikommilla 0,60. Syntyperä ei ollut mielipiteen ilmaisua kuvaavan indikaattorin kohdalla tilastollisesti merkitsevä. (Taulukko 6.)

Taulukko 6. Mielipiteen ilmaisu eri taustamuuttujien mukaan.

Ryhmän ilmapiiri tukee mielipiteen ilmaisua

	<i>p</i>	Riskisuhde (OR)	95 % CI
Sukupuoli (ref. cis)	0,003	0,78	0,66–0,92
Seksuaalisuus (ref. hetero)	>0,001	0,60	0,54–0,66
Syntyperä (ref. suomalaistausta)	0,28	1,09	0,93–1,28
Toimintakyky (ref. ei-toimintarajoit.)	>0,001	0,44	0,40–0,48
Taloudellinen tilanne (ref. hyvä talous)	>0,001	0,60	0,57–0,65
Nagelkerke R ²	0,051		

Kummassakin opettajien kohtelua kuvaavassa indikaattorissa ainoat tilastollisesti erittäin merkitsevät ($p < 0,001$) muuttujat olivat toimintakyky ja perheen taloudellinen tilanne. Toimintarajoitteisilla nuorilla oli 1,76-kertainen riski ja taloudellisesti heikommassa asemassa olevilla 1,26-kertainen riski tuntea, että opettajat eivät ole kiinnostuneita heidän kuulumisistaan verrattuna ei-toimintarajoitteisiin ja hyväksi taloudellisen tilanteen kokeviin. (Taulukko 7.)

Taulukko 7. Kokemus opettajilta saadusta kohtelusta eri taustamuuttujien mukaan.

Opettajat eivät ole kiinnostuneita opiskelijoiden kuulumisista

	<i>p</i>	Riskisuhde (OR)	95 % CI
Sukupuoli (ref. cis)	0,093	1,12	0,98–1,28
Seksuaalisuus (ref. hetero)	0,406	1,03	0,96–1,12
Syntyperä (ref. suomalaistausta)	0,315	0,94	0,84–1,06
Toimintakyky (ref. ei-toimintarajoit.)	>0,001	1,76	1,65–1,88
Taloudellinen tilanne (ref. hyvä talous)	>0,001	1,26	1,20–1,32
Nagelkerke R ²	0,018		

Opettajalta saatu välittävä ja oikeudenmukainen kohtelu

	<i>p</i>	Riskisuhde (OR)	95 % CI
Sukupuoli (ref. cis)	0,015	0,85	0,74–0,97
Seksuaalisuus (ref. hetero)	0,541	0,98	0,91–1,05
Syntyperä (ref. suomalaistausta)	0,084	1,11	0,99–1,25
Toimintakyky (ref. ei-toimintarajoit.)	>0,001	0,52	0,49–0,56
Taloudellinen tilanne (ref. hyvä talous)	>0,001	0,79	0,76–0,83
Nagelkerke R ²	0,022		

Transnuorilla oli yli nelinkertainen ja samalla korkein riski kaikista tutkituista ryhmistä kokea viikoittaista koulukiusaamista (OR 4,31). Myös ulkomaalaistausta (OR 3,29) sekä toimintarajoitteisuus (3,14) kasvattivat viikottaisen kiusatuksi joutumisen riskiä yli kolminkertaiseksi. Kaikki edellä mainitut muuttujat olivat tilastollisesti erittäin merkitseviä. (Taulukko 8.)

Taulukko 8. Viikottainen koulukiusaaminen eri taustamuuttujien mukaan.

Koulukiusattuna vähintään kerran viikossa			
	<i>p</i>	Riskisuhde (OR)	95 % CI
Sukupuoli (ref. cis)	>0,001	4,31	3,02–6,11
Seksuaalisuus (ref. hetero)	0,025	1,42	1,05–1,94
Syntyperä (ref. suomalaistausta)	>0,001	3,29	2,37–4,56
Toimintakyky (ref. ei-toimintarajoit.)	>0,001	3,14	2,47–3,99
Taloudellinen tilanne (ref. hyvä talous)	0,25	1,14	0,91–1,43
Nagelkerke R ²	0,078		

Kaikki taustamuuttujat olivat syrjivän kiusaamisen kohdalla tilastollisesti erittäin merkitseviä. Riski kokea syrjivää kiusaamista oli toimintarajoitteisilla nuorilla 2,39, ulkomaalaistaustaisilla 2,09, transnuorilla 1,96, ei-heteroseksuaaleilla 1,82 ja taloudelliselta tilanteeltaan heikommilla 1,51. Korkein yksittäinen riskisuhde, kun tarkastellaan kaikkia indikaattoreita, oli ei-heteroseksuaalien lähes viisinkertainen riski kokea kiusaamista sukupuolen takia (OR 4,91). Myös transnuorilla riski kokea kiusaamista sukupuolen takia oli yli 3,5-kertainen (OR 3,61). (Taulukko 9.)

Taulukko 9. Syrjivä kiusaaminen ja sukupuoleen perustuva kiusaaminen eri taustamuuttujien mukaan.

Kokenut syrjivää kiusaamista koulussa tai vapaa-ajalla kuluvan lukukauden aikana			
	<i>p</i>	Riskisuhde (OR)	95 % CI
Sukupuoli (ref. cis)	>0,001	1,96	1,67–2,30
Seksuaalisuus (ref. hetero)	>0,001	1,82	1,65–2,02
Syntyperä (ref. suomalaistausta)	>0,001	2,09	1,80–2,42
Toimintakyky (ref. ei-toimintarajoit.)	>0,001	2,39	2,19–2,61
Taloudellinen tilanne (ref. hyvä talous)	>0,001	1,51	1,41–1,63
Nagelkerke R ²	0,067		

Kiusattu sukupuolen takia koulussa tai vapaa-ajalla kuluvan lukukauden aikana			
	<i>p</i>	Riskisuhde (OR)	95 % CI
Sukupuoli (ref. cis)	>0,001	3,61	2,94–4,43
Seksuaalisuus (ref. hetero)	>0,001	4,91	4,18–5,77
Syntyperä (ref. suomalaistausta)	0,921	1,02	0,74–1,40
Toimintakyky (ref. ei-toimintarajoit.)	>0,001	1,75	1,48–2,08
Taloudellinen tilanne (ref. hyvä talous)	0,025	1,18	1,02–1,36
Nagelkerke R ²	0,127		

Koulussa koetun seksuaalisen häirinnän osalta korkeimmat riskit olivat transnuorilla (OR 3,78) ja ulkomaalaistaustaisilla nuorilla (OR 3,35). Myös ei-heteroseksuaalien riski kokea seksuaalista häirintää koulussa oli yli kaksinkertainen (OR 2,11). (Taulukko 10.)

Taulukko 10. Koulussa koettu seksuaalinen häirintä eri taustamuuttujien mukaan.

Kokenut seksuaalista häirintää koulussa viimeksi kuluneen 12 kk aikana

	<i>p</i>	Riskisuhde (OR)	95 % CI
Sukupuoli (ref. cis)	>0,001	3,78	2,73–5,24
Seksuaalisuus (ref. hetero)	>0,001	2,11	1,61–2,77
Syntyperä (ref. suomalaistausta)	>0,001	3,35	2,45–4,57
Toimintakyky (ref. ei-toimintarajoit.)	>0,001	1,88	1,47–2,41
Taloudellinen tilanne (ref. hyvä talous)	0,696	0,96	0,77–1,19
Nagelkerke R ²	0,064		

Ei-heteroseksuaaleilla (OR 2,6) oli yli 2,5-kertainen riski ja toimintarajoitteisilla lähes kolminkertainen riski (OR 2,94) tuntee itsensä yksinäiseksi melko usein tai jatkuvasti. Transnuorilla vastaava lukema oli 1,54. Korkein riski olla ilman yhtään läheistä ystävää oli puolestaan transnuorilla (OR 1,74). Myös kaikki muut selittävät muuttujat olivat tilastollisesti erittäin merkitseviä kyseisen indikaattorin kohdalla. (Taulukko 11.)

Taulukko 11. Koettu yksinäisyys ja ystävättä oleminen eri taustamuuttujien mukaan.

Tuntee itsensä yksinäiseksi melko usein tai jatkuvasti

	<i>p</i>	Riskisuhde (OR)	95 % CI
Sukupuoli (ref. cis)	>0,001	1,54	1,31–1,81
Seksuaalisuus (ref. hetero)	>0,001	2,60	2,36–2,87
Syntyperä (ref. suomalaistausta)	0,44	0,93	0,77–1,12
Toimintakyky (ref. ei-toimintarajoit.)	>0,001	2,94	2,70–3,20
Taloudellinen tilanne (ref. hyvä talous)	>0,001	1,78	1,65–1,91
Nagelkerke R ²	0,096		

Ei yhtään läheistä ystävää

	<i>p</i>	Riskisuhde (OR)	95 % CI
Sukupuoli (ref. cis)	>0,001	1,74	1,44–2,11
Seksuaalisuus (ref. hetero)	>0,001	1,51	1,34–1,72
Syntyperä (ref. suomalaistausta)	>0,001	1,53	1,28–1,84
Toimintakyky (ref. ei-toimintarajoit.)	>0,001	1,56	1,40–1,75
Taloudellinen tilanne (ref. hyvä talous)	>0,001	1,39	1,28–1,52
Nagelkerke R ²	0,023		

Tulokset tuovat esiin toimintarajoitteisten nuorten haasteita kouluhyvinvoinnin eri osa-alueilla: toimintarajoitteisilla oli esimerkiksi lähes kolminkertainen riski tuntea itsensä yksinäiseksi (OR 2,94) ja kokea viikoittaista kiusaamista (OR 3,14). (Taulukko 8; Taulukko 11.) Toimintarajoitteisilla nuorilla oli myös suurin riski kokea tyytymättömyyttä oppilaitoksen fyysiseen ympäristöön niin työolosuhteiden (OR 2,33) kuin WC-, pukeutumis- ja peseytymistilojenkin (OR 2,02) osalta (Taulukko 12).

Taulukko 12. Oppilaitoksen fyysiset työolosuhteet eri taustamuuttujien mukaan.

Oppilaitoksen fyysiset työolot häirinneet opiskelua

	<i>p</i>	Riskisuhde (OR)	95 % CI
Sukupuoli (ref. cis)	0,003	1,34	1,11–1,61
Seksuaalisuus (ref. hetero)	0,011	1,16	1,04–1,31
Syntyperä (ref. suomalaistausta)	>0,001	1,57	1,34–1,84
Toimintakyky (ref. ei-toimintarajoit.)	>0,001	2,33	2,13–2,55
Taloudellinen tilanne (ref. hyvä talous)	>0,001	1,23	1,14–1,33
Nagelkerke R ²	0,029		

Huonot WC-, pukeutumis- ja peseytymistilat oppilaitoksessa häirinneet paljon

	<i>p</i>	Riskisuhde (OR)	95 % CI
Sukupuoli (ref. cis)	0,022	1,28	1,04–1,59
Seksuaalisuus (ref. hetero)	0,158	0,91	0,79–1,04
Syntyperä (ref. suomalaistausta)	>0,001	1,65	1,40–1,96
Toimintakyky (ref. ei-toimintarajoit.)	>0,001	2,02	1,82–2,23
Taloudellinen tilanne (ref. hyvä talous)	0,028	1,10	1,01–1,19
Nagelkerke R ²	0,016		

Yhteenvedona voidaan todeta, että mihin tahansa analyysiin valituista marginaalisista ryhmistä kuuluminen (sukupuoli- tai seksuaalivähemmistö, toimintarajoite, ulkomaalaistausta, heikompi taloudellinen tilanne) näyttää kasvattavan riskiä kokea heikompa kouluhyvinvointia. Tuloksiin perustuen voidaan olettaa, että nuoren kuulussa useampaan vähemmistöryhmään, on riski alhaisemmalle kouluhyvinvoinnille suurempi, sillä riskitekijöiden määrä kasvaa.

6 Pohdinta – Ahtaat normit pahoinvointia aiheuttamassa?

Tutkimustulokset osoittavat, että lukiossa opiskelevien transnuorten ja cisnuorten välillä on merkittäviä eroja kouluhyvinvoinnin viitekehyksessä tarkasteltuna. Kiteytetysti voidaan todeta, että yleisellä tasolla transnuoret kiinnittyvät kouluun heikommin, kokevat koulun ilmapiirin harvemmin suotuisaksi omana itsenä olemisen, mielipiteen ilmaisun ja opettajien taholta koetun kohtelun näkökulmasta, kokevat enemmän yksinäisyyttä, tulevat useammin kiusatuksi ja kohtaavat enemmän puutteita oppilaitoksen fyysisissä olosuhteissa.

Tutkielman tulokset kautta linjan alleviivaavat, kuinka mihin tahansa marginaaliseen ryhmään kuuluminen lisää riskiä alhaisempaan kouluhyvinvointiin. Kaikkien selittävien muuttujien kohdalla oli tilastollisesti merkitseviä yhteyksiä valittuihin kouluhyvinvointia kuvaaviin indikaattoreihin. Kyse ei ole kausaliteetista. Sukupuoli, seksuaalisuus, toimintakyky, syntyperä tai taloudellinen tilanne eivät itsessään selitä, miksi tietyt ominaisuudet vaikuttavat yksinäisyyden kokemiseen, kiusatuksi tulemiseen tai opiskelusta pitämiseen ja niin edelleen. Intersektionaalinen teoretisointi on ohjannut itseäni pohtimaan, minkälaisessa asemassa ovat nuoret, jotka kuuluvat useampaan vähemmistöön yhtä aikaa. Tutkielman tulokset saavat ajattelemaan, minkälaisessa asemassa ovat esimerkiksi heikommassa taloudellisessa tilanteessa olevat transnuoret tai seksuaalivähemmistöön kuuluvat toimintarajoitteiset nuoret. Logistisen regressioanalyysi tekee eri ryhmiin kuuluvien nuorten välisiä eroja näkyväksi ja alleviivaa tarvetta intersektionaaliselle lähestymistavalle, kun halutaan kehittää yhdenvertaisia ja turvallisempia oppimisympäristöjä. Pelkkä sukupuolen moninaisuuden huomioiminen ei riitä, vaan tarvitaan laajempaa ymmärrystä esimerkiksi rasismista, ableismista ja heteronormatiivisuudesta ja siitä, että osa oppilaista ja opiskelijoista tulee arjessaan syrjityksi useista syistä.

Kouluterveyskyselyn perusteella ei ole mahdollista tehdä päätelmiä siitä, mitkä ovat niin sanottuja juurisyytä havaittujen erojen taustalla. Analyysimenetelmät kertovat ainoastaan tiettyjen muuttujien välisistä *yhteyksistä*. Teoreettiseen viitekehykseeni pohjaten tulkitsen tulosten kertovat yhteiskunnasta, jossa institutionaalistuneet normit arvottavat erilaisia ihmisiä eri tavoin. Kouluhyvinvoinnista kertoviin eroihin on syytä suhtautua vakavasti ja pohtia, miten kouluissa voitaisiin edistää yhdenvertaisuuden kokonaisvaltaisempaa toteutumista. Koulutusjärjestelmä ja koulut ovat keskeisiä paikkoja, joilla on normatiivista valtaa (Foucault 1977, 170–194). Näin ollen koulut ovat myös paikkoja, joissa normeja voidaan alkaa toistaa toisin.

Tulokset ovat linjassa aikaisemman tutkimuksen kanssa. Erot ovat monin osin varsin suuria – kyse ei ole pienistä, prosentin tai kahden eroavaisuuksista. Pienin cis- ja transnuorten välinen ero oli 6

prosenttiyksikköä: esimerkiksi 43 prosenttia transnuorista ja 37 prosenttia cisnuorista oli sitä mieltä, että opettajat eivät ole kiinnostuneita opiskelijoiden kuulumisista. Ylipäätään siis varsin iso osa lukiolaisista kokee, etteivät opettajat ole kovin kiinnostuneita heidän asioistaan. Kuuden prosenttiyksikön ero on sekin jo sangen merkittävä. Näin suuret erot kautta linjan alleviivaavat transnuorten haasteellista asemaa koulussa.

Yksittäisistä tutkimustuloksista eniten huolta herättävät transnuorten kokema yksinäisyys sekä kiusaamisen ja seksuaalisen häirinnän kokemukset. Janhunen (2013) toteaa väitöskirjassaan, että nuoret kokivat kiusatuksi tulemisen sekä yksinäisyyden uhkina ja jopa pelottavina asioina. Koulukiusaaminen nähtiin suurimpana uhkana yhteisöllisyydelle eli yhdelle viidestä kouluhyvinvoinnin ulottuvuudesta. (Janhunen 2013, 80–81.) Vaikka kiusaaminen on yleisesti ottaen vähäisempää lukioissa verrattuna ammattioppilaitoksiin ja yläkouluun (Halme et al. 2018, 18), kertovat tulokset, ettei myöskään lukioissa olla onnistuttu luomaan turvallisia opiskeluympäristöjä kaikille. Transnuorista 21 prosenttia oli kokenut sukupuoleen perustuvaa kiusaamista (OR 3,61). Tuloksissa nostin esiin, että korkein yksittäinen riskisuhde oli ei-heteroseksuaalien riski (OR 4,91) kokea sukupuoleen perustuvaa kiusaamista. Onkin selvää, että sekä transnuoret että ei-heteroseksuaaliset nuoret haastavat normatiivisia sukupuolikäsityksiä (ks. Lehtonen 2018). Kiusaamiskokemusten voi osaltaan tulkita johtuvan normeista: cis- ja heteronormatiivisuus ovat nykyisessä yhteiskunnassa sisäänrakennettu osa koulun käytäntöjä (Lehtonen 2003; Frohard-Dourlent 2016; Cumming-Potvin 2018). Tämä tuottaa, monesti myös tahattomasti, erilaisia eriarvoisuuden ja syrjinnän kokemuksia ja koulun kontekstissa esimerkiksi kiusatuksi tai häirinnän kohteeksi joutumista.

Tuloksia voidaan tarkastella myös ilman trans- ja cisnuorten välistä vertailua, mikä mahdollistaa paremmin positiivisten tulosten esiin nostamisen. Lähes 70 prosenttia transnuorista kokee, että koulussa tai oppilaitoksessa on helppoa olla oma itsensä. Indikaattoriin liittyy kuitenkin tulkinnallisuutta, sillä kysymykseen on voinut vastata yleisellä tasolla eikä ainoastaan omaan henkilökohtaiseen tuntemukseen perustuen.¹² Toisaalta 76 prosenttia transnuorista raportoi, että ryhmän ilmapiiri tukee mielipiteen ilmaisua, minkä voi ajatella tukevan sitä, että oppilaitoksen ilmapiiri on valtaosan mielestä suotuisa oman identiteetin ilmaisulle.

Erityisesti yhdysvaltalaisissa tutkimuksissa korostuvat ongelmat koulujen wc-tilojen käyttöön liittyen. Jopa 60 prosenttia transnuorista on raportoinut joutuneensa käyttämään syntymässä määritellyn sukupuolen mukaisia wc-tiloja oman tahtonsa vastaisesti (Kosciw et al. 2016, 38). Kouluterveysky-

¹² Indikaattori perustuu kysymykseen: Miten helppoa oppilaitoksessasi on olla oma itsensä?

selyn tulosten perusteella wc-tilat eivät vaikuta olevan yhtä suuri ongelma: 14 prosenttia transvas-
taajista raportoi, että oppilaitoksen puutteelliset vessa-, pukeutumis- ja peseytymistilat ovat häirin-
neet paljon (OR 1,28). Indikaattori ei kuitenkaan kerro siitä, ovatko transnuoret esimerkiksi koke-
neet painostusta käyttää tietylle sukupuolelle määriteltyä vessaa. Kysymykseen¹³ on voinut vastata
tulkintatavasta riippuen vaikkapa wc-tilojen siisteyden, hygienian tai tilavuuden näkökulmasta.

Suomessa transihmisten kokemuksia intersektionaalisesta näkökulmasta on tutkinut Lehtosen
(2018) ohella Outi Lepola (2018) osana oikeusministeriön *Rainbow Rights Promoting LGBTI Equ-
ality in Europe* -hanketta. Selvityksen keskiössä ovat johonkin seksuaali- tai sukupuolivähemmis-
töön kuuluvat ihmiset, joilla on myös muita risteäviä syrjintäkokemuksia. Selvityksen mukaan eri-
tyisen hankalassa asemassa ovat tummaihoiset transihmiset. Tranfobiasta, rasismista ja niiden yh-
teenkietoutumista tulee osa arjen kokemuksia, eikä koskaan voi olla varma ulkopuolisten ihmisten
suhtautumisesta omaan itseen. Lepola käyttää moniperustaisen syrjinnän ohella käsitettä *moninker-
tainen* syrjintä kuvaamaan tilannetta, jossa yksilö tulee syrjityksi eri tilanteissa eri syistä johtuen.
Moninkertaisella hän tarkoittaa sitä, että yksilön näkökulmasta syrjinnän kokemuksista tulee entistä
todennäköisempiä ja psyykkinen kuorma on valtava, vaikka yksittäiset tilanteet eivät itsessään liit-
tyisi toisiinsa. (Lepola 2018, 79–82.)

Tekemäni binääriseen logistisen regressioanalyysin tavoitteena ei ollut rakentaa selitysvoimaltaan
parasta mahdollista mallia. Analyysini heikkoutena voi pitää sitä, etten tarkastellut selittävien muut-
tujien yhteisvaikutuksia, kuten ovat tehneet esimerkiksi Nicholas Scott ja Janet Siltanen (2017) ar-
tikkelissaan, jossa he esittelevät erilaisia kvantitatiivisen tutkimuksen ja intersektionaalisuuden so-
veltamisen mahdollisuuksia. Siitä huolimatta tulokset kertovat kasvavasta riskistä altistua monipe-
rustaiselle tai moninkertaiselle syrjinnälle tilanteessa, jossa yksilö kuuluu useampaan, yhteiskunnas-
sa yleisesti heikommassa asemassa olevaan ryhmään. Tässä tutkielmassa tarkasteltuja ryhmiä olivat
sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöt, toimintarajoitteiset, syntyperältään ulkomaalaistaustaiset sekä
taloudellisesti heikommassa tilanteessa olevat nuoret. Eriytyisen selkeästi näihin ryhmiin kuuluvien
nuorten kohtaamat haasteet nousivat esiin kiusaamista, häirintää ja yksinäisyyttä kuvaavien indi-
kaattoreiden kohdalla.

Intersektionaalisuuden ja kvantitatiivisen tutkimuksen yhdistämisen heikkoutena voidaan pitää sitä,
että kvantitatiivinen tutkimus pelkistää ja naamioi yksilöiden ja ilmiöiden välisiä monimutkaisia ja
monitasoisia suhteita liikaa. Kritiikkiä on esitetty myös siitä, miten ihmiset jaotellaan ennalta määri-

¹³ Indikaattori perustuu kysymykseen: Ovatko seuraavat asiat häirinneet sinua oppilaitoksessa tämän lukuvuoden aika-
na? Huonot WC-, pukeutumis- ja peseytymistilat.

teltyihin kategorioihin. (Trahan 2011, 3.) Tämä on tietysti totta, sillä ihminen ei esimerkiksi ole yhtä kuin sukupuolensa, taloudellinen tilanteensa ja toimintakykynsä. Toivon kuitenkin, että tulkitsemalla tuloksia normikriittisesti onnistun ennen kaikkia ohjaamaan lukijan huomion yksilöiden ja kategorioiden sijasta normeihin ja siihen, miten hyvinvointieroihin voitaisiin puuttua.

Tutkielman tuloksia ei voi pitää aiemman tutkimuksen ja teoreettisen viitekehyksen valossa erityisen yllättävinä – hyvin surullisina kyllä. Tulokset kertovat yhteiskunnasta, jossa cis-sukupuoliset, heteroseksuaalit, fyysisesti ja psyykkisesti kyvykkäät, valkoiset ja hyvin taloudellisesti toimeentulevat yksilöt ovat etuoikeutetussa asemassa, myös kouluissa ja oppilaitoksissa. Tämä ei tarkoita, että näihin ryhmiin kuulumisen takaa, että yksilö voi automaattisesti hyvin kaikilla kouluhyvinvoinnin osa-alueilla tarkasteltuna. Lähtökohdat hyvinvoinnille ovat kuitenkin paremmat.

Foucaultin (1977) mukaan koulut ovat keskeisiä kurinpidollisen vallankäytön väyliä. Butlerin ja Foucaultin ajattelua yhdistellen koulu on keskeinen paikka normien uusintamisen kannalta. Näin ollen koulut ovat myös paikkoja, joissa normeja voidaan kyseenalaistaa ja alkaa toistaa toisin (ks. Butler 2004; Karhu 2017). Tarkoitukseni ei ole väittää, että koulut ovat ainoita toimijoita, joilla on vastuu normien kyseenalaistamisesta, purkamisesta ja muuttamisesta. Koulujen ja koulutusjärjestelmän roolia ja vastuuta ei tule kuitenkaan kieltää. Koulutusjärjestelmään sisäänrakennetut normit ja odotukset eivät vaikuta pelkästään nuorten kouluhyvinvointiin ja kouluviihtyvyyteen, vaan vaikutukset ulottuvat myös esimerkiksi tulevaisuuden kouluttautumisen- ja uravalintoihin. (Lehtonen 2004; Galliot & Graham 2014.) Koulun rakenteiden sekä henkilökunnan asenteen ja tietouden on ylipäättään todettu olevan keskeisessä roolissa, kun on tutkittu transnuorten psyykkistä hyvinvointia ja selviytymisstrategioita (Singh et al. 2014, 211–213).

Tuloksia tulkitessa ja johtopäätöksiä tehdessä on tärkeää pitää mielessä, että nämä tulokset kuvaavat transnuorten kouluhyvinvointia yhden aineiston valossa. Laajoihin kvantitatiivisiin aineistoihin liittyy aina rajoituksia. Aineiston luotettavuuden arvioinnin yhteydessä pohdin mahdollisten pilailuvastausten riskiä ja vaikutuksia tuloksiin. Tulokset ovat kuitenkin linjassa aikaisemman kansallisen ja kansainvälisen tutkimuksen kanssa, mikä mielestäni toimii perusteluna sille, ettei pilailuvastauksille tule antaa liikaa painoarvoa tulosten tulkinnassa. Kouluterveyskyselyn lukiolaisten aineisto kertoo transnuorten kouluhyvinvoinnista yleisellä, yksinkertaistetulla tasolla, jolloin tavoitteena ei voi olla yksilöllisten kokemusten selvittäminen. Sekä kvantitatiivisessa ja kvalitatiivisessa tutkimuksessa on omat heikkoutensa; ideaalitalanteessa ne tukevat toinen toistensa puutteita.

7 Johtopäätökset

Transihmisiin kohdistuu yhä valtavasti ennakkoluuloja ja syrjintää niin yksilöiden kuin rakenteidenkin tasolla. Asenneilmapiiri seksuaalivähemmistöjä kohtaan on muuttunut parempaan suuntaan huolimatta siitä, että hetero-oletus elää yhteiskunnassa yhä vahvana. Sukupuolivähemmistöjen asema laahaa kuitenkin jäljessä. (Lehtonen 2018, 128–29; Lepola 2018, 35; Kontula 2013, 4.) Myös tämän tutkielman tulokset kertovat vahvasti cisnormatiivisesta yhteiskunnasta, jossa transnuoret ja muut normeja haastavat nuoret kamppailevat omasta tilastaan. Koulu on yksi osa tätä kokonaisuutta ja nuorten näkökulmasta koulun merkitys elämälle on suuri. Yhdenvertaisuuden kokonaisvaltaisempaan edistämiseen ja kehittämiseen tulisi sitoutua niin valtion, kuntien kuin koulujenkin tasolla.

Normikriittisyys tarjoaa lähtökohdat ja perustan kouluympäristöjen kehittämistyölle. Ylipäätään toivon tutkielmani tulosten tukevan ajatusta, että kouluihin tarvitaan lisää normikriittisyyttä. Konkreettinen esimerkki normikriittisyyden edistämisestä kouluissa on Setan ja toisen asteen opiskelijajärjestöjen yhteinen *Suvaitsevaisuudesta yhdenvertaisuuteen* -hanke. Hankkeen tuloksena syntyi erityisesti toisen asteen opettajille suunnattu käsikirja: *Älä olet – Normit nurin!* -käsikirja on normikriittiseen ajatteluun pohjaava teos, jossa etsitään tapoja edistää yhdenvertaisuutta ja puuttua epäoikeudenmukaisuuksiin. (Seta 2013.) Oppaassa esimerkiksi käytetään todellisia kertomuksia havainnollistamaan normien syrjivyyttä koulu- ja opiskelumaailmassa sekä annetaan konkreettisia esimerkkiharjoituksia, jotka opettaja voi ottaa osaksi normikriittistä opetusta.

Tämän tutkielman tulokset kuvaavat koko maan keskimääräistä tilannetta kouluhyvinvoinnin suhteen. Alueiden, kuntien ja yksittäisten koulujen väliset erot voivat olla suuria, minkä takia tuloksista ei ole suotavaa vetää liian pitkälle meneviä johtopäätöksiä. Aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että koulun rakenteilla ja esimerkiksi henkilökunnan suhtautumisella on yhteys transnuorten relienssiin eli psyykkiseen palautumiskykyyn (Singh et al. 2014; Grossman et al. 2011). Yksittäiset koulut voivat olla hyvin eri tasoilla siinä, miten koulussa huomioidaan moninaisuutta. Kouluterveyskysely ei mittaa, kuinka suuressa osassa kouluja on aktiivisesti edistetty sukupuolen moninaisuuden huomioimista tai normikriittisyyttä. Tästä aihepiiristä tarvitaankin lisää tutkimusta (Lehtonen 2018, 128). Translapsia tukevia koulun käytäntöjä tutkii parhaillaan ainakin Laura Haikonen omassa pro gradu -tutkielmassaan.¹⁴

¹⁴ Tutkielmaa ei ollut vielä julkaistu maaliskuussa 2019.

Tämän tutkielman tulosten valossa voidaan kuitenkin todeta, että kouluissa tehtävää ja parantamisen varaa on vielä runsaasti. Tavoitteeksi tulisi asettaa mahdollisimman turvallisen ympäristön rakentaminen ja takaaminen kaikille, mihin velvoittaa jo lukiolakikin. Olennaista on ymmärtää, että normien purkamisessa on kyse vapaudesta. Siitä, että jokainen saa olla sellainen kuin kokee olevansa ja tulla nähdyksi omana itsenään – niin koulussa kuin sen ulkopuolella – ilman jatkuvaa pelkoa syrjinnästä, kiusaamisesta ja ulkopuolisuuden tunteesta. Normatiivisten sukupuolikäsitysten purkaminen ei hyödytä vain sukupuolivähemmistöihin kuuluvia ihmisiä, vaan myös kaikenlaisia cis-tyttöjä ja cis-poikia, jotka kärsivät ahtaista sukupuolirooleista ja -stereotyyppioista (Lehtonen 2018, 124; Alan-ko 2014, 8; Seta 2013).

Normikriittisyyden ei toki tule rajoittua ainoastaan cisnormatiivisuuden purkamiseen. Tutkielmani intersektionaalinen lähestymistapa muistuttaa, että yhteiskunnassa vaikuttavat myös monenlaiset muut normit ja diskurssit, jotka eivät automaattisesti ole kytköksissä sukupuoleen, vaikkakin esimerkiksi rasismilla on selkeitä sukupuolittuneita ulottuvuuksia ja toisin päin. (ks. Crenshaw 1991; Zlatunich 2009; Frohard-Dourlent 2016.) Kouluhyvinvoinnin tarkastelu pelkästään sukupuolten välisinä eroina olisi tuottanut helposti yksiulotteisen kuvan kouluhyvinvoinnista ja siihen yhteydessä olevista tekijöistä.

Syksyllä 2018 Skotlannista uutisoitiin tulevan ensimmäinen valtio, jossa sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien ihmisoikeuksista opettaminen aiotaan sisällyttää pakolliseksi osaksi opetussuunnitelmaa (Guardian 9.11.2018). Tietoisuuden lisääminen on yksi keino edistää yhdenvertaisuutta. Suomessa sukupuolen moninaisuudesta opettaminen on kirjattuna peruskoulun opetussuunnitelman perusteisiin, mutta käytännössä opetuksen sisällöissä on eroja (ks. Oikarinen 2019). Sami Suhonen (2014, 178) toteaa seuraavasti:

On täysin mahdollista kasvaa aikuiseksi tietämättä, että on olemassa transihmisiä tai intersukupuolisia. Transnuoret kertovat usein, etteivät koulussa ole saaneet mitään tietoa transihmisyydestä.

Tietoa tarvitsevat niin oppilaat, opiskelijat, opetushenkilöstö kuin opiskeluterveydenhuollon parissa työskentelevät ammattilaisetkin. Frohard-Dourlent (2016, 79–80) tuo väitöskirjassaan esiin tilanteita, joissa koulun henkilöstöstä vähintään yksi opettajista oli ”julkisesti identifioitunut homoksi”. Opettajien homoutta pidettiin merkittävänä asiana seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen turvallisuuden tunteen kannalta. Tasa-arvoisen ja turvallisen ympäristön ei kuitenkaan tulisi olla riippuvainen yksittäisestä ihmisestä, vaan koulu yhteisön yhteinen tavoite, jonka eteen tehdään yhdessä töitä. Saatu sosiaalinen tuki niin koulun opettajilta, henkilökunnalta kuin kanssaopiskelijoilta on olennaisessa osassa transnuorten psyykkisen hyvinvoinnin kannalta (Singh et al. 2014, 211–213; Grossman

et al. 2011, 112). Sosiaalisen tuen ja lähiyhteisöjen hyväksyvän kohtelun ohella tarvitaan kuitenkin myös rakenteellisia muutoksia ja ohjausta, jotka velvoittavat kouluja määrätietoisesti edistämään transnuorten asemaa ja kohtelua (Jones 2015, 135).

Kouluterveyskyselyn inklusiivisemmat sukupuolikysymykset ovat tervetullut uudistus, joka mahdollistaa jatkossa vertailevan tutkimuksen tekemisen eri tiedonkeruuvuosien välillä. Vertailevan tutkimuksen tekeminen on yksi potentiaalinen jatkotutkimuksen kohde. Monimuotoisuuden huomiointi – oli kyseessä sitten sukupuolen, seksuaalisuuden tai vaikkapa perheiden monimuotoisuus – tulisi olla lähtökohtana minkä tahansa väestötutkimuksen tekemiselle. Kyse ei ole ainoastaan yhdenvertaisuuden edistämisestä, vaan myös paremman ja luotettavamman tiedon saamisesta.

8 Kirjallisuus

Ahonen Timo, Lyytinen Heikki, Lyytinen Paula, Nurmi Jari-Erik, Pulkkinen Lea & Ruoppila Isto (2014) *Ihmisen psykologinen kehitys*. 5. uudistettu painos. WSOYpro Oy.

Aito Avioliitto ry (2016) Aito avioliitto ry:n kirjelmä Opetushallitukselle. *Aito avioliitto.fi* 17.1.2016. [Http://aitoavioliitto.fi/tiedotteita/aito-avioliitto-ryn-kirjelma-opetushallitukselle/](http://aitoavioliitto.fi/tiedotteita/aito-avioliitto-ryn-kirjelma-opetushallitukselle/), haettu 28.1.2019.

Alanko, Katarina (2014) *Mitä kuuluu sateenkaari-nuorille Suomessa?* Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 146 & Seta, Seta-julkaisuja 23. Helsinki: Unigrafia.

Allardt, Erik (1976) *Hyvinvoinnin ulottuvuuksia*. Porvoo: Werner Söderström Oy.

Bauer Greta, Hammond Rebecca, Travers Robb, Kaay Matthias, Hohenadel Karin & Boyce Michelle (2009) I Don't Think This Is Theoretical; This Is Our Lives': How Erasure Impacts Health Care for Transgender People. *Journal of the Association of Nurses in AIDS Care*, 20, 348-361.

Bedford, Timothy (2009) *Promoting Educational Equity through Teacher Empowerment. Web-assisted Transformative Action Research as a Counter-Heteronormative Praxis*. Akateeminen väitöskirja. Oulun yliopisto.

Blackwood, Evelyn (1984) Sexuality and Gender in Certain Native American Tribes: The Case of Cross-Gender Females. *Signs*, 10:1, 27-42.

Bowleg, Lily (2008) When Black + Lesbian + Woman ≠ Black Lesbian Woman: The Methodological Challenges of Qualitative and Quantitative Intersectionality Research. *Sex Roles*, 59, 312–32.

Brooks, Libby (2018) Scotland to embed LGBTI teaching across curriculum. *The Guardian* 9.11. 2017. <https://www.theguardian.com/education/2018/nov/09/scotland-first-country-approve-lgbti-school-lessons>, haettu 10.3.2019.

Butler, Judith (2004) *Undoing Gender*. New York: Routledge.

Carastathis, Anna (2014) The Concept of Intersectionality in Feminist Theory. *Philosophy Compass*, 9:5, 304–314.

Clark Terryann, Lucassen Mathijs, Bullen Pat, Denny Simon, Fleming Theresa, Robinson Elizabeth & Rosen Fiona (2013) The Health and Well-Being of Transgender High School Students: Results From the New Zealand Adolescent Health Survey (Youth'12). *Journal of Adolescent Health*, 55, 93-99.

Crenshaw, Kimberly (1991) Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color. *Stanford Law Review*, 43, 1241-1299.

Cumming-Potvin, Wendy & Martino, Wayne (2018) Countering Heteronormativity and Cisnormativity in Australian schools: Examining English Teachers' Reflections on Gender and Sexual Diversity in the Classroom. *Teaching and Teacher Education*, 74, 35-48.

- Deborah, Miranda (2013) Extermination of the Joyas, Gendercide in Spanish California. Teoksessa Stryker S. & Aizura A. (toim.) *The Transgender Studies Reader 2*. New York: Routledge.
- Deckha, Maneesha (2012) Toward a Postcolonial, Posthumanist Feminist Theory: Centralizing Race and Culture in Feminist Work on Nonhuman Animals. *Hypatia*, 27:3, 527-545.
- Dubrow, Joshua (2008) How Can We Account for Intersectionality in Quantitative Analysis of Survey Data? Empirical Illustration for Central and Eastern Europe. *Ask: Research & Methods*, 17, 85-100.
- Enke, Anne (2012a) Note on Terms and Concepts. Teoksessa Enke A. (toim.) *Transfeminist Perspectives in and Beyond Transgender and Gender Studies*. Philadelphia: Temple University Press, 16-20.
- Enke, Anne (2012b) The Education of Little Cis: Cisgender and the Discipline of Opposing Bodies. Teoksessa Enke A. (toim.) *Transfeminist Perspectives in and Beyond Transgender and Gender Studies*. Philadelphia: Temple University Press, 60-77.
- European Union Agency for Fundamental Rights (2018) *Second European Union Minorities and Discrimination Survey, Being Black in the EU*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Fan Xitao, Miller Brent, Park Kyung-Eun, Winward Bryan, Christensen Mathew, Grotevant Harold & Tai Robert (2006) An Exploratory Study about Inaccuracy and Invalidity in Adolescent Self-Report Surveys. *Field Methods*, 18:3, 223-244.
- Foucault, Michel (1977) Discipline and Punish, the Birth of the Prison. Alk.per. teos *Surveiller et punir: Naissance de la prison* (1975). London: Penguin Books.
- Frohard-Dourlent, Hélène (2016) “Muddling through Together”: Educators Navigating Cisnormativity while Working with Trans and Gender-nonconforming Students. University of British Columbia.
- Galliott, Natalya & Graham, Linda (2014) A question of agency: applying Sen’s capability to the concept of secondary school student career ‘choice’. *International Journal of Research and Method in Education*, 37:3, 270-284.
- Greytak Emily, Kosciw Joseph & Diaz Elizabeth (2009) *Harsh Realities: The Experiences of Transgender Youth in Our Nation’s Schools*. New York: GLSEN.
- Grossman, Arnold & D’Augelli, Anthony (2007) Transgender Youth and Life-Threatening Behaviors. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 37:5, 527-537.
- Grossman Arnold, D’Augelli Anthony & Frank John (2011) Aspects of Psychological Resilience among Transgender Youth. *Journal of LGBT Youth*, 8:2, 103-115.
- Hackford-Peer, Kim (2010) In the name of safety: discursive positionings of queer youth. *Studies in Philosophy and Education*, 29:6, 541-556.
- Hatchel, Tyler & Marx Robert (2018) Understanding Intersectionality and Resiliency among Transgender Adolescents: Exploring Pathways among Peer Victimization, School Belonging, and Drug Use. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 15, 1289.
- Halme Nina, Hedman Lilli, Ikonen Riikka ja Rajala Rika (2018) *Lasten ja nuorten hyvinvointi 2017: Koulu-terveyskyselyn tuloksia*. Työpäperi 15/2018. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos.

- Halme Nina, Kuusio Hannamaria, Kanste Outi, Rajala Rika, Klemetti Reija & Seppänen Johanna (2017) Ulkomaista syntyperää olevien nuorten hyvinvointi Kouluterveyskyselyssä vuonna 2017. Tutkimuksesta tiiviisti 26/2017. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Haraway, Donna (1995) Situated Knowledges, The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. Teoksessa Feenberg, A. & Hannay, A. (toim.) *Technology and the Politics of Knowledge*. Bloomington: Indiana University Press, 175-191.
- Harnois, Catherine (2013) *Feminist measures in survey research*. London: Sage Publications.
- Hatchel, Tyler & Marx, Robert (2018) Understanding Intersectionality and Resiliency among Transgender Adolescents: Exploring Pathways among Peer Victimization, School Belonging, and Drug Use. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 15:6, 1289.
- Hird, Myra (2000) Gender's nature: Intersexuality, transsexualism and the 'sex'/'gender' binary. *Feminist Theory*, 1:3, 347-364.
- Hood-Williams, John (1996) Goodbye to Sex and Gender. *The Sociological Review*, 44:1, 1-16.
- Horn Stacey, Kosciw Joseph & Russell Stephen (2009) Special Issue Introduction: New Research on Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender Youth: Studying Lives in Context. *Journal of Youth and Adolescence*, 38, 863-866.
- Ikonen Riikka, Kanste Outi, Kivimäki Hanne, Luopa Pauliina & Halme Nina (2018) Suomenruotsalais-saamelainen romani: epätodennäköiset vastaukset Kouluterveyskyselyssä. Esitys sosiaalilääketieteen päivillä 3.10.2018 Helsingissä.
- Janhunen, Kirsi-Marja (2013) *Kouluhyvinvointi nuorten tulkitsemana*. Akateeminen väitöskirja, Itä-Suomen yliopisto.
- Jones, Tiffany (2015) *Policy and Gay, Lesbian, Bisexual, Transgender and Intersex Students*. Switzerland: Springer International Publishing.
- Jokivuori, Pertti & Hietala, Risto (2007) *Määrällisiä tarinoita, monimuuttujamenetelmien käyttö ja tulkinta*. Helsinki: WSOY.
- Kanste Outi, Sainio Päivi, Halme Nina, & Nurmi-Koikkalainen Päivi (2018) Erilaisia toimintarajoitteita kokevien nuorten hyvinvointi ja kasvuympäristön turvallisuus. Tutkimuksesta tiiviisti 24/2018. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Karhu, Sanna (2018) *From Violence to Resistance: Judith Butler's Critique of Norms*. Akateeminen väitöskirja, Helsingin yliopisto.
- Keskinen, Suvi (2013) Antifeminism and white identity politics. Political antagonisms in radical right-wing populist and anti-immigration rhetoric in Finland. *Nordic Journal of Migration Research*, 3:4, 225-232.
- Kontula, Osmo (2013) Sukupolvet ja seksuaalisuuteen liittyvät arvot Suomessa. Väestöntutkimuslaitoksen työpaperi 2013:3.
- Konu, Anne (2002) *Oppilaiden hyvinvointi koulussa*. Akateeminen väitöskirja, Tampereen yliopisto.

- Kosciw Joseph, Greytak Emily, Giga Noreen, Villenas Christian & Danischewski David (2016) *The 2015 National School Climate Survey: The Experiences of Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, and Queer Youth in Our Nation's Schools*. New York: GLSEN.
- Kuusela Jorma, Peltonen Heidi & Rimpelä Matti (2007) Poissaolot ja niiden seuranta. Teoksessa Rimpelä M., Rigoff A-M., Kuusela J. & Peltonen H. (toim.) *Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen peruskouluissa – perusraportti kyselystä 7.–9. vuosiluokkien kouluille*. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy.
- Lehtonen, Jukka (2003) *Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa: näkökulmana heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kertomukset*. Helsinki: Yliopistopaino & Nuorisotutkimusverkosto.
- Lehtonen, Jukka (2004) Sukupuolivähemmistöt ja ammatinvalinta. Teoksessa Lehtonen J. & Mustola K. (toim.) *“Eihän heterotkaan kerro...” Seksuaalisuuden ja sukupuolen rajankäyntiä työelämässä*. Helsinki: Työministeriö, 169–180.
- Lehtonen, Jukka (2013) Sukupuolivähemmistöt koulussa – moninaisia tarinoita ja haastavia tutkimusvalintoja? *Suomen Queer-tutkimuksen seuran lehti*, 1-2, 42–49.
- Lehtonen, Jukka (2018) Ei-heteroseksuaalisten poikien ja transnuorten kokemukset ja valinnat koulutuksessa. Teoksessa Kivijärvi A., Huuki T. & Lunabba H (toim.) *Poikatutkimus*. Tampere: Vastapaino, 121-145.
- Lepola, Outi (2018) *Koko ajan jännittyneenä, Moniperusteinen syrjintä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien kokemana*. Oikeusministeriön julkaisu 51/2018. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Lereya Suzet, Copeland William, Costello Jane & Wolke Dieter (2015) Adult mental health consequences of peer bullying and maltreatment in childhood: two cohorts in two countries. *Lancet Psychiatry*, 2, 524–31.
- Luopa Pauliina, Kanste Outi & Klemetti Reija (2017) Toisella asteella opiskelevien sateenkaarinuorten hyvinvointi 2017. Kouluterveyskyselyn tuloksia. Tutkimuksesta tiiviisti 25/2017. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Lykken, Nina (2003) Intersektionalitet - ett användbart begrepp för genusforskningen? *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 1, 47–57.
- Lykke, Nina (2010) *Feminist studies: a guide to intersectional theory, methodology and writing*. New York: Routledge.
- Mustola, Kati (2007) Seksuaalisuuden ja sukupuolen rajavartioita ja rajan ylittäjiä. Teoksessa Mustola K. & Pakkanen J. (toim.) *Sateenkaari-Suomi, seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa*. Helsinki: Like.
- Niemelä, Mikko & Saari, Juho (2013) Suomalaisen yhteiskunnan notkelmat. Teoksessa Niemelä, M. & Saari, J. (toim.) *Huono-osaisten hyvinvointi Suomessa*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Nummenmaa, Lauri (2004) *Käyttätymistieteiden tilastolliset menetelmät*. Helsinki: Tammi.
- Nummenmaa Lauri, Holopainen Martti & Pulkkinen Pekka (2017) *Tilastollisten menetelmien perusteet*. Helsinki: Sanoma Pro.
- Oikarinen, Tikli (2019) *Ei tietoa eikä vaihtoehtoja; Selvitys intersukupuolisten ihmisten oikeuksista ja kokemuksista*. Oikeusministeriön julkaisuja, selvityksiä ja ohjeita 2019:3. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Olson Kristina, Durwood Lily, DeMeuled Madeleine & McLaughlin Katie (2015) Mental Health of Transgender Children Who Are Supported in Their Identities. *Pediatrics*, 137:3, 1-8.

- Opetushallitus (2014) *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014*. Opetushallitus, Määräykset ja ohjeet 2014:96. Helsinki: Opetushallitus.
- Opetushallitus (2015) *Lukion opetussuunnitelman perusteet 2015*. Opetushallitus, Määräykset ja ohjeet 2015:48. Helsinki: Opetushallitus.
- Perez-Brumer Amaya, Day Jack, Russell Stephen & Hatzenbuehler Mark (2017) Prevalence and Correlates of Suicidal Ideation Among Transgender Youth in California: Findings From a Representative, Population-Based Sample of High School Students. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 56:9, 739-746.
- Perussuomalaiset Nuoret (2016) Tiedote: Perussuomalaiset Nuoret aloittaa tänään #tyttö_poika – sukupuolikampanjan. *PS-nuoret.fi* 25.2.2016. https://www.ps-nuoret.fi/uutiset/tiedote-perussuomalaiset-nuoret-aloittaa-tanaan-tytto_poika-sukupuolikampanjan/, haettu 28.1.2019.
- Pietiläinen, Jari (2017) Jari Sinkkonen antaa huutia sukupuolten hämärtämiselle – Se, että lasta ei saa sanoa tytöksi tai pojaksi, on pökö ajatus". *Länsiväylä* 11.11.2017. <https://www.lansivayla.fi/artikkeli/579058-jari-sinkkonen-antaa-huutia-sukupuolten-hamartamiselle-se-etta-lastai-saa-sanoa>, haettu 10.3.2019.
- Reisner Sari, Veters Ralph, Leclerc M., Zaslow Shayne, Wolfrum Sarah, Shumer Daniel, Mimiaga Matthew (2015) Mental health of transgender youth in care at an adolescent urban community health center: a matched retrospective cohort study. *Journal of Adolescent Health*, 56:3, 274-279.
- Ristikari T, Törmäkangas L, Lappi A, Haapakorva P, Kiilakoski T, Merikukka M, Hautakoski A, Pekkarinen E & Gissler M. (2016) *Suomi nuorten kasvuympäristönä, 25 vuoden seuranta vuonna 1987 Suomessa syntyneistä nuorista aikuisista*. Raportti 9/2016. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus.
- Robinson-Cimpian, Joseph (2014) Inaccurate estimation of disparities due to mischievous responders: several suggestions to assess conclusions. *Educational Researcher*, 43:4, 171–185.
- Rossi, Leena-Maija (2006) Heteronormatiivisuus – käsitteen elämää ja kummastelua. *Kulttuurintutkimus*, 23:3, 19–28.
- Scott, Nicholas & Siltanen, Janet (2017) Intersectionality and quantitative methods: assessing regression from a feminist perspective. *International Journal of Social Research Methodology*, 20:4, 373-385.
- Seta (2013) *Älä oletta – Normit nurin!* Seta ry, Seta-julkaisuja 22.
- Shelton, Stephanie & Barnes, Meghan (2016) “Racism just isn't an issue anymore”: Preservice teachers' resistances to the intersections of sexuality and race. *Teaching and Teacher Education*, 55, 165-174.
- Simmons Holiday & White Fresh (2014) Our Many Selves. Teoksessa Erickson-Schroth L. (toim.) *Trans Bodies, Trans Selves: A Resource for the Transgender Community*. Oxford University Press, 3-23.
- Singh Anneliese, Meng Sarah & Hansen Anthony (2014) “I am my own gender”: Resilience strategies of trans youth. *Journal of Counseling & Development*, 92:2, 208-218.
- Spade, Dean (2003) Resisting Medicine, Re/modeling Gender. *Berkeley Women's Law Journal*, 18, 15-37.

- Spade, Dean (2006) Compliance is Gendered: Transgender Survival and Social Welfare. Teoksessa Currah P., Minter S. & Juang R. (toim.) *Transgender Rights*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 217-239.
- Spade, Dean (2011) *Normal Life: Administrative Violence, Critical Trans Politics and the Limits of Law*. Brooklyn New York: South End Press.
- Spierings, Niels (2012) The inclusion of quantitative techniques and diversity in the mainstream of feminist research. *European Journal of Women's Studies*, 19, 331-347.
- Staley, Sara (2018) On Getting Stuck: Negotiating Stuck Places in and Beyond Gender and Sexual Diversity-Focused Educational Research. *Harvard Educational Review*, 88:3, 287-307.
- Suhonen, Sami (2014) Sukupuolen määrittelyn käytännöt ja itsenään elämisen mahdollisuudet. Teoksessa Gissler M., Kekkonen M., Känkänen P., Muranen P. & Wrede-Jäntti M. (toim.) *Nuoruus toisin sanoen, Nuorten elinolot -vuosikirja 2014*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Taavetti, Riikka (2015) ”Olis siistiä, jos ei tarttis määritellä...” *Kuriton ja tavallinen sateenkaarinuoruus*. Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, verkkojulkaisu 81 & Hybridit & Seta, Seta-julkaisu 24.
- Taleva, Katariina (2018) Sukupuolen moninaisuus ei ole mikään trendi-ilmiö – Sukupuolena ihminen -kirjan tekijät haluavat auttaa ihmisiä kohtaamaan erilaisuutta. *Seura* 22.10.2018.
<https://seura.fi/asiat/ajankohtaista/sukupuolen-moninaisuus-ei-ole-mikaan-trendi-ilmio-sukupuolena-ihminen-kirjan-tekijat-haluavat-auttaa-ihmisia-kohtaamaan-erilaisuutta/>, haettu 10.3.2019.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (a). THL:n Kouluterveyskyselystä tietoa päätöksentekoon. https://thl.fi/documents/605877/4373469/KTK19_esite_fi.pdf/0cb063a1-3a3b-47dd-85ba-a75615da1841, haettu 13.3.2019.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (b). Kyselyn toteuttaminen. <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/kouluterveyskysely/kyselyn-toteuttaminen>, haettu 13.3.2019.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2017) Kouluterveyskyselyyn vastanneiden lukumäärä sukupuolen ja luokka-asteen tai opiskeluvuoden mukaan ja aineiston kattavuus vuosina 2000/01-2017.
https://thl.fi/documents/10531/3554284/Kouluterveyskysely_vastajat_kattavuus_kokomaa.pdf/e34d6c25-6614-4a8f-8a0f-19d034387e70, haettu 9.10.2018.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2018a) Sukupuolten tasa-arvo: sanasto. <https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/sanasto>, haettu 28.1.2019.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2018b) Kouluterveyskyselyn tulokset nuorilla 2017.
https://sampo.thl.fi/pivot/prod/fi/ktk/ktk1/summary_perustulokset?alue_0=87869&mittarit_0=187209&mittarit_1=200386&mittarit_2=200227&vuosi_2017_0=v2017#, haettu 20.11.2018.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2018c) Kouluterveyskysely. <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/Kouluterveyskysely>, haettu 9.10.2018.
- Thun, Cecilie (2011) “Norwegian Women Got Gender Equality Through Their Mothers' Milk, But Anti-racism Is Another Story” – An Analysis of Power and Resistance in Norwegian Feminist Discourse. *Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 22:4, 283-298.

- Toomey Russell, McGuire Jenifer & Russell Stephen (2012) Heteronormativity, school climates, and perceived safety for gender nonconforming peers. *Journal of Adolescence*, 35:1, 187-196.
- Trahan, Adam (2011) Qualitative Research and Intersectionality. *Critical Criminology*, 19:1, 1–14.
- Transtukipiste. Sukupuolen korjaaminen. <https://transtukipiste.fi/sukupuoli/lait-ohjeet-ja-suositukset/sukupuolen-korjaaminen/>, haettu 10.3.2019.
- Trasek ry. Sukupuolenkorjaus. <http://trasek.fi/perustietoa/sukupuolenkorjaus/>, haettu 10.3.2019.
- Ungdomsstyrelsen (2010) *Hon Hen Han. En analys av hälsosituationen för homosexuella och bisexuella ungdomar samt för unga transpersoner*. Ungdomsstyrelsens skrifter 2010:2.
- Veale Jaimie, Watson Ryan, Peter Tracey & Saewyc Elizabeth (2016) Mental Health Disparities among Canadian Transgender Youth. *Journal of Adolescent Health*, 60, 44-49.
- Veenstra, Gerry (2011) Race, gender, class and sexual orientation: Intersecting axes of inequality and self-rated health in Canada. *International Journal for Equity in Health*, 10, 3-24.
- Vehkalahti, Kimmo (2008) *Kyselytutkimuksen mittarit ja menetelmät*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Yuval-Davis, Nira (2006) Intersectionality and feminist politics. *European Journal of Women's Studies*, 13:3, 193–209.
- Zlatunich, Nichole (2009) Prom Dreams and Prom Reality: Girls Negotiating “Perfection” at the High School Prom. *Sociological Inquiry*, 79:3, 351–375.

Liitteet

Liite 1.

Indikaattori	Kysymyksen kuvaus ja indikaattorin laskentatapa
Pitää opiskelusta	Indikaattori tuottaa tietoa niiden nuorten osuudesta (%), jotka pitävät opiskelusta hyvin tai melko paljon. Perustuu kysymykseen: ”Mitä pidät opiskelusta tällä hetkellä? Pidän opiskelusta” Vastausvaihtoehdot: 1) hyvin paljon, 2) melko paljon, 3) melko vähän, 4) en lainkaan. Tarkastelussa ovat mukana ne vastaajat, jotka ovat ilmoittaneet vaihtoehdon 1 tai 2.
Kokee olevansa tärkeä osa kouluyhteisöä	Indikaattori tuottaa tietoa niiden nuorten osuudesta (%), jotka kokevat olevansa tärkeä osa kouluyhteisöä. Perustuu kysymykseen: ”Koen olevani tärkeä osa”. Vastausvaihtoehdot: 1) täysin samaa mieltä, 2) samaa mieltä, 3) en samaa enkä eri mieltä, 4) eri mieltä, 5) täysin eri mieltä. Kysymyksen osio 7) kouluyhteisöä. Tarkastelussa ovat ne vastaajat, jotka ovat ilmoittaneet vaihtoehdon 1 tai 2.
Kokee olevansa tärkeä osa luokkayhteisöä	Indikaattori tuottaa tietoa niiden nuorten osuudesta (%), jotka kokevat olevansa tärkeä osa luokkayhteisöä. Perustuu kysymykseen: ”Koen olevani tärkeä osa”. Vastausvaihtoehdot: 1) täysin samaa mieltä, 2) samaa mieltä, 3) en samaa enkä eri mieltä, 4) eri mieltä, 5) täysin eri mieltä. Kysymyksen osio 6) luokkayhteisöä. Tarkastelussa ovat ne vastaajat, jotka ovat ilmoittaneet vaihtoehdon 1 tai 2.
Ryhmän ilmapiiri tukee mielipiteen ilmaisua	Indikaattori tuottaa tietoa niiden nuorten osuudesta (%), jotka ovat täysin samaa mieltä tai samaa mieltä siitä, että ryhmän ilmapiiri on sellainen, että nuori uskaltaa vapaasti ilmaista mielipiteensä. Perustuu kysymykseen: Mitä mieltä olet ryhmästäsi? Kysymyksen osio: ”Ryhmän ilmapiiri on sellainen, että uskallan vapaasti ilmaista mielipiteeni”. Vastausvaihtoehdot: 1) täysin samaa mieltä, 2) samaa mieltä, 3) eri mieltä, 4) täysin eri mieltä. Tarkastelussa ovat ne vastaajat, jotka ovat ilmoittaneet vaihtoehdon 1 tai 2.
Opettajalta saatu välittävä ja oikeudenmukainen kohtelu	Indikaattori tuottaa tietoa niiden nuorten osuudesta (%), jotka ovat samaa mieltä siitä, että opettajat rohkaisevat heitä ilmaisemaan oman mielipiteensä oppitunneilla, opettajat ovat kiinnostuneita siitä, mitä heille kuuluu tai opettajat kohtelevat oppilaita oikeudenmukaisesti. Indikaattori perustuu kysymykseen: ”Mitä mieltä olet opettajistasi?”. Summaindikaattori muodostuu kolmesta osiosta: ”Opettajat rohkaisevat minua ilmaisemaan oman mielipiteeni oppitunneilla”, ”Opettajat ovat kiinnostuneita siitä, mitä minulle kuuluu”, ”Opettajat kohtelevat meitä oppilaita oikeudenmukaisesti”. Vastausvaihtoehdot: 1) täysin samaa mieltä, 2) samaa mieltä, 3) eri mieltä, 4) täysin eri mieltä. Tarkastelussa ovat ne vastaajat, jotka ovat valinneet kaikissa osioissa vastausvaihtoehdon 1 tai 2.
Ryhmässä hyvä työrauha	Indikaattori perustuu kysymykseen ”Mitä mieltä olet ryhmästäsi?”, jossa yhtenä osiona ”Ryhmässäni on hyvä työrauha” Vastausvaihtoehdot: 1) täysin samaa mieltä, 2) samaa mieltä, 3) eri mieltä ja 4) täysin eri mieltä.” Tarkastelussa mukana vastaajat, jotka ovat valinneet vastausvaihtoehdoista 1 tai 2.
Opettajat eivät ole kiinnostuneita opiske-	Indikaattori tuottaa tietoa niiden nuorten osuudesta (%), jotka ovat eri mieltä tai täysin eri mieltä siitä, että opettajat ovat kiinnostu-

lijojen kuulumisista	neita siitä, mitä nuorelle kuuluu. Perustuu kysymykseen ”Mitä mieltä olet opettajistasi?” Kysymyksen osio: ”Opettajat ovat kiinnostuneita siitä, mitä minulle kuuluu”. Vastausvaihtoehtoina: 1) täysin samaa mieltä, 2) samaa mieltä, 3) eri mieltä ja 4) täysin eri mieltä.” Tarkastelussa ovat ne vastaajat, jotka ovat ilmoittaneet vaihtoehdon 3 tai 4.
Oppilaitoksessa on helppoa olla oma itsensä	Indikaattori tuottaa tietoa niiden nuorten osuudesta (%), jotka ovat sitä mieltä, että oppilaitoksessa on erittäin tai melko helppoa olla oma itsensä. Perustuu kysymykseen: Miten helppoa oppilaitoksessasi on olla oma itsensä? Vastausvaihtoehtoina: 1) erittäin helppoa, 2) melko helppoa, 3) ei helppoa eikä vaikeaa, 4) melko vaikeaa ja 5) erittäin vaikeaa. Tarkastelussa ovat vastaajat, jotka ovat ilmoittaneet vaihtoehdon 1 tai 2.
Koulukiusattuna vähintään kerran viikossa	Indikaattori tuottaa tietoa niiden nuorten osuudesta (%), joita on kiusattu koulussa vähintään kerran viikossa lukukauden aikana. Perustuu kysymykseen: ”Kuinka usein sinua on kiusattu koulussa tämän lukukauden aikana?” Vastausvaihtoehdot: 1) useita kertoja viikossa, 2) noin kerran viikossa, 3) harvemmin, 4) ei lainkaan. Tarkastelussa ovat ne vastaajat, jotka ovat ilmoittaneet vaihtoehdot 1 tai 2. Indikaattori perustuu WHO-Koululaistutkimuksen (Health Behaviour in School-aged Children) koulukiusaamista koskeviin kysymyksiin.
Kokenut syrjivää kiusaamista koulussa tai vapaa-ajalla	Indikaattori tuottaa tietoa niiden nuorten osuudesta (%), jotka ovat kokeneet syrjivää kiusaamista koulussa tai vapaa-ajalla lukukauden aikana. Perustuu kysymykseen: ”Onko sinua tämän lukukauden aikana kiusattu seuraaviin asioihin liittyen koulussa tai vapaa-ajalla?” Vastausvaihtoehdot: 1) kyllä, 2) ei. Summaindikaattori muodostuu viidestä osiosta: 1) ulkonäkö (esim. paino, pituus, kehon muodot), 2) sukupuoli (esim. tyttömainen poika, poikamainen tyttö, homoksi nimittely), 3) ihonväri, kieli, ulkomaalainen tausta, romanitausta, saamelaistausta, 4) vammaisuus, 5) perhe (vanhemmat, köyhyys, asuinpaikka), 6) uskonto. Tarkastelussa ovat ne vastaajat, jotka ovat ilmoittaneet vaihtoehdon 1 vähintään yhteen osioon.
Kiusattu sukupuolen takia koulussa tai vapaa-ajalla	Indikaattori tuottaa tietoa niiden nuorten osuudesta (%), joita on kiusattu sukupuolen vuoksi koulussa tai vapaa-ajalla lukukauden aikana. Perustuu kysymykseen: ”Onko sinua tämän lukukauden aikana kiusattu seuraaviin asioihin liittyen koulussa tai vapaa-ajalla?” Vastausvaihtoehdot: 1) kyllä, 2) ei. Kysymyksen osio 2) sukupuoli (esim. tyttömainen poika, poikamainen tyttö, homoksi nimittely). Tarkastelussa ovat ne vastaajat, jotka ovat ilmoittaneet vaihtoehdon 1.
Kokenut seksuaalista häirintää koulussa	Indikaattori tuottaa tietoa niiden nuorten osuudesta (%), jotka ovat kokeneet häiritsevää seksuaalista ehdottelua tai ahdistelua koulussa viimeksi kuluneen 12 kuukauden aikana. Perustuu kysymykseen: ”Oletko kokenut häiritsevää seksuaalista ehdottelua tai ahdistelua viimeksi kuluneen 12 kuukauden aikana?” Koulussa. Vastausvaihtoehdot: 1) kyllä, 2) en. Tarkastelussa ovat ne vastaajat, jotka ovat ilmoittaneet vaihtoehdon 1.
Tuntee itsensä yksinäiseksi	Indikaattori tuottaa tietoa niiden nuorten osuudesta (%), jotka tuntevat itsensä yksinäiseksi melko usein tai jatkuvasti. Perustuu kysymykseen: ”Tunnetko itsesi yksinäiseksi?” Vastausvaihtoehdot olivat: 1) en koskaan, 2) hyvin harvoin, 3) joskus, 4) melko usein, 5) jatkuvasti. Mukana tarkastelussa ovat vastaajat, jotka ovat valinneet vastausvaihtoehdon 4 tai 5.

Ei yhtään läheistä ystävää	Indikaattori tuottaa tietoa niiden nuorten osuudesta (%), joilla ei ole yhtään läheistä ystävää, jonka kanssa voi keskustella luottamuksellisesti omista asioista. Perustuu kysymykseen: "Onko sinulla tällä hetkellä todella läheistä ystävää, jonka kanssa voit keskustella luottamuksellisesti lähes kaikista omista asioistasi?" Vastausvaihtoehdot olivat: 1) ei ole läheisiä ystäviä, 2) on yksi läheinen ystävä, 3) on kaksi läheistä ystävää, 4) on useampia läheisiä ystäviä. Mukana tarkastelussa ovat vastaajat, jotka ovat valinneet vastausvaihtoehdon 1.
Oppilaitoksen fyysiset työolot häirinneet opiskelua	Indikaattori tuottaa tietoa niiden nuorten osuudesta (%), jotka kokevat, että oppilaitoksen fyysiset työolot ovat häirinneet opiskelua. Indikaattori perustuu kysymykseen: Ovatko seuraavat asiat häirinneet sinua koulussa/oppilaitoksessa tämän lukuvuoden aikana? Summaindikaattori muodostuu yhdeksästä osiosta: 1) liian kuuma sisällä, 2) liian kylmä sisällä, 3) tunkkainen (huono) ilma, 4) epämiellyttävä haju, 5) luokkahuoneen ahtaus, 6) melu, 7) liian kirkas tai hämärä valaistus, 8) epämukavat työtuolit, työpöydät tai muut kalusteet ja 9) huonot WC:t, pukeutumistilat ja peseytymistilat. Vastausvaihtoehdot ja pisteytys: 1) ei ollenkaan (0 pistettä), 2) jonkin verran (1 piste) ja 3) paljon (2 pistettä). Tarkastelussa ovat ne vastaajat, jotka ovat saaneet yhteensä vähintään 10 pistettä. Vastaajan ei ole tarvinnut vastata kaikkiin osioihin.
Huonot WC-, pukeutumis- ja peseytymistilat oppilaitoksessa häirinneet paljon	Indikaattori tuottaa tietoa niiden nuorten osuudesta (%), jotka kokevat, että huonot WC-, pukeutumis- ja peseytymistilat oppilaitoksessa ovat häirinneet paljon lukuvuoden aikana. Perustuu kysymykseen: "Ovatko seuraavat asiat häirinneet sinua oppilaitoksessa tämän lukuvuoden aikana? Huonot WC-, pukeutumis- ja peseytymistilat" Vastausvaihtoehdot: 1) ei ollenkaan, 2) jonkin verran, 3) paljon. Tarkastelussa ovat mukana vastaajat, jotka ovat valinneet vaihtoehdon 3.

Tiedot peräisin THL:n sähköisestä tulospalvelusta:

https://sampo.thl.fi/pivot/prod/fi/ktk/ktk1/summary_perustulokset?alue_0=87869&mittarit_0=200138&mittarit_1=187196&mittarit_2=199373&vuosi_2017_0=v2017

Kouluterveyskyselyn kyselylomakkeet:

<https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/Kouluterveyskysely/kyselyntoteuttaminen/kyselylomakkeet>

Liite 2.

Selittävä muuttuja	Luokittelu
Sukupuoli	<p>Muuttuja on luokiteltu trans- ja cisnuoriin. Luokittelu perustuu kahteen kysymykseen. Kysymykset olivat seuraavat: "Mikä on sukupuolesi?", vastausvaihtoehdot: 1) poika, 2) tyttö. Ja " Koetko olevasi", vastausvaihtoehdot: 1) poika, 2) tyttö, 3) molempia, 4) en kumpaakaan, 5) kokemuseni vaihtelee.</p> <p><i>Transnuoriksi</i> on luokiteltu kaikki sellaiset vastaajat, jotka ovat vastanneet binääristä sukupuolta kartoittavaan kysymykseen ja sukupuoli-identiteettiä kartoittavaan kysymykseen ristiriitaisesti (esim. tyttö – poika, poika – en kumpaakaan). <i>Cisnuoriksi</i> luokiteltiin ne, jotka olivat vastanneet kysymyksiin yhteneväisesti (tyttö – tyttö, poika – poika).</p>
Seksuaalisuus	<p>Muuttuja on luokiteltu heteroseksuaaleihin ja ei-heteroseksuaaleihin. Luokittelu perustuu kysymykseen: ”Mikä seuraavista kuvaa lähinnä seksuaalista suuntautumistasi tällä hetkellä?”, vastausvaihtoehdot: 1) hetero, 2) bi, 3) homo tai lesbo, 4) mikään edellä olevista ei sovi kuvaamaan minua.</p> <p><i>Ei-heteroseksuaaleiksi</i> luokiteltiin kaikki, jotka olivat vastanneet vastausvaihtoehdon 2,3 tai 4 ja <i>heteroseksuaaleiksi</i> ne, jotka olivat vastanneet vaihtoehdon 1.</p>
Syntyperä	<p>Muuttuja on luokiteltu suomalais- ja ulkomaalaistaustaisiin. Vastaajilta on kysytty sekä omaa että vanhempien syntymämaita. Jako suomalaistaustaisiin ja ulkomaalaistaustaisiin perustuu seuraaviin määrittelyihin:</p> <p><i>Suomalaistaustainen</i></p> <ol style="list-style-type: none"> itse ja molemmat vanhemmat syntyneet Suomessa itse syntynyt muualla tai oma syntymämaa puuttuu, molemmat vanhemmat syntyneet Suomessa itse syntynyt Suomessa ja ainoa vanhempi syntynyt Suomessa itse syntynyt Suomessa, vanhemmista toinen syntynyt Suomessa ja toinen muualla itse syntynyt muualla, vanhemmista toinen syntynyt Suomessa, toinen muualla oma syntymämaa puuttuu, vanhemmista toinen syntynyt Suomessa, toinen muualla itse syntynyt muualla, ainoa vanhempi syntynyt Suomessa <p><i>Ulkomaalaistaustainen</i></p> <ol style="list-style-type: none"> itse syntynyt Suomessa, molemmat vanhemmat syntyneet muualla itse syntynyt Suomessa, ainoa vanhempi syntynyt muualla itse syntynyt muualla kuin Suomessa, samoin molemmat vanhemmat itse syntynyt muualla kuin Suomessa, samoin ainoa vanhempi
Toimintarajoite	<p>Toimintarajoitteisuuden määrittely perustuu summaindikaattoriin, jonka perusteella vastaajat on luokiteltu toimintarajoitteisiin ja ei-toimintarajoitteisiin. <i>Toimintarajoitteisiksi</i> on katsottu kaikki ne nuoret, joilla on paljon vaikeuksia tai he eivät pysty toimimaan lainkaan vähintään yhdellä toiminnallisella perusulottuvuudella. <i>Ei-toimintarajoitteisia</i> ovat kaikki ne vastaajat, joilla ei ole edellä kuvatun kaltaisia haasteita. Perusulottuvuuksia ovat näkö, kuulu, kävelykyky, muisti, oppimiskyky ja keskittymiskyky. Indikaattori perustuu kysymykseen: "Onko sinulla vaikeuksia", vastausvaihtoehdot: 1) ei vaikeuksia, 2) vähän vaikeuksia, 3) paljon vaikeuksia, 4) en pysty lainkaan. Summaindikaattori muodostuu kuudesta osiosta: 1) nähdä (jos käytät silmälaseja tai piilolinssesi, arvioi näkökykyäsi niiden kanssa), 2) kuulla (jos käytät kuulolaitetta, arvioi kuuloasi sen kanssa), 3) kävellä noin puoli kilometriä, esimerkiksi urheilukentän ympäri (jos käytät apuvälinettä, arvioi kävelykykyäsi sen kanssa), 4) muistaa</p>

	asioita, 5) oppia uusia asioita, 6) keskittyä johonkin sellaiseen, jonka tekemisestä nautit. Toimintarajoitteiden mittaaminen pohjautuu kansainväliseen suositukseen toimintarajoitteiden mittaamisesta toimintakyvyn ulottuvuuksien kautta (Washington Group on Disability Statistics 2017).
Perheen taloudellinen tilanne	Muuttuja on luokiteltu <i>perheensä taloudellisen tilanteen hyväksi kokeviin</i> (vastausvaihtoehdot 1 ja 2) kokeviin ja <i>perheensä taloudellisen tilanteen kohtalaiseksi tai sitä huonommaksi kokeviin</i> (vastausvaihtoehdot 3, 4 ja 5). Muuttuja perustuu kysymykseen: "Millaiseksi arvioit perheesi taloudellisen tilanteen?", vastausvaihtoehdot: 1) erittäin hyväksi, 2) melko hyväksi, 3) kohtalaiseksi, 4) melko huonoksi, 5) erittäin huonoksi.